J. de Rijk

KAPELLE - WEMELDINGE

EEN ONDERZOEK NAAR ENKELE SOCIAAL-ECONOMISCHE VRAAGSTUKKEN VERBAND HOUDENDE MET DE VOORBEREIDING VAN DE RUILVERKAVELING EN DE STREEKVERBETERING

Deel I

L 7-192(1)A

Verslagen No. 192

Augustus 1967

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - 's-Gravenhage - Tel.61.41.61

INHOUDSOPGAVE

		Blz.
WOORD VOORAF		5
HOOFDSTUK I	PROBLEEMSTELLING EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
HOOFDSTUK II	ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN	10
	A. Heden en verleden	10
	§ 1. Bevolking	10
	§ 2. Beroepsbevolking	11
	§ 3. Werkgelegenheid en forensisme	13
	B. De toekomst	14
HOOFDSTUK III	ASPECTEN VAN DE AGRARISCH-ECONOMISCHE STRUCTUUR	16
	A. Heden en verleden	16
	§ 1. Hoofd- en nevenberoepen van de geregistreerden en typering van hun bedrijven	16
	§ 2. De bedrijfsgroottestructuur	21
	a. De ontwikkeling in de periode 1910-1965	21
	b. De ontwikkeling in het blok in de periode 1960-1965	23
	c. De huidige bedrijfsgroottestructuur	24
	§ 3. Wijzigingen in de periode 1960-1965	25
	B. De toekomst	28
	§ 1. Bedrijfsopvolging	28
	§ 2. Beroepsverandering	31
	§ 3. Verplaatsing naar de nieuwe polders	36
HOOFDSTUK IV	DE BEDRIJVEN	39
	A. Heden en verleden	39
	§ 1. Grondgebruik en bedrijfstypen	39
	§ 2. Kleinfruitteelt en teelten onder glas	42
	§ 3. Hardfruit	47
	§ 4. Akkerbouw en veehouderij	51
	§ 5. Verkaveling	57
	§ 6. Eigendom en pacht	59
	§ 7. Arbeidsbezetting	61
	B. De toekomst	63
	§ 1. De meningen over de toekomst van kleinfruit, hardfruit en teelten onder glas	63
	a. Kleinfruit	65
	b. Hardfruit	65
	c. Teelten onder glas	67
	§ 2. Veranderingen in bedrijfstype en bedrijfsvoering	68
	a. Veranderingen die binnenkort gaan plaatshebben	68
	b. Veranderingen die niet vaststaan, maar overwogen worden	70
	c. Veranderingen als gevolg van een ruilverkaveling, voor zover daar niet reeds eerder rekening mee is gehouden	71
	d. Consequenties bij realisering van veranderingen	73
	e. Financiering bij realisering van veranderingen	74

INHOUDSOPGAVE (vervolg)

		Blz.
HOOFDSTUK V	RAMING VAN HET MOGELIJKE AANBOD VAN EN DE BEHOEFTE AAN GROND BIJ RUILVERKAVELING	76
	§ 1. Het mogelijke feitelijke aanbod van grond	76
	§ 2. De mogelijke normatieve behoefte aan grond	78
	§ 3. Confrontatie van het mogelijke feitelijke aanbod van en de mogelijke normatieve behoefte aan grond	81
SAMENVATTING		84
BIJLAGEN	a. Vragenlijst ruilverkaveling Kapelle-Wemeldinge	91
	b. Toelichting op enkele veelvuldig gebruikte termen	94
	c. Globale fruitteeltgeschiktheidskaart en toelichting	96

WOORD VOORAF

Ten behoeve van de ruilverkaveling en streekverbetering in het gebied Kapelle-Vemeldinge heeft het Landbouw-Economisch Instituut enkele onderzoekingen uitgevoerd met betrekking tot de problematiek in dit gebied. De afdeling Streekonderzoek heeft op verzoek van de Cultuurtechnische Dienst een sociaal-economisch onderzoek verricht (Deel I), terwijl de afdeling Tuinbouw op verzoek van de Provinciale Directie voor de Rijkslandbouwvoorlichting een aantal begrotingen van bedrijven met hardfruit (Deel II) en met kleinfruit (Deel III) heeft opgesteld.

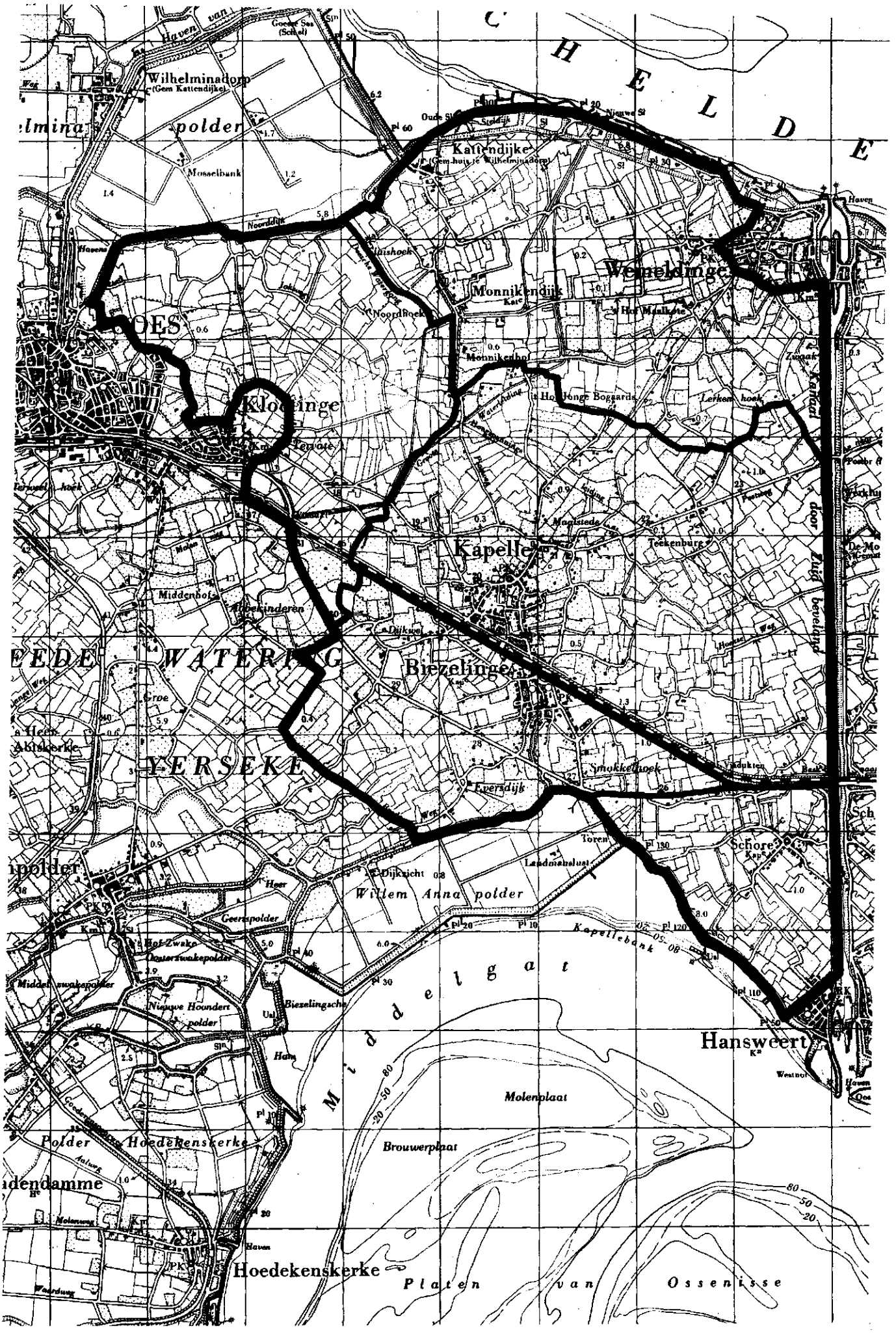
Het sociaal-economische onderzoek geeft in eerste instantie een beeld van de land- en tuinbouw in het gebied en de daarmee samenhangende problemen. Bovendien verschaft het inzicht in de ontwikkelingen welke mogen worden verwacht ten aanzien van het aantal bedrijven en het bedrijfstype. Ook is aandacht besteed aan de invloed van een eventuele ruilverkaveling op deze ontwikkelingen. Tenslotte geeft het onderzoek een indruk van de behoefte aan en het mogelijke aanbod van cultuurgrond in de toekomst, mede gezien in relatie tot het teeltplan van de bedrijven.

Het onderzoek is uitgevoerd op de afdeling Streekonderzoek door de heer J. de Rijk.

DE DIRECTEUR,

's-Gravenhage, augustus 1967

(Dr. A. Maris)

Wilhelminadorp
(Gem Kattendijke)
Kattendijke
(Gem. huis te Wilhelminadorp)
Wemeldinge
Monnikendijk
Kloetinge
Kapelle
Biezelinge
Yerseke
Hansweert
Schore
Molenplaat
Brouwerplaat
Hoedekenskerke
Platen van Ossenisse
Middelgat
Willem Anna polder
Mosselbank
Noordbuis
Middenhof
Abtskerke
Geerspolder
Nieuwe Houdert polder
Hoedekenskerke
Oude Sluis
Nieuwe Sluis
Stroodijk
Noorddijk
Monnikenhof
Het Jonge Boggaards
Lerkenhoek
Magistede
Teekenburg
Dijkwoning
Smokkelhoek
Eversdijk
Toren
Landmanslust
Dijkzicht
Kapellebank
Haven
Sluis
Dijk
Weg
Kerk
Pl 10
Pl 20
Pl 30
Pl 40
Pl 50
Pl 60
Pl 120
Pl 130

HOOFDSTUK I

PROBLEEMSTELLING EN OPZET VAN HET ONDERZOEK

In het gebied Kapelle-Wemeldinge is zowel een streekverbetering als een ruilverkaveling in voorbereiding. Het zal een ruilverkaveling worden, waarbij de fruitteelt een dominerende plaats inneemt. Dit betekent dat de problemen, waarvoor men wordt gesteld, zeer gecompliceerd zijn, terwijl men bovendien in een aantal gevallen niet zal kunnen terugvallen op opgedane ervaringen bij andere ruilverkavelingen.

Het gebied vertoont een rijke scala aan tekortkomingen. Belangrijke cultuurtechnische gebreken zijn de vele kleine tot zeer kleine percelen, de verspreide ligging daarvan, bodemmoeheidsverschijnselen, afwatering en de voor fruitteelt matige tot zeer matige kwaliteit van de grond.

In de tweede plaats vormt de opbouw van de bedrijfsgrootte, die gekenmerkt wordt door vele kleine bedrijven, een probleem. Onlangs veilden b.v. van de ± 1400 leden van de veiling Kapelle en omstreken 800 leden in één jaar voor minder dan f.5000,--. Het bedrijfstype is vaak mede afhankelijk van de grootte van het bedrijf. Op ongeveer driekwart van de bedrijven van grondgebruikers in het blok met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw komt kleinfruitteelt voor.

In de derde plaats - en aansluitend aan het voorgaande - kampen vele bedrijven nog met andere structurele moeilijkheden. Er is veel verouderde aanplant van hardfruit. Men is vaak niet in de gelegenheid de nodige aanpassingen in het bedrijf tot stand te brengen. De behoefte aan aanpassing doet zich met name voor onder de telers van kleinfruit, doordat deze teelten de laatste jaren zeer lage bedrijfsuitkomsten hebben veroorzaakt. De belangrijke problemen zijn wel de schaarste aan geschikte grond en de vermogensbehoefte die deze aanpassingen zouden vergen. Algemeen wordt aangenomen dat met name de kleinfruittelers overwegend over weinig vermogen beschikken, althans weinig ten opzichte van de bedragen die nodig zouden zijn om het bedrijf te saneren. Een economisch verantwoorde aanplant van hardfruit zowel als de opbouw van een gespecialiseerd glasbedrijf vergt b.v. een relatief groot vermogen.

Voor de opzet van de reconstructieplannen van het ruilverkavelingsgebied bleek inzicht gewenst in aspecten als:

1. welke is de sociale en economische structuur van het gebied, welke plaats heeft de land- en tuinbouw daarin en welke veranderingen mogen in deze structuur worden verwacht;
2. welke is de huidige situatie wat betreft grondgebruik en aantal grondgebruikers en hoe is de verdeling naar woonplaats, beroepsgroep, leeftijd van de bedrijfshoofden en grootte en type van de bedrijven;
3. welke is de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de toekomst en hoeveel grond komt er vrij;
4. welke is de mening van de grondgebruikers over de toekomst van kleinfruit, van hardfruit en van glasteelten in het algemeen in Kapelle en omgeving;

5. welke is de richting waarin de grondgebruikers (of hun opvolgers) het bedrijfsplan gaan en willen gaan wijzigen, hoever willen ze daarbij gaan en hoeveel grond gaan ze en willen ze daarbij aantrekken of afstoten;
6. in welke mate kunnen globaal gezien de niet-aflopende bedrijven groeien naar een eenheid, waarbij een rationele produktie mogelijk is, voor zover ze deze momenteel nog niet hebben;
7. welke grondbehoefte bestaat er zowel gezien naar bodemgesteldheid als naar oppervlakte, wanneer men als eis stelt dat de bedrijven zoveel mogelijk aan de voorwaarden voor een rationele produktie kunnen voldoen;
8. op welke wijze voltrekt zich het aanpassingsproces en welke invloed heeft dit proces op het tempo van de structuurwijziging.

In deze studie is gebruik gemaakt van gemeentelijke cijfers uit de Volks- en beroepstelling 1947, de Algemene volkstelling 1960 en landbouwtellingen. Voor wat het ruilverkavelingsgebied betreft is uitgegaan van de individuele gegevens van alle bij de Districtsbureauhouder in 1960 en 1965 geregistreerde - en telplichtige 1) - grondgebruikers die in het blok wonen en enkele grondgebruikers in de dorpen Kloetinge en Wemeldinge die het grootste deel van hun grond in het blok hebben liggen. Ten behoeve van een dieper gaand onderzoek is onder een aantal grondgebruikers een enquête gehouden. Om te kunnen bepalen wie geënquêteerd moest worden is een gerichte steekproef genomen van 1 op 3 onder de grondgebruikers met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw en een iets grovere steekproef onder de overige grondgebruikers. Een uitzondering is slechts gemaakt ten opzichte van de bedrijven waarop glasteelten voorkomen, deze zijn oververtegenwoordigd (1 op 2) in verband met het geringe aantal dergelijke bedrijven. Bij het trekken van deze steekproef is gelet op de aantallen grondgebruikers:

- in de onderscheiden deelgebieden Kloetinge, Wemeldinge-Kattendijke, Kapelle, Biezelinge en Schore;
- in de onderscheiden beroepsgroepen agrariërs (A en B), C- en D-grondgebruikers;
- in de onderscheiden grootteklassen van de bedrijven;
- in de onderscheiden bedrijfstypen bedrijven met glas, fruitbedrijven, hardfruitbedrijven, kleinfruitbedrijven, bedrijven met enig fruit en bedrijven zonder fruit;
- in de onderscheiden leeftijdsklassen van de bedrijfshoofden, met een nadere onderscheiding van oudere bedrijfshoofden in verband met de opvolgingssituatie.

In de navolgende hoofdstukken zijn de resultaten van het onderzoek weergegeven. De paragrafen als onderverdeling van de hoofdstukken beginnen consequent met een korte samenvatting van de inhoud van de desbetreffende paragraaf. In hoofdstuk II wordt ingegaan op de algemeen sociaal-economisch ontwikkeling. In hoofdstuk III worden aspecten belicht van de agrarisch-economische structuur met name ten aanzien van het aantal bedrijven in het gebied, wordt op de ontwikkeling ingegaan die zich de laatste jaren hierin heeft voorgedaan en een verwachting uitgesproken over de toekomstige ontwikkeling. In hoofdstuk IV wordt aandacht besteed aan veranderingen in het bedrijfsplan in het verleden en te verwachten veranderingen in de toekomst, al dan niet afhankelijk van een eventuele ruilverkaveling.

---

1) Zie bijlage b.

In het slothoofdstuk (V) is, gebaseerd op de gegevens uit de enquête, een raming opgenomen van mogelijk aanbod van en mogelijke behoefte aan grond. Aan het slot is een samenvatting gegeven.

HOOFDSTUK II

ALGEMEEN SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN

In dit hoofdstuk wordt de sociaal-economische structuur van het gebied besproken, mede in relatie tot de omgeving. Tevens wordt nagegaan welke veranderingen er zich in deze structuur hebben voltrokken en welke veranderingen in de toekomst mogen worden verwacht.

A. Heden en verleden

§ 1. Bevolking (bijlagen 3 t/m 7)

In het ruilverkavelingsgebied onderscheiden zich de gemeenten Kapelle en Kloetinge door een sterke bevolkingstoeneming, in de gemeente Wemeldinge daarentegen is deze veel geringer. De toekomst ziet er voor de dorpen Kattendijke en Wemeldinge somber uit.

Het aantal inwoners van de gemeente Kapelle steeg sedert 1910 met 64%, dat van Kloetinge met 51%, terwijl dat van Wemeldinge achterbleef (een stijging van 20%). Op Noord- en Zuid-Beveland nam de totale bevolking vergelijkerderwijs over dezelfde periode toe met een derde en voor geheel Nederland is zij verdubbeld. In het laatste decennium is de tegenstelling tussen Kapelle en Kloetinge enerzijds en Wemeldinge anderzijds groter geworden. de toeneming van de bevolking is voor Kapelle praktisch uitsluitend het gevolg geweest van een geboortenoverschot (in de eerste 10 jaar na de oorlog was er zelfs een belangrijk vertrekoverschot), voor Kloetinge de laatste 10 jaar zowel door een geboortenoverschot als door een vestigingsoverschot. Kloetinge heeft zich min of meer als forensenplaats ten opzichte van Goes ontwikkeld. In 1939 heeft het grondgebied aan deze plaats moeten afstaan, waardoor het verloop van het aantal inwoners sterk is beinvloed. Het is lange tijd een plaats gebleven waar zich in hoofdzaak renteniers vestigden. Sedert 1960 echter is de toeneming van de bevolking in Kloetinge zowel als in Kapelle even sterk geweest als voor geheel Nederland.

Tabel 1

HET VERLOOP VAN DE BEVOLKING

Gemeente	Aantal inwoners in 1965	Toeneming/afneming in de periode			
		1910/ 1965	1947/ 1955	1955/ 1965	1960/ 1965
Kapelle	4589	+1784	+ 83	+ 464	+ 304
Kloetinge	2286	+ 770	+ 1	+ 342	+ 149
Wemeldinge	2576	+ 437	+ 141	- 18	+ 8

Per wijk in het blok bezien is er slechts in de dorpskernen Kapelle-Biezelinge en Schore in de periode 1947-1960 een toeneming geweest. De enige kern in het blok met een aantal inwoners van meer dan 1000 is Kapelle-Biezelinge (in 1960 ruim 3000).

Uit een in 1962 gemaakte inventarisatie van plattelandskernen ten behoeve van het streekplanwerk 1) blijkt dat Kapelle wat sociaal-culturele voorzieningen betreft een centrale plaats in het blok inneemt. Het heeft een hoog voorzieningsniveau 2), evenals in mindere mate Wemeldinge op een veel kleiner aantal inwoners; Kattendijke en Schore hebben echter nog niet de helft van het aantal voorzieningen van dat in de beide eerstegenoemde plaatsen. In Wemeldinge bestond in 1960 de bevolking relatief uit meer ouderen dan in de beide andere gemeenten in het blok. Voor deze plaats ziet het ernaar uit dat het aantal inwoners zal gaan afnemen, zoals dit in Kattendijke reeds het geval is. Als gevolg daarvan bestaat het gevaar dat het voorzieningsniveau zich niet zal kunnen handhaven.

In 1960 behoorde naar schatting driekwart van de totale bevolking in het blok tot de Nederlandse Hervormde Kerk; 22% was gereformeerd. In Schore en omgeving was 9% rooms-katholiek, in Wemeldinge behoort 14% tot de overige kerkelijke gezindten, waaronder Vrij-Evangelisch en het Leger des Heils.

§ 2. B e r o e p s b e v o l k i n g (b i j l a g e n 8 t/m 10 e n 12)

De samenstelling van de beroepsbevolking heeft zich belangrijk gewijzigd. Het aantal land- en tuinarbeiders nam voortdurend af en doet dit nog steeds. Het aantal meewerkende zoons op de bedrijven blijft de laatste tijd - na een sterke daling in de eerste 10 jaar na de oorlog - vrijwel constant. Het aantal zelfstandige agrariërs nam tot na 1960 nog enigszins toe; pas onlangs is een kleine teruggang ingetreden. Het verloop van deze laatste groep blijkt niet geheel afhankelijk te zijn van het aantal meewerkende zoons; toetreding heeft nog steeds plaats vanuit andere beroepsgroepen. De toeneming van de bevolking is pas na 1955 goed op gang gekomen en vindt nog maar gedeeltelijk zijn weerklank in een toeneming van de beroepsbevolking. Het stijgende aantal niet-agrariërs kan ter plaatse niet worden opgevangen, daar de niet-agrarische werkgelegenheid veel minder toeneemt.

Het agrarische karakter van de gemeenten in het blok is aan het afnemen. In 1947 werkte 62% van de in Kapelle wonende mannen in de land- en tuinbouw tegen in 1960 nog 47%. Kloetinge vertoont een ongeveer gelijk beeld, terwijl in Wemeldinge nog de minste teruggang optrad. Deze afneming van het aantal in de land- en tuinbouw werkenden is vooral het gevolg van een steeds verdere afneming van het aantal land- en tuinarbeiders. In de laatste 5 jaar nam dit aantal in het ruilverkavelingsgebied nog met 42% af. Dit kan slechts voor een deel door natuurlijke afvloeiing (het bereiken van de 65-jarige leeftijd) zijn geweest. Aan te nemen is dat nog steeds relatief veel ouderen land- en tuinarbeiders zijn.

---

1) Zie het jaarverslag van de Provinciale Planologische Dienst voor Zeeland over 1963.

2) Er was toen één of enkele malen aanwezig een kerk, een verenigingsgebouw, een arts, een wijkgebouw, een badhuis, een bankinstelling, een boekhoudbureau en een bejaardentehuis.

Tabel 2

LEEFTIJDSOPBOUW WERKENDEN EN IN DE LAND- EN TUINBOUW IN LOONDIENST WERKENDEN

	Aantal mannen (1960)	Perc. in de leeftijdsklasse			
		< 29 jaar	30-39 jaar	40-49 jaar	≥ 50 jaar
Kapelle:					
werkende mannen	1326	32	19	21	28
v.w. land- en tuinarbeider	238	12	21	28	39
Wemeldinge:					
werkende mannen	737	28	20	21	31
v.w. land- en tuinarbeider	125	12	26	16	46
Kloetinge:					
werkende mannen	613	26	23	19	32
v.w. land- en tuinarbeider	125	7	24	13	56

Een teruggang in het aantal meewerkende zoons op de bedrijven deed zich sterk voor in de periode vóór 1956; daarna is het praktisch constant gebleven, óók in de laatste 5 jaar. Een vermindering van het aantal agrariërs trad pas zeer onlangs op; waarschijnlijk hebben de ongunstige bedrijfsresultaten vanaf 1963 voor de kleinfruitteelt tot deze overigens geringe vermindering bijgedragen. De veranderingen hebben tot gevolg gehad dat omgerekend er op 100 bedrijven in 1947 49 zoons en 150 arbeiders meewerkten tegen in 1960 23 zoons en 77 arbeiders en in 1965 25 zoons en 45 arbeiders. In hoeverre deze lage zoonsbezetting en vermindering van het aantal bedrijven kan betekenen, zal nader worden besproken in hoofdstuk III.

Tabel 3

ONTWIKKELING 1947-1960

	Gem. Kapelle			Gem. Wemeldinge			Gem. Kloetinge		
	1947	1960	index '47=100	1947	1960	index '47=100	1947	1960	index '47=100
Aantal inwoners	4042	4285	106	2453	2568	105	1943	2137	110
Van wie:									
werkende mannen	1376	1326	96	768	737	96	609	613	101
agrariërs totaal	854	618	72	321	263	82	297	227	76
zelfst. agrariërs	286	309	108	117	119	102	85	88	104
meew. zoons 1)	140	71	51	43	19	44	40	14	35
land- en tuinarbeiders	428	238	56	161	125	78	172	125	73

1) Van agrariërs

De toeneming van het aantal niet-agrariërs is in het verleden voor een belangrijk deel het gevolg geweest van secundaire afvloeiing, voornamelijk van land- en tuinarbeiders en in de eerste 10 jaren na de oorlog ook van meewerkende zoons. Voor de nabije toekomst zal secundaire afvloeiing een - zij het geringere - rol blijven spelen. De toeneming van de ter plaatse wonende beroepsbevolking is nog maar sedert kort op gang gekomen, terwijl het aantal werkenden in de industrie, de handel en in administratieve beroepen belangrijk toenam. Ter plaatse kon dit groeiende arbeidsaanbod niet worden opgevangen.

§ 3. Werkgelegenheid en forensisme (bijlagen 11 t/m 14)

In Kapelle-Biezelinge is een omvangrijk land- en tuinbouwverwante bedrijvigheid, die te zamen met agrarische en niet-agrarische bedrijvigheid in 1960 nog net voldoende werkgelegenheid aan de eigen beroepsbevolking zou hebben geboden, indien niet een groot deel door van elders komenden zou zijn bezet. Na 1960 is de toeneming van de beroepsbevolking pas op gang gekomen, terwijl de agrarische werkgelegenheid nog steeds aan het afnemen is. Vergroting van de niet-agrarische werkgelegenheid ter plaatse is niet te verwachten, zodat de balans van inkomende en uitgaande pendel steeds meer zal gaan doorslaan ten gunste van de uitgaande.

In de gemeente Kapelle waren er in 1960 een 25-tal bedrijven met minstens 10 man personeel, in Wemeldinge 6 en in Kloetinge 12. Daaronder waren er in Kapelle 7 agrarische bedrijven, in Wemeldinge 4 en in Kloetinge 2.

De middenstand in Kapelle-Biezelinge probeert een verzorgingscentrum voor de omgeving te zijn, maar slaagt daar in de "schaduw" van Goes maar gedeeltelijk in. Er is een groot aantal tuinbouwverwante bedrijven, meest toeleverings- en afzetbedrijven (fruithandel, expeditiebedrijf, handel in bestrijdingsmiddelen e.a.) en er is een veiling. Ook verzorgende beroepen die het voor een groot deel van de agrariërs moeten hebben als boekhouder-administrateur, verzekeringsagent, vertegenwoordiger treft men er veel aan. Het aantal arbeidsplaatsen is echter op deze bedrijfjés gering. Slechts het grote, nauw aan de agrarische sector verwante en internationaal bekende Koninklijke Kweekbedrijf en Zaadhandel Firma Van der Have en een van de beide conservenfabrieken ter plaatse vormen hierop een uitzondering. In 1947 was het nog zo dat de binnenkomende pendel belangrijk groter was dan de uitgaande (171 tegen 114), terwijl in 1960 deze beide ongeveer in evenwicht waren (226 tegen 234). Aan te nemen is dat momenteel het "evenwicht" reeds verbroken is en voor de toekomst zich verder in de richting van een toenemende uitgaande pendel zal ontwikkelen.

De agrarische werkgelegenheid is in Kapelle belangrijk afgenomen. De niet-agrarische werkgelegenheid heeft dit niet kunnen opvangen, zodat het forensenverkeer sterk in omvang toenam. Vooral in Goes gaan vele Kapellenaren dagelijks werken.

In Wemeldinge, waar een veel kleiner deel van de beroepsbevolking in de land- en tuinbouw werkt, is de niet-agrarische werkgelegenheid aan het afnemen. Uitgegaan van het aantal ter plaatse wonende mannelijke beroepspersonen werkte in 1947 6% minder mannen in Wemeldinge dan er woonden, in 1960 was dit reeds 23%. Er was in 1960 slechts een tweetal niet-agrarische bedrij-

ven met minstens 10 man personeel. De niet-agrarische werkgelegenheid drijft er voor een zeer groot deel op de doorvaart door het Kanaal van Zuid-Beveland. Nu de toekomstige functie van dit kanaal in het geding is, heerst er begrijpelijk in Wemeldinge grote bezorgdheid.

Tabel 4

ONTWIKKELING VAN DE WERKGELEGENHEID TER PLAATSE

	Aantal werkende mannen			
	in 1947		in 1960	
	wonend	werkend	wonend	werkend
	in de gemeente			
Gemeente Kapelle:				
in de landbouw	854	902	618	685
overige	522	531	708	633
alle bedrijfstakken	1376	1433	1326	1318
Gemeente Wemeldinge				
in de landbouw	321	332	263	266
overige	447	391	474	301
alle bedrijfstakken	768	723	737	567
Gemeente Kloetinge:				
in de landbouw	297	315	227	242
overige	312	181	386	112
alle bedrijfstakken	609	496	613	354

Voor Kloetinge is de te constateren afneming van het aantal aldaar werkenden, hoewel deze relatief veel groter is dan voor Wemeldinge, veel minder problematisch dan voor Wemeldinge. Gezien de ligging ten opzichte van Goes ligt het voor de hand dat Kloetinge steeds meer een forensenplaats aan het worden is ten gunste van de Goese nijverheid.

B. De toekomst

Het is te verwachten dat een steeds groter deel van de groeiende beroepsbevolking in het gebied buiten de land- en tuinbouw werk zal zoeken. De niet-agrarische werkgelegenheid zal, mede gezien het streekplan waarin dit gebied past, hierbij sterk ten achter blijven. De streek zal, vooral in de eerste tijd, economisch nauw verbonden blijven met Goes. Wellicht dat in een later stadium door de drie grote industriële projecten in Zeeland deze binding zal afzwakken.

Verwacht moet worden dat de werkgelegenheid in de land- en tuinbouw in het ruilverkavelingsgebied in de nabije toekomst nog verder zal afnemen. Als gevolg daarvan zal ook de agrarisch-verwante werkgelegenheid eveneens afnemen. Een toeneming van de glastuinbouw zal waarschijnlijk van dien aard zijn, dat daardoor maar een zeer beperkt aantal nieuwe arbeidsplaatsen wordt geschapen. Daarentegen ligt een sterke afneming van d agrarische werkgelegenheid voor de hand als gevolg van o.m. een verde-

re vermindering van het areaal kleinfruit, een versnelde vermindering van het aantal kleine bedrijven, het streven naar grotere eenheden per produktiesector en vergroting van de bewerkingsoppervlakte per man. In het kader van het streven naar grotere eenheden moeten ook worden gezien de plannen om tot veilingconcentratie te komen. Bij het afwegen van deze plannen is het gebied ten nauwste betrokken. Er is alle kans dat tenslotte tot een algeheel opgaan van de drie bestaande veilingen op Zuid-Beveland tot één centrale veiling op een strategisch gekozen plaats wordt besloten.

Voor de groeiende beroepsbevolking in Kapelle zal voor een steeds groter deel niet-agrarische werkgelegenheid moeten worden gevonden. Bij functieverlies van het Kanaal door Zuid-Beveland zal het inwonertal van Wemeldinge verder afnemen, doordat beide stuwende bedrijfstakken - de land- en tuinbouw en de bedrijvigheid in verband met het Kanaal - in betekenis achteruitgaan. Het bestaande voorzieningsapparaat zal minder afzet hebben en ten dele moeten saneren, mede gezien de minder gunstige ligging ten opzichte van de werkgelegenheidscentra. Misschien kan een recreatiefunctie t.b.v. de sportvisserij op de Oosterschelde de teruggang nog iets tegenhouden.

Daar het grondgebied van de gemeenten Wemeldinge en Kapelle (begrepen in het streekplan Oost-Zeeland) bestemd is 1) agrarisch gebied te blijven, zal in het algemeen niet-agrarische werkgelegenheid sterk ten achter blijven en voor een deel uit het gebied worden geweerd. Daar de streek economisch nauw met Goes verbonden is, is het voor de groeiende niet-agrarische beroepsbevolking van groot belang in welke mate Goes expansie zal hebben. Aan Goes is in de eerste plaats voor de toekomst gedacht als dienstencentrum en aan een ontwikkeling als woonstad. Het heeft goede landverbindingen en ligt ideaal ten opzichte van de recreatiegebieden. Van de uiteindelijke beslissing of Goes ontwikkelingskern zal worden of niet, zal het mede afhangen of het zwaartepunt voor de werkgelegenheid zich zal verplaatsen naar het Zuid-Sloe. Daar de nieuwe weg om Goes heen naar dit industriecentrum in wording loopt, ligt het Zuid-Sloegebied voor in Kapelle wonenden niet ongunstig. In groter verband bezien ligt het ruilverkavelingsgebied tussen de belangrijke projecten Zuid-Sloe, Terneuzen en Reimerswaal in. Uitvoering van het laatstgenoemde plan zal echter nog lang op zich laten wachten.

De geprojecteerde uitbreidingen van Goes zullen niet direct grond in het blok betreffen. Als aanpassing aan de totale ontsluitingsstructuur zal de Rijksweg 58 - die dwars door het ruilverkavelingsgebied loopt - worden uitgebouwd tot een vierbaansautoweg. In het ruilverkavelingsplan zal hiermede rekening moeten worden gehouden. Daar de ten zuiden van deze weg wonenden sterk op Kapelle-Biezelinge zijn georiënteerd is het van groot belang dat er verbindingen tussen beide gebieden komen, bestaande uit kruisingsvrije wegen, en het grondgebruik van agrariërs geheel aan deze of gene zijde van deze weg komt.

Een streven naar grotere eenheden blijkt ook uit een voorstel tot gemeentelijke herindeling, dat o.a. omvat het samenvoegen van de gemeenten Kapelle en Wemeldinge en het dorp Kattendijke, terwijl het andere deel van de gemeente Kattendijke (Wilhelminadorp) met Kloetinge bij Goes zal worden gevoegd. Deze herindeling richt zich vooral op de in de toekomst mogelijke ontwikkeling, waarbij Goes en Kloetinge het stedelijke gebied zullen vormen en Kapelle, Wemeldinge en Kattendijke het landelijke karakter zullen behouden.

---

1) Zie het jaarverslag van de Rijksplanologische Dienst over 1965.

HOOFDSTUK III

ASPECTEN VAN DE AGRARISCH-ECONOMISCHE STRUCTUUR

A. Heden en verleden

§ 1. Hoofd- en nevenberoepen van de geregistreerden en typering van hun bedrijven (bijlagen 15 t/m 17)

Het agrarische karakter van de streek blijkt onder meer uit het feit dat naar schatting ruim een derde van de mannelijke beroepsbevolking in het blok grondgebruiker is, van wie ongeveer drie vijfde zijn hoofdbestaan in de land- en tuinbouw vindt met te zamen 90% van de cultuurgrond in gebruik. Van de 340 agrarische bedrijven zijn er 26 met glasopstanden, 191 waarop de fruitteelt domineert (op 79 het hardfruit, op 53 het kleinfruit, op 59 zijn beide van relatief grote betekenis) en 123 praktisch zonder fruitteelt. Tot de laatstgenoemde categorie behoren 79 bedrijven met enig fruit van relatief geringe betekenis.

Reeds in de middeleeuwen werd in en om de dorpen Kapelle, Kloetinge en Wemeldinge fruit geteeld. De beplantingen bestonden veelal uit kleine boomgaardjes bij de hofsteden. Tussen 1800 en 1880 liep het areaal terug omdat de akkerbouw meer opbracht. Omstreeks 1880, tijdens de landbouwcrisis, werd de belangstelling voor fruitteelt weer groter; enkele kapitaalkrachtige particulieren lieten aanzienlijke oppervlakten boomgaard aanleggen. Deze grote bedrijven hebben een stimulerende invloed uitgeoefend op hun omgeving. Er ontstonden ook enkele boomkwekerijen. Na 1900, vooral na 1920, werden steeds meer zelfstandige fruitteeltbedrijven gesticht. Het eerst ontwikkelde zich de fruitteelt op de betere gronden (stroomruggen) tussen overgangs- en poelgronden in. Men plantte hoogstamboomgaarden op een onderlinge afstand van 10 tot 12 meter. De aanplant ging pas dragen na ongeveer 20 jaar. De ondergrond werd dan ook benut voor de teelt van de landbouwgewassen of als grasland voor de veeteelt. Tussen 1900 en 1910 kwam de bessenteelt als onderteelt naar voren. Deze vroegrenderende "ondervrucht" werd meer en meer als hoofdzaak beschouwd en had een belangrijke intensivering van de fruitteelt tot gevolg. Per dag werd op sommige bedrijven meer dan 5000 kg kruisbessen geoogst; pluksters waren er volop te krijgen.

Omstreeks 1910 deed de struikvorm zijn intrede, voorlopig als tussenbeplanting in de hoog- en halfstamboomgaarden, waarin de onderbeplanting met bessen zich handhaafde. De grote omwenteling kwam pas na 1930. Door de lage prijzen in de jaren dertig raakte de kleinfruitteelt in discrediet. Een gunstige omstandigheid was dat in dezelfde tijd meer klaarheid kwam in het onderstammenvraagstuk. Daardoor werd het mogelijk de onderteelt van bessen te vervangen door hardfruit op een zwakke vroegproduktieve onderstam. Het kleinfruit verdween van de grotere bedrijven en werd, toen de teelt weer lucratief werd, meer en meer de basis voor het kleinbedrijf. Daaraan werkte ook mee het uitgiftebeleid van verpachtende instellingen als het Burgelijk Armbestuur en de Nederlandse Hervormde Kerk, dat erop gericht was zoveel mogelijk ingezetenen uit de gemeente aan een perceeltje te helpen.

De kleinfruitteelt heeft financieel zeer gunstige jaren gehad; er kwam een zekere, gespreide, welvaart in de streek. Het werd voor velen mogelijk zelfstandig te worden; in "slappe" tijden kon men er altijd nog bij gaan werken. Vooral het bedrijf van Van der Have heeft hierbij een grote rol gespeeld. Allerlei toeleverings- en afzetbedrijven werden gesticht.

Tot voor enkele jaren is de kleinfruitteelt financieel goed geweest. De laatste jaren echter overtreffen de gestegen kosten veelal de opbrengsten. Het ziet er niet naar uit dat hierin in de nabije toekomst verandering gaat komen. Sommigen zoeken een oplossing door over te gaan op glasteelten (in het bijzonder van aardbeien).

Veel telers van grootfruit hebben de snelle ontwikkeling op het gebied van rassen en boomvormen niet bij kunnen houden. De veelal te kleine omvang van het bedrijf was er vooral oorzaak van dat men financieel niet in staat was het bedrijf aan te passen. Bovendien maken de verspreide ligging van de percelen, de moeilijke bereikbaarheid, de veelal ongelijke ligging en slechte ontwatering een moderne opzet van het fruitbedrijf onmogelijk. Op de grotere bedrijven verloopt de aanpassing eveneens te langzaam; een zeker conservatisme is hieraan niet vreemd.

Gezien het voorgaande is het niet verwonderlijk dat er van de grondgebruikers in het blok en met name in Kapelle-Biezelinge een groot aantal een zeer klein bedrijf heeft en een groot aantal C-grondgebruiker 1) is. Nog geen drie vijfde (59%) van de grondgebruikers in het blok is zelfstandig agrariër; deze groep heeft echter 89% van alle cultuurgrond in het blok in gebruik.

Tabel 5

GRONDGEBRUIKERS NAAR BEROEPSGROEP

	Aantal grondgebruikers in 1965						Percentage	
	totaal	in de beroepsgroep					agrariërs x)	v.d. grond in gebruik bij agrariërs xx)
		A	B	C	D	S		
< 1 ha	163	10	5	106	42	-	9	16
1-3 ha	156	75	26	37	18	-	65	68
3-5 ha	85	54	14	10	7	-	80	78
5-10 ha	71	51	12	7	1	-	89	88
10-20 ha	42	35	4	1	-	2	93	92
20-40 ha	37	32	2	2	-	1	92	98
≥ 40 ha	21	18	2	-	-	1	95	96
Het blok	575	275	65	163	68	4	59	89
Kloetinge	69	38	9	14	6	2	68	92
Wemeldinge-Kattendijke	135	54	23	39	18	1	57	89
Kapelle	207	93	24	62	27	1	57	85
Biezelinge	112	59	8	32	13	-	60	88
Schore	52	31	1	16	4	-	62	95
Het blok de Poel xx)	260	167	19	36	34	4	72	88

x) Agrariërs: A- en B-groepen te zamen.
xx) Inwonenden.

1) Zie voor een toelichting op de indeling in beroepsgroepen bijlage b.

In 1965 waren er bij het ruilverkavelingsblok Kapelle-Wemeldinge 575 grondgebruikers betrokken, van wie 48% agrariër was zonder nevenberoep, 11% agrariër met een nevenbroep, 28% C-grondgebruiker, 12% D-grondgebruiker en vier (1%) waren z.g. speciale bedrijven, die een uitzonderlijke exploitatievorm hebben (een proeftuin, een naamloze vennootschap en enkele bedrijven onder beheer van een administratiekantoor).

Naarmate de bedrijven groter zijn, is in het algemeen een hoger percentage in handen van een agrariër zonder nevenberoep. De agrariërs met een nevenberoep zijn overwegend zoons van agrariërs zonder nevenberoep; ze hebben overwegend vóór het zelfstandig worden uitsluitend thuis gewerkt. Meestal is hun nevenberoep nauw aan de land- en tuinbouw verwant. Het overgrote deel heeft het nevenberoep al jarenlang; van degenen onder hen die de laatste jaren in deze beroepsgroep terecht zijn gekomen is het aantal dat het nevenberoep heeft aangetrokken ongeveer even groot als het aantal dat het hoofd- en nevenberoep heeft gewisseld. Ongeveer 28% van de B-grondgebruikers is er los land- en tuinarbeider bij en 46% werkt erbij in de land- en tuinbouwverwante beroepen. Deze beroepsgroep, hoewel betrekkelijk klein van omvang, vervult in de structurele constellatie een belangrijke rol. Het is een groep die net niet voldoende inkomen uit het eigen agrarische bedrijf kan halen. Wanneer het inkomen uit het eigen bedrijf verder zou dalen, of de gezinsbehoeften groter worden, zal het nevenberoep waarschijnlijk tot het hoofdbestaan leiden. In het andere geval, bij financieel goede jaren voor het bedrijf, is tot heden het afstoten van het nevenberoep en gehele concentratie op het agrarische bedrijf nog steeds mogelijk gebleken.

Van het aantal C-grondgebruikers (dat 28% van het totale aantal grondgebruikers omvat) is in vergelijking tot de B-grondgebruikers een relatief groter deel land- en tuinarbeider. Ongeveer twee derde van de C-grondgebruikers heeft een hoofdberoep dat nauw bij de land- en tuinbouw is betrokken en van de overigen is dit voor een deel voorheen ook het geval geweest. De agrarische binding is nog sterk; ongeveer de helft is zoon van een zelfstandige agrariër. Met de afneming van het aantal land- en tuinarbeiders (zie hoofdstuk II) is ook het aantal C-grondgebruikers afgenomen. Enerzijds is de land- en tuinarbeidersstand sterk aan het verouderen en zal door natuurlijke afvloeiing het aantal C-grondgebruikers verder afnemen. Anderzijds heeft de zwakkere agrarische binding bij secundaire afvloeiing van land- en tuinarbeiders tot gevolg dat een deel van hen het grondgebruik opheft. Financieel gunstige of ongunstige resultaten van het nevenbedrijfje spelen ook een grote rol. Tot heden lukte het enkele C-grondgebruikers steeds zover te geraken dat zij een hoofdbestaan in het eigen agrarische bedrijfje vonden.

De D-groep (12% van het totaalaantal) wordt hoofzakelijk gevormd door voormalige boeren, fruitkwekers en arbeiders in de land- en tuinbouw. De noodzaak van het aanhouden van grond voor versterking van het inkomen als rustende is bij het in-werking-treden van de Algemene Ouderdomswet aanzienlijk verminderd. Het is dan ook meer en meer een psychologische kwestie geworden dat men bij het gaan rentenieren nog wat grond blijft gebruiken. Men staat dan immers niet geheel buiten het arbeidsproces.

Ten einde een inzicht te verkrijgen in de plaats die de teelten van hardfruit, van kleinfruit en van teelten onder glas op de individuele bedrijven innemen, zijn de bedrijven ingedeeld naar typen (zie bijlage b). De bedrijfstypen zijn:

bedrijven met glas,
fruitbedrijven,
hardfruitbedrijven,
kleinfruitbedrijven,
bedrijven met enig fruit,
bedrijven zonder fruit.

De indeling is, behalve bij bedrijven met glas, gebaseerd op de verhouding tussen de arbeidsbehoefte voor het areaal hardfruit en kleinfruit 1) en voor het totale areaal aan fruit.

De bedrijven waarop glasteelten voorkomen, ongeacht wat er verder nog op deze bedrijven voor teelten of produktierichtingen aanwezig zijn, zijn als een aparte groep beschouwd. Op de als fruitbedrijven, hardfruitbedrijven en kleinfruitbedrijven getypeerde bedrijven maakt de arbeidsbehoefte voor fruit minstens twee derde van de totale arbeidsbehoefte uit. Respectievelijk hardfruitbedrijven en kleinfruitbedrijven zijn genoemd de bedrijven waarop van de totale arbeidsbehoefte aan fruit de behoefte voor respectievelijk hardfruit en kleinfruit minstens twee derde uitmaakt; op z.g. fruitbedrijven is zowel de behoefte voor hardfruit als voor kleinfruit minder dan twee derde van de totale arbeidsbehoefte voor fruit. Op z.g. bedrijven met enig fruit maakt de arbeidsbehoefte voor fruit minder dan twee derde van de totale arbeidsbehoefte uit, maar er is minstens 40 are hardfruit of 10 are kleinfruit aanwezig. Op de z.g. bedrijven zonder fruit is geen fruit aanwezig of minder dan de gestelde minima.

Tabel 6

TYPE-INDELING VAN DE BEDRIJVEN

	Aantal bedrijvan van agrariërs in 1965 van het type						
	totaal	bedr. met glas	fruitbedr.	hardfruitbedr.	kleinfruitbedr.	bedr. met enig fruit	bedr. zonder fruit
< 3 ha	116	20	29	13	45	6	3
3-5 ha	68	3	17	24	5	19	-
5-10 ha	63	3	7	26	3	18	6
10-20 ha	39	-	6	7	-	12	14
≥ 20 ha	54	-	-	9	-	24	21
Het blok	340	26	59	79	53	79	44
Kloetinge	47	1	4	6	7	10	19
Wemeld.-Kattendijke	77	3	11	14	6	33	10
Kapelle	117	12	28	32	23	16	6
Biezelinge	67	8	11	18	16	10	4
Schore	32	2	5	9	1	10	5

1) Inclusief aardbeien.

Glasteelten komen hoofdzakelijk op de kleinere bedrijven voor en ook enkele C-grondgebruikers hebben glasopstanden. Hoewel in alle deelgebieden aan glasteelten wordt gedaan, is er een zekere concentratie in Kapelle-Biezelinge.

Ook deze groep bedrijven blijkt min of meer geconcentreerd te zijn in Kapelle-Biezelinge. Een meerderheid in deze groep heeft een grootte die het praktisch onmogelijk maakt het kleinfruit af te stoten en door de financieel ongunstige resultaten van het kleinfruit is het voor hen niet opportuun het hardfruit af te stoten. Een meerderheid zit dan ook kennelijk in een dwangpositie.

Dit laatste is wellicht nog meer het geval met de groep kleinfruitbedrijven. Het ligt voor de hand dat in het bijzonder uit deze groep onlangs met glasteelten werd begonnen als mogelijke uitkomst uit de impasse. Velen hebben kennelijk deze stap niet of nog niet gedaan en bezinnen zich op andere alternatieven. Ook kleinfruitbedrijven komen relatief meer voor in Kapelle-Biezelinge dan in de andere deelgebieden. Het feit dat de groep met kleine bedrijven met praktisch alleen kleinfruit nog betrekkelijk groot is, doet vermoeden dat lang niet iedereen, die er zo voor staat, iets in glasteelten ziet.

Onder de hardfruitbedrijven (23% van het totale aantal bedrijven) komen zowel kleinere als middelgrote en grote bedrijven voor, wat gezien de historische achtergrond alleszins verklaarbaar is. De kleinere hardfruitbedrijven zijn deels afgesplitste bedrijven, deels bedrijven van kleingrondbezitters die zich hebben opgewerkt. Daarnaast is echter ook fruitteelt bedreven op gemengde bedrijven met akkerbouw. Een deel van deze bedrijven werd gesplitst (er ontstonden nieuwe hardfruitbedrijven) of zijn tenslotte geheel fruitteeltbedrijf geworden.

Dit laatste is niet het geval geweest op de z.g. bedrijven met enig fruit. Bedrijven van dit type zijn relatief sterk aanwezig in de randgebieden van het blok. Deze groep omvat 23% van het totaalaantal bedrijven, maar heeft 40% van de cultuurgrond in het blok in gebruik, waarvan 64% voor akkerbouw, 22% als grasland en 14% voor tuinbouw (hoofdzakelijk fruitteelt).

Het onderscheid in bedrijven met enig fruit en bedrijven zonder fruit kan van belang zijn voor de toekomstige ontwikkeling van het aantal bedrijven naar type. Van hoofden van bedrijven met (reeds) enig fruit is eerder te verwachten dat zij fruit zullen aanplanten (of anderszins de fruitteelt zullen afstoten) dan dat hoofden van bedrijven zonder fruit daarmee zullen beginnen (zie ook hoofdstuk IV, § 2). Bedrijven zonder fruit (en zonder glasteelten) zijn sterk overwegend de grotere bedrijven in het blok, relatief het meest voorkomend in Kloetinge, Wemeldinge-Kattendijke en Schore. Bijna de helft van de bedrijven in deze groep is minstens 20 ha groot. De groep omvat 13% van alle bedrijven en heeft 28% van alle grond in gebruik, waarvan 72% voor akkerbouw en 28% als grasland.

De C- en D-grondgebruikers in het blok hebben voor het grootste deel minder dan 1 ha in gebruik, van wie verreweg de meesten een klein areaal fruit - hoofdzakelijk kleinfruit - telen. In een toenemend aantal gevallen gaat het nevenberoep niet meer van vader op zoon over,

vooral wanneer de grond geen eigendomsgrond is. Voor gespecialiseerde teelten (glasteelten en fruitteelt) schijnt onder de jongeren iets meer belangstelling te bestaan. De C-groep is niet als een gesloten groep te beschouwen. Het is tot heden steeds mogelijk gebleken vanuit deze groep een hoofdbestaan in de land- en tuinbouw te vinden en ook voor de toekomst denken enkelen uit deze groep dit te kunnen bereiken.

§ 2. De bedrijfsgroottestructuur (bijlagen 18 t/m 21)

Vóór en tijdens de laatste Wereldoorlog nam het aantal kleine tot zeer kleine bedrijven sterk toe. In de naoorlogse periode kwam er na enkele jaren een stilstand en trad eerst onlangs een vermindering op in het aantal bedrijven, met name van het aantal kleine bedrijven. Dit laatste houdt ongetwijfeld verband met de ongunstige gang van zaken in de kleinfruitteelt.

Momenteel is de bedrijfsgroottestructuur in relatie tot het bedrijfstype nog zeer ongunstig. Vaak wordt men, afgezien van het financiele aspect van de zaak, bij de uitbouw van het bedrijf naar een bepaald type belemmerd door de te kleine omvang van het bedrijf.

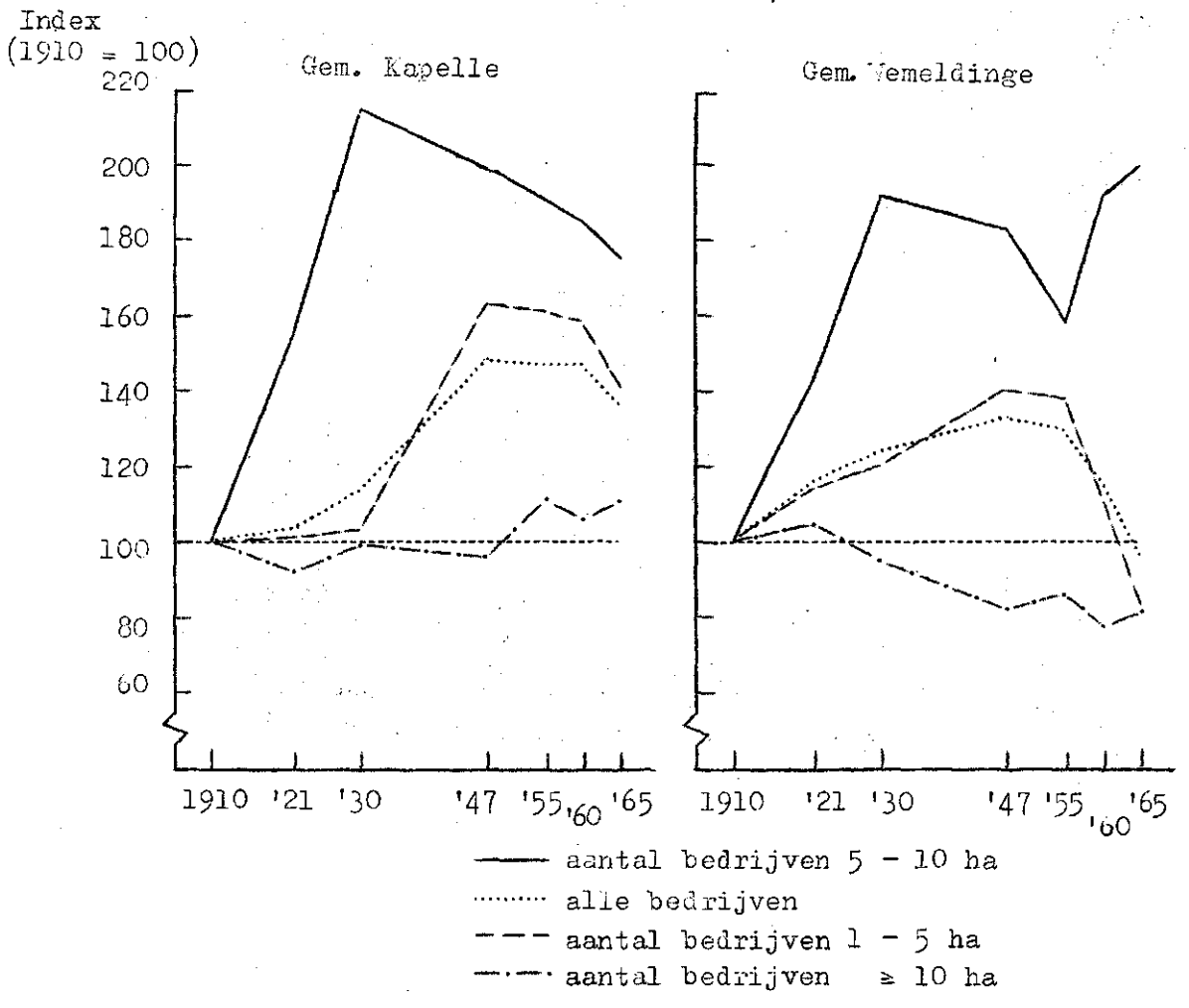
a. De ontwikkeling in de periode 1910-1965

Uit gemeentelijke cijfers blijkt dat het aantal grondgebruikers vóór en tijdens de laatste Wereldoorlog sterk toenam. In deze periode nam in het bijzonder in Kapelle het aantal kleine bedrijven, dat toch reeds in verhouding zeer sterk vertegenwoordigd was, sterk toe. Dit is overwegend ten koste gegaan van het aantal, gemeten naar plaatselijke maatstaven, middelgrote bedrijven. In deze periode kwamen afsplitsingen van het ouderlijke bedrijf, deling van bedrijven en stichten van nieuwe bedrijven op los huurland veelvuldig voor. De financieel zeer goede jaren voor de kleinfruitteelt hebben daartoe in sterke mate bijgedragen. De plaatselijke werkgelegenheid bood in die jaren praktisch geen andere keus; de afvloeiing uit de land- en tuinbouw was zeer gering en werd door de oorlog zelfs nog tegengehouden.

In de naoorlogse periode bleef het aantal bedrijven vrij stabiel. Eerst in de laatste jaren is er van een kleine teruggang sprake, die praktisch geheel voor rekening komt van het aantal zeer kleine bedrijfjes.

Grafiek 1

ONTWIKKELING VAN DE BEDRIJFSGROOTTESTRUCTUUR

In Wemeldinge, waar in het algemeen de fruitteelt voor de kleinere bedrijven van minder betekenis is, voltrekt zich het proces van vermindering van het aantal bedrijven de laatste jaren sneller dan in Kapelle. Nu op de kleine bedrijven in Kapelle de fruitteelt geen uitkomst meer biedt, begint ook daar de teruggang van het aantal op gang te komen.

b. De ontwikkeling in het blok in de periode 1960-1965

Dat het totale aantal agrarische bedrijven in het blok sedert 1960 nog maar weinig afnam (met nog geen 2% gemiddeld per jaar), betekent niet dat er weinig is veranderd. Met name wat de kleinere bedrijven betreft, zijn er belangrijke veranderingen gaande.

Tabel 7

DE ONTWIKKELING NAAR BEDRIJFSGROOTTE EN BEDRIJFSTYPE

	Aantal bedrijven													
	bedr. met glas		fruit-be-drijv.		hard-fruit-bedr.		klein-fruit-bedr.		bedr.m. enig fruit		bedr. zonder fruit		totaal	
	'60	'65	'60	'65	'60	'65	'60	'65	'60	'65	'60	'65	'60	'65
A + B:														
< 3 ha	8	20	36	29	9	13	71	45	17	6	4	3	145	116
3-5 ha	4	3	21	17	14	24	15	5	16	19	3	-	73	68
5-10 ha	1	3	18	7	10	26	10	3	15	18	7	6	61	63
10-20 ha	-	-	7	6	1	7	2	-	12	12	13	14	35	39
≥ 20 ha	-	-	6	-	2	9	-	-	26	24	22	21	56	54
totaal	13	26	88	59	36	79	98	53	86	79	49	44	370	340
C:														
< 1 ha	3	4			83	68			3	5	34	29	123	106
≥ 1 ha	2	2			40	30			9	6	13	19	64	57
totaal	5	6			123	98			12	11	47	48	187	163

Het is voornamelijk onder de kleine bedrijven dat de meeste "uitvallers" voorkwamen, het aantal bedrijven kleiner dan 3 ha nam met 20% af en dat van 3 tot 5 ha met 7%. Het aantal grotere bedrijven nam zelfs iets toe, met name het aantal van 10 tot 20 ha. Het aantal voor deze streek uitgesproken grote bedrijven (van minstens 40 ha) bleef constant.

Op de kleine bedrijven is er echter meer gaande dan alleen maar een vermindering van het aantal. Op vele van deze bedrijven is men het teeltplan kritisch gaan bezien en heeft men daarin veranderingen aangebracht. Objectief gezien weliswaar sterk overwegend kleine wijzigingen, maar voor de betrokken agrariërs met overwegend kleinere bedrijven vaak reeds zodanig dat hun bedrijf bij de gebruikte indeling van type veranderde. Met name de groep kleine kleinfruitbedrijven is in beroering gekomen. Met de groep fruitbedrijven is hetzelfde, zij het in mindere mate, aan de gang. Een ander bedrijfstype, passend bij de kleine bedrijfsoppervlakte, is meer gaan voorkomen, nl. dat met glasteelten. Op vele minder kleine bedrijven zijn eveneens veranderingen in de bedrijfsverhoudingen aangebracht. Er werd hardfruit (bij)geplant en het aantal bedrijven, waarop het hardfruit ging domineren, is praktisch verdubbeld sedert 1960.

c. De huidige bedrijfsgroottestructuur

Momenteel is de bedrijfsgroottestructuur in relatie tot het bedrijfstype nog zeer ongunstig. Gezien het verleden is dit niet verwonderlijk. Door de zeer intensieve kleinfruitteelt, die bovendien zeer geringe investeringen vergde, kon men klein beginnen en was de noodzaak het bedrijf te vergroten in vele gevallen niet aanwezig. Anderzijds lokten de financieel goede uitkomsten "de kleine man" aan en breidde het aantal kleine bedrijfjes zich sterk uit. Nu het er reeds enkele jaren naar uit ziet dat de terugslag niet tijdelijk zal zijn, is de vermindering van het aantal op gang gekomen. Een momentopname zoals de huidige bedrijfsgroottestructuur vertoont, moet dan ook tegen deze achtergrond worden gezien.

Tabel 8

BEDRIJFSGROOTTESTRUCTUUR

	Aantal bedrijven in 1965							Gemiddelde grootte in ha
	totaal	< 3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-40 ha	≥ 40 ha	
Agrariërs:								
bedrijven met glas	26	20	3	3	-	-	-	2,2
fruitbedrijven	59	29	17	7	6	-	-	4,3
hardfruitbedrijven	79	13	24	26	7	5	4	9,6
kleinfruitbedrijven	53	45	5	3	-	-	-	2,1
bedrijven m.enig fruit	79	6	19	18	12	14	10	18,4
bedrijven z. fruit	44	3	-	6	14	15	6	23,2
alle bedrijven	340	116	68	63	39	34	20	10,7
C-groep: totaal	163	143	10	7	1	2	-	1,7
met glas en/of fruit	104	92	8	3	-	1	-	1,5
overige	59	51	2	4	1	1	-	2,0
D-groep:	68	60	7	1	-	-	-	1,2
S-groep:	4	-	-	-	2	1	1	25,5

Slechts bij de bedrijven met glasteelten behoeft de bedrijfsgrootte geen rol van betekenis te spelen, althans wanneer men zich verder op de glastuinbouw gaat toeleggen. Andere omstandigheden, als b.v. grond in eigendom, bij huis en aansluiting op het waterleidingnet, zijn in dat geval belangrijk. In het blok komen zuivere glastuinbouwbedrijven, zonder aanvullende of hoofdteelten in de open grond, nog niet voor. Zo lang dit nog niet het geval is blijft de opengrondsteelt - en daardoor de bedrijfsgrootte - belangrijk.

Dat op de z.g. fruitbedrijven hardfruit en kleinfruit beide voorkomen, is mede een gevolg van de bedrijfsgrootte. Tot deze groep behoren bedrijven die zo groot zijn als de grootste hardfruitbedrijven. Ongeveer de helft van deze bedrijven is kleiner dan 3 ha.

De kleinfruitbedrijven zijn bij uitzondering groter dan 3 ha. Op een deel van de oorspronkelijke kleinfruitbedrijven (in 1960), vooral op de minder kleine bedrijven, is sedertdien kleinfruit vervangen door hardfruit. Afgezien van de slechte financiële uitkomsten van kleinfruit in de laatste jaren, is het gezien de bestaande knelpunten ten opzichte van de teelt praktisch niet meer mogelijk grote oppervlakten kleinfruit te telen.

Onder de hardfruitbedrijven zijn relatief meer grotere bedrijven en is een kleine minderheid kleiner dan 3 ha. De gemiddelde grootte van de bedrijven in deze groep wordt sterk beïnvloed door enkele zeer grote bedrijven die in het blok (in Wemeldinge en Kapelle) voorkomen. Het gros is duidelijk van een grootte tussen 3 en 10 ha in.

De grootte van de bedrijven met - in verhouding tot het bedrijfsplan - fruit van geringe betekenis loopt sterk uiteen. Ook het areaal aan fruit op deze bedrijven laat een grote verscheidenheid zien; op een derde is minder dan 1 ha fruit en op een tiende minstens 7 ha. Men moet hierbij zeker niet denken aan alleen maar oudere boerenboomgaarden; gemiddeld is de aanplant op de hardfruitbedrijven zelfs ouder. Op 40% van de bedrijven wordt melkvee gehouden, het grasland maakt 22% van de totale omvang van het grondgebruik uit.

Onder de bedrijven met enig fruit en geheel zonder fruit is er een klein aantal kleiner dan 3 ha, waarop hoofdzakelijk grove tuinbouwgewassen worden verbouwd. Deze teelten gaan steeds meer in het bouwplan van de grotere akkerbouwbedrijven voorkomen, nu steeds meer aan de verzorging en oogst machinaal kan worden gedaan. Het is dan ook veelzeggend dat de bedrijfshoofden met dit type bedrijf overwegend een nevenberoep hebben, allen reeds ouder zijn en zonder een zoon die zal opvolgen.

De bedrijven zonder fruit zijn in het algemeen groter dan de bedrijven waarop enig fruit voorkomt. Van de agrariërs zonder fruit houdt relatief een groter deel rundvee; zij hebben in het algemeen relatief ook meer grasland in gebruik.

§ 3. Wijzigingen in de periode 1960 - 1965 (bijlagen 22 t/m 26)

De groep C-grondgebruikers - en in mindere mate de B-groep - vervult nog steeds een belangrijke rol. In de afgelopen 5 jaar - vooral in de eerste helft van deze periode - werden er nog steeds C-grondgebruikers zelfstandig agrariër via het nevenberoep. Zonder deze beroepswisselingen zou de geringe vermindering van het aantal agrariërs sterker zijn geweest. De overgang van agrariërs naar een ander hoofdberoep - nog maar aarzelend op gang komend - gaat ook in vele gevallen via de C-groep. Voor de groep agrariërs die reeds een nevenberoep heeft, is deze stap gemakkelijker.

Ook het z.g. fruitbedrijf vormt als type als het ware een "doorgangshuis". De groep kleinfruitbedrijven loopt leeg, enkelen zoeken hun heil in glasteelten, een veel groter aantal in de hardfruitteelt. De zuigkracht van de hardfruitteelt is echter praktisch alleen aanwezig op bedrijven waarop reeds fruitteelt voorkomt.

Het aantal grondgebruikers nam sedert 1960 met 13% af; deze vermindering heeft zich voor het grootste deel in het laatste deel van deze periode voltrokken. Vooral het aantal D-grondgebruikers nam af. Meer dan in het verleden het geval was, wordt door de agrariërs die gaan rentenieren het grondgebruik in zijn geheel overgedragen of anderszins afgestoten.

Een veel groter aantal agrariërs zonder nevenberoep heeft de laatste jaren het bedrijf opgeheven dan gesticht. Het totaalaantal verminderde echter nog niet sterk, doordat er meer grondgebruikers, die een ander beroep hadden of erbij hadden, geheel van het eigen bedrijf gingen leven dan het omgekeerde. Het grondgebruik als nevenberoep speelt nog steeds

een belangrijke rol bij het verloop van het aantal agrarische bedrijven. De groep agrariërs is nooit een "gesloten" groep geweest; gezien het verleden is het tegendeel juist het geval. De teelt van kleinfruit maakte het zeer gemakkelijk; hoge investeringen en grote oppervlakten waren er niet voor nodig. Alles wijst erop dat dit gaat veranderen.

Het aantal dat de laatste jaren een agrarisch nevenbedrijfje is begonnen, is niet veel kleiner dan het aantal dat dit heeft opgeheven. In tegenstelling tot vroeger echter is het aantal fruitkwekersknechts of landarbeiders onder hen maar een minderheid en zijn het overwegend in loondienst werkenden in de land- en tuinbouwverwante beroepen. Het zijn voor een groot deel al geen jongeren meer die aan grondgebruik als nevenberoep zijn begonnen. Gezien de individuele omstandigheden bij deze start lijkt het erop dat slechts zeer weinigen uit deze groep het tot agrariër zullen brengen en dat deze "doorstroming" steeds meer zal verzanden. Tot voor kort zag nog steeds een aantal kans via het nevenberoep zelfstandig agrariër te worden. Was dit niet het geval, dan zou het aantal agrariërs sterker afnemen.

Dat een aantal agrarische bedrijven in de laatste 5 jaar werd opgeheven (het kwam voor onder alle typen van bedrijven), is praktisch nog uitsluitend het gevolg geweest van het gebrek aan een opvolger op meest kleinere bedrijven van oudere bedrijfshoofden. Slechts nog maar in enkele gevallen viel het samen met actieve beroepsverandering van het gewezen bedrijfshoofd. In deze vrijwel agrarische samenleving met nog betrekkelijk geringe groei van de werkgelegenheid in de nabije omgeving is dit wel te verklaren, mede gezien de historische achtergrond. Hoofdzakelijk zijn het kleine bedrijven die worden opgeheven. Praktisch alle grond wordt bij bestaande bedrijven gevoegd. Het zijn overwegend losse percelen en bij uitzondering betreft het een bedrijf waarbij grond en gebouwen een eenheid vormen en gezamenlijk te koop of te pacht zijn. De Ontwikkelings- en Saneringsregeling heeft in het gebied nog maar enkele bedrijfsbeëindigingen "begeleid". Overdracht van grond waarop fruit staat schept bijzondere problemen.

Het aantal nieuwe vestigingen is sedert 1960 zeer klein geweest. Tegenover opheffing van 43 bedrijven van voormalige agrariërs staan slechts 10 nieuwe vestigingen, waarvan 7 in Kapelle-Biezelinge. Niemand begon nog aan een kleinfruitteeltbedrijf, ook afsplitsing of anderszins stichten van een bedrijf zonder glasteelten of fruitteelt kwam niet meer voor.

Veel oudere bedrijfshoofden hebben in het verleden het bedrijf in verhouding tot hun leeftijd lang voortgezet. Bij een deel zag het er aanvankelijk naar uit dat er een opvolger voor het bedrijf zou zijn, wat uiteindelijk niet het geval was. In de laatste jaren heeft een groot deel wegens hoge leeftijd het bedrijf dan ook van de hand gedaan. In de loop van 5 jaar werd meer dan een kwart van de bedrijven door het bedrijfshoofd verlaten. Een groot aantal werd opgeheven. Gezien dit feit en het zeer kleine aantal nieuwe vestigingen blijkt een groot deel van de jongeren weinig heil meer in de land- en tuinbouw te zien.

Tabel 9

OPHEFFING, STICHTING EN OVERDRACHT VAN BEDRIJVEN

	Aantal agrarische bedrijven				
	in 1960		sedert 1960 over-genomen	in 1965	
	totaal	waarvan opgeheven		waarvan nieuw gevestigd	totaal
In Kloetinge	48	2	7	-	47
In Wemeldinge-Kattendijke	96	17	7	2	77
In Kapelle	121	11	18	5	117
In Biezelinge	70	7	11	2	67
In Schore	35	6	12	1	32
In het blok	370	43	55	10	340

Op de bedrijven, die werden voortgezet, hetzij door hetzelfde bedrijfshoofd of door de opvolger (meestal een zoon) is heel wat aan het veranderen.

Tabel 10

WIJZIGINGEN IN HET BEDRIJFSTYPE VAN DE BEDRIJVEN

	Aantal bedrijven van agrariërs					
	bedr. met glas	fruitbedrijven	hardfruitbedrijven	kleinfruitbedrijven	bedr. met enig fruit	bedrijven zonder fruit
In 1960	13	88	36	98	85	50
Sedertdien afgevallen	- 2	9	6	20	20	9
	11	79	30	78	65	41
Sedertdien geworden:						
bedrijven met glas	.	3	-	8	-	-
fruitbedrijven	2	.	6	17	2	-
hardfruitbedrijven	1	35	.	8	4	1
kleinfruitbedrijven	-	4	2	.	3	-
bedrijven met enig fr.	-	8	-	10	.	6
bedrijven zonder fruit	-	-	-	1	8	.
Bedr.type losgelaten	- 3	50	8	44	17	7
Bedr.type geworden	+11	27	49	9	24	9
	19	56	71	43	72	43
Sedertdien bij gekom.	+ 7	3	8	10	7	1
In 1965	26	59	79	53	79	44

Op zeer veel bedrijven, in het bijzonder op kleinfruitbedrijven en op fruitbedrijven, is een verandering van het teeltplan aan de gang in de richting van het hardfruit. Deze verschuiving is na de terugslag in het kleinfruit op gang gekomen. Vooral het aantal bedrijven met praktisch niets anders dan kleinfruit is zeer sterk aan het afnemen. Naast

bedrijfsbeëindiging, die in deze groep sterk voorkwam, heeft een aantal zijn heil gezocht in glasteelten; anderen hebben het kleinfruit praktisch geheel weggedaan en zoeken het in andere grove tuinbouwteelten. Een groter aantal echter zocht het in hardfruit. Onder de bedrijven waarop een groot deel van de hardfruitaanplant jonger is dan 7 jaar zijn ook blijkens tabel 23 relatief minder hardfruitbedrijven dan fruitbedrijven en bedrijven met enig fruit. Geleidelijk aan wordt op een hardfruitbedrijf aangestuurd: men kan de inkomsten van het kleinfruit niet missen en de hoge investeringskosten in hardfruitaanplant, de vaak ongunstige bodemgesteldheid en de verspreid liggende percelen vormen een belemmering. De bedrijfsgrootte is tevens voor velen een handicap, zij hebben zeer overwegend kleine tot zeer kleine bedrijfjes. Een deel blijft dan ook tijdens deze "bedrijfsomzetting" steken (fruitbedrijven).

Zo was op bijna de helft van het huidige aantal hardfruitbedrijven in 1960 het kleinfruit nog van grote betekenis. De grote toeneming van het aantal hardfruitbedrijven komt praktisch geheel voor rekening van de bedrijven waarop het fruit reeds van betekenis was. Slechts bij uitzondering werd in de laatste jaren op een landbouwbedrijf zonder fruit in het groot ingeplant. Het fruitareaal op bedrijven waarop dit weinig betekende, werd praktisch even vaak verkleind als uitgebreid. Het is zelfs zo dat het vaker voorkwam dat de fruitteelt werd afgestoten dan dat men aan fruitteelt begon.

B. De toekomst

§ 1. B e d r i j f s o p v o l g i n g (b i j l a g e n 27 t/m 39)

Van de jongere zoons op de bedrijven gaat een veel hoger percentage na de lagere school "doorleren" voor een niet-agrarisch beroep dan dit voorheen het geval was. Er is een kentering aan de gang in de beroepskeuze.

Anderzijds is de "vergrijzing" van de agrariërs aan het afnemen. De laatste tijd zijn veel bedrijven door bedrijfshoofden op hoge leeftijd verlaten. De animo onder de jongeren was echter nog zo groot dat het aantal bedrijven maar weinig afnam. Op grond van de opvolgingssituatie op de bedrijven is te verwachten dat in de komende 10 tot 15 jaar deze vermindering sterker zal optreden. Vooral veel kleinere bedrijven zullen vrijkomen. Een vijfde van de grond in het blok is momenteel in gebruik bij oudere bedrijfshoofden zonder opvolger. Overwegend is van deze grond de toekomstige bestemming nog onzeker. Er blijken wel mogelijkheden voor de Stichting Beheer Landbouwgronden te zijn een belangrijk deel ervan te kunnen verwerven.

In de financieel gunstige jaren voor de fruitteelt was de niet-agrarische werkgelegenheid in de omgeving niet groot. In vele gevallen was er van bewuste beroepskeuze in agrarische gezinnen geen sprake, men werd sterk overwegend zelf ook agrariër. Het aantal kleine bedrijven nam door stichting en afsplitsing sterk toe. Nu de financieel gunstige jaren voorbij zijn en het ernaar uitziet dat alle omstandigheden zo gunstig mogelij

zullen moeten zijn om in de land- en tuinbouw in het algemeen - en in de hard- en kleinfruitteelt in het bijzonder - een redelijk inkomen te behalen, worden pas velen geconfronteerd met de te kleine bedrijven en de disparitеit in inkomens en lonen tussen de agrarische en niet-agrarische sector. Vooral nu de mogelijkheden in de niet-agrarische sector steeds groter worden. In de fruitteelt is voor de verbetering van het bedrijfsresultaat de vergroting van het aantal ha fruit per man van doorslaggevende betekenis. Dit levert, gezien de produktieomvang van de bedrijven en de omstandigheden waaronder geproduceerd wordt, vaak grote moeilijkheden op. Er is een kentering gekomen in de beroepskeuze van de zoons op de agrarische bedrijven, die later een terugslag op de bedrijfsopvolging zal geven.

Tabel 11

BEROEPSKEUZE VAN DE ZOONS VAN AGRARIËRS (ENQUÊTE)

	Aantal zoons van agrariërs								
	≥ 25 jaar			25-15 jaar			15-12 jaar		
	afgevloeid		niet afgevloeid	afgevloeid		niet afgevloeid	afgevloeid 1)	l.o. volgend	niet afgevloeid 2)
	prim.	sec.		prim.	sec.				
Bedr. met glas	-	-	2	2	3	2	-	-	1
Fruitbedrijven	-	2	3	2	-	4	1	-	1
Hardfruitbedrijven	1	2	4	7	1	7	4	2	1
Kleinfruitbedrijven	4	1	3	9	1	5	2	1	-
Bedr. met enig fruit	3	1	10	4	-	5	2	1	2
Bedr. zonder fruit	-	-	2	2	-	2	1	1	-
Alle bedrijven	8	6	24	26	5	25	10	5	5

1) Door voortgezet algemeen vormend niet-agrarisch of gericht dagonderwijs te volgen.
2) Door agrarisch dagonderwijs te volgen.

Van de zoons die reeds meerderjarig waren toen de terugslag in de voor de streek specifieke teelten optrad, heeft maar een zeer klein deel de land- en tuinbouw verlaten, van wie bijna de helft nog achteraf. Van de zoons die jonger zijn heeft reeds meer dan de helft een ander beroep gekozen, sterk overwegend reeds direct na de lagere school. Van de zoons voor wie de laatste jaren de beroepskeuze centraal stond (een deel staat nog steeds voor de keuze) heeft reeds twee derde een niet-agrarische studierichting gekozen. Duidelijk blijkt derhalve dat naarmate de zoons jonger zijn (en meestal de vaders eveneens) er meer voor een niet-agrarisch beroep wordt gekozen. Hoewel deze tendentie zich duidelijker manifesteert op de bedrijven met overwegend kleinfruit dan op hardfruitbedrijven of overige bedrijven, treedt deze verminderde belangstelling voor het agrarische bedrijf op bedrijven van alle typen op.

Een ander verschil met vroeger valt op. Was het voorheen meestal zo dat de oudste zoons thuis mee gingen werken - en jongere eventueel een ander beroep kozen - thans gaan de oudste reeds "doorleren" en laat men het aan de toekomst over of eventuele jongere zoons alsnog interesse zul-

len hebben. Secundaire afvloeiing uit de land- en tuinbouw komt belangrijk minder voor dan een 10-tal jaren geleden, terwijl anderzijds alle zoons die plannen hebben in de land- en tuinbouw te gaan werken, zonder uitzondering agrarisch dagonderwijs volgen.

Van de zoons die de land- en tuinbouw niet vaarwel hebben gezegd - enkelen van hen zijn reeds bedrijfshoofd - is verreweg het grootste deel nog jonger dan 25 jaar. Hoewel secundaire afvloeiing uit de land- en tuinbouw veel minder voorkomt dan voorheen, zullen er ongetwijfeld onder hen, mede gezien hun leeftijd, nog een aantal dit alsnog doen. Bedenkelijk is het dat er onder hen een aantal in het geheel geen agrarisch onderwijs volgde. Op enkele bedrijven zijn verscheidene zoons voorbestemd opvolger te worden. Het is echter weinig waarschijnlijk dat door splitsing het aantal bedrijven zal toenemen. Behoudens enkele uitzonderingen is in deze gevallen aan gezamenlijke exploitatie gedacht.

Vooral onder de zoons van jongere bedrijfshoofden is een relatief groot aantal primair afgevloeid uit de land- en tuinbouw en gaat een groot deel na de lagere school in niet-agrarische richting verder leren. In het algemeen zoeken de zoons op de grotere bedrijven minder vaak een niet-agrarisch beroep. Te weinig perspectieven op het kleinere ouderlijke bedrijf of in de land- en tuinbouw in het algemeen was dan ook vaak het motief van de oudere zoons, die na enige jaren thuis of elders in de land- en tuinbouw te hebben gewerkt, alsnog waren afgevloeid. Bij de jongeren was vaak het voornaamste motief dat de interesse elders lag.

De leeftijdsopbouw van de groep agrariërs vormt in feite de weerspiegeling van vele economische en sociale factoren, die in het verleden hun invloed hebben doen gelden. Ook de toekomstverwachtingen zijn in zekere zin in de leeftijdsopbouw verdisconteerd.

In § 3 van deel A van dit hoofdstuk bleek dat vele bedrijfshoofden tot voor kort het bedrijf in verhouding tot hun leeftijd lang hebben voortgezet. In de laatste 5 jaar is hierin verandering gekomen, meer dan een kwart van de bedrijven werd in deze periode door de bedrijfshoofden verlaten. Hoewel de "vergrijzing" van de agrariërs daardoor is afgenomen, is een betrekkelijk groot aantal ouderen bedrijfshoofd gebleven. Zo is ruim 13% van de bedrijfshoofden reeds 65 jaar en ouder. Ondanks het recente vrijkomen van vele bedrijven en bedrijfjes van oudere bedrijfshoofden is van een belangrijke vermindering van het aantal als gevolg van geringe animo onder jongeren tot dusverre nog geen sprake geweest. Wel is het opmerkelijk dat de gemiddelde leeftijd van bedrijfshoofden met kleinfruitbedrijven en fruitbedrijven in doorsnee hoger is dan gemiddeld. Kennelijk is er onder de jongeren minder belangstelling om dit soort bedrijven over te nemen, wat tot gevolg heeft dat de bedrijfshoofden op deze bedrijven langer door blijven gaan. Onder de groep jongeren (jonger dan 30 jaar) die reeds zelfstandig zijn is er geen enkele met een kleinfruitbedrijf en is er een relatief groot aantal met een bedrijf met glasteelten of met hardfruit.

In deze studie is aandacht besteed aan de situatie op die bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd reeds 50 jaar of ouder is en op grond daarvan aan de verwachtingen, die men kan hebben van de voortzetting van de bedrijven in de naaste toekomst. In de komende 10 tot 15 jaar zal op deze bedrijven het opvolgingsvraagstuk "spelen", naar gelang de leeftijd waarop het bedrijfshoofd het bedrijf zal willen overdoen aan een volgende generatie.

Tabel 12

SITUATIE OP DE BEDRIJVEN T.A.V. VOORTZETTING

	Aantal agrarische bedrijven	Perc. agrarische bedrijven met een ouder bedrijfshoofd	
		totaal	zonder 1) opvolger
Bedrijven met glas	26	35	8
Fruitbedrijven	59	66	32
Hardfruitbedrijven	79	56	25
Kleinfruitbedrijven	53	64	43
Bedrijven met enig fruit	79	56	25
Bedrijven zonder fruit	44	57	27
< 3 ha	116	57	40
3-5 ha	68	57	29
5-10 ha	63	56	21
≥ 10 ha	93	59	18
Kloetinge	47	57	34
Wemeldinge-Kattendijke	77	66	35
Kapelle	117	58	25
Biezelinge	67	52	28
Schore	32	44	16
Het blok	340	58	28

1) Of zonder aanwijsbare opvolger.

Niet in alle gevallen is het een uitgemaakte zaak of een zoon zal opvolgen of niet. Exacte cijfers zijn over de opvolgingssituatie op de bedrijven dan ook niet te geven. De benadering hieromtrent is echter vrij reëel. Op grond van de opvolgingssituatie op de bedrijven en afgezien van wijzigingen die onder invloed van andere factoren tot stand kunnen komen (zie de volgende paragraaf), kan verwacht worden dat het aantal agrarische bedrijven in het blok in de komende 10 tot 15 jaar met 25 tot 30% zal afnemen. Vooral in de deelgebieden Kloetinge en Wemeldinge-Kattendijke zal een groot aantal bedrijven vrijkomen. Het zijn met name kleinfruitbedrijven, waarvan een groot aantal bij gebrek aan een opvolger zal vrijkomen. Relatief het minst komen structureel aflopende bedrijven voor onder de bedrijven waarop met glasteelten is begonnen.

Voor het kleine tot zeer kleine bedrijf is onder de jongeren belangrijk minder belangstelling. Bedrijven in de C-groep, die in het algemeen klein zijn, zullen voor een groot deel (± 40%) verdwijnen. Dit gebrek aan animo zal wellicht direct in verband staan met de slechte beloning voor de uren aan het nevenbedrijf besteed. De bedrijfjes van D-grondgebruikers, die even gemakkelijk ontstaan als verdwijnen, zullen slechts in enkele gevallen worden voortgezet. Overigens zal wellicht - gezien het agrarische "klimaat" - een tuincomplex (te vergelijken met het volkstuintjescomplex) met name in Kapelle in de toekomst in een behoefte voorzien.

Op grond van de enquêtegegevens over de opvolgingssituatie kan een beeld worden verkregen van de op gang zijnde ontwikkeling van het aantal bedrijven in het blok en in de afzonderlijke deelgebieden.

Tabel 13

RAMING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN IN DE NABIJE TOEKOMST OP GROND VAN DE OPVOLGINGSSITUATIE

	Aantal bedrijven							
	in 1960			in 1965			in de nabije toekomst(raming	
	agrar.	C	D	agrar.	C	D	agrar.	C
In Kloetinge	48	17	16	47	14	6	37	9
In Wemeldinge-Kattend.	96	42	26	77	39	18	55	24
In Kapelle	121	67	38	117	62	27	88	38
In Biezelinge	70	42	19	67	32	13	56	20
In Schore	35	19	5	32	16	4	29	10
In het blok	370	187	104	340	163	68	265	101

1) Op grond van de opvolgingssituatie.

Bij deze raming is slechts gelet op het al dan niet hebben van een opvolger per individueel bedrijf van een ouder bedrijfshoofd. In twijfelgevallen is het bedrijf vooralsnog niet gerekend structureel aflopend te zijn. Eventuele beroepsverandering - voornamelijk van de thans nog jongere bedrijfshoofden - is vooralsnog buiten beschouwing gelaten. Deze raming zou dan ook als een maximumraming van het aantal bedrijven in de toekomst zijn te beschouwen, ware het niet dat de mogelijkheid van nieuwe vestigingen openstaat. De drang tot stichting van nieuwe bedrijven komt voornamelijk van zoons die het ouderlijke bedrijf niet kunnen overnemen. Op bedrijven waarop thans nog meer dan één zoon op het ouderlijke bedrijf meewerkt en waarop plannen bestaan dat meer dan één zoon zelfstandig agrariër zal worden, wordt sterk overwegend aan gemeenschappelijke exploitatie gedacht en bij uitzondering aan splitsing, d.w.z. vermeerdering van het aantal bedrijven.

Ongeveer een vijfde van de grond in het blok is momenteel in gebruik bij bedrijfshoofden met structureel aflopende bedrijven. Zij hebben relatief belangrijk meer eigendomsgrond in gebruik dan de jongere bedrijfshoofden en de bedrijfshoofden met een opvolger, wat voor het overnemen te zijner tijd van de vrijkomende grond uit financieringsoogpunt minder gunstig is. Anderzijds heeft het vrijkomen van grond die gekocht kan worden het voordeel dat blijvende beschikking groter verzekerd is, wat voor bepaalde teelten als van teelten onder glas en van hardfruit van groot belang is.

Tabel 14

OMVANG VAN EN BIJZONDERHEDEN OVER GRONDGEBRUIK VAN STRUCTUREEL AFLOPENDE BEDRIJVEN

	Oppervlakte in ha i.h.blok	Percentage van de grond in het blok				
		gepacht		in eigendom		met hardfruit
		totaal	met hardfruit	totaal	met hardfruit	
Agrariërs:						
grondgebruik	3650	56	9	44	19	28
w.v. aflopend	665	37	6	63	37	43
Overige:						
grondgebruik	450	61	17	39	16	33
w.v. aflopend	135	55	15	45	12	27
Alle grondgebruikers:						
grondgebruik	4100	56	9	44	19	28
w.v. aflopend	800	40	8	60	32	40

Eveneens is er op de structureel aflopende bedrijven relatief meer fruitteelt in het bedrijfsplan aanwezig (en vaker op eigendomsgrond) dan bij de anderen, terwijl in § 3 van hoofdstuk IV - A zal blijken dat deze aanplant ook in grotere mate uit oudere bomen bestaat. De gemiddelde leeftijd van het hardfruit op structureel aflopende bedrijven is ongeveer 19 jaar tegen nog geen 14 jaar op de andere bedrijven. Een groot deel van deze oudere aanplant zou bedrijfseconomisch reeds moeten zijn afgeschreven. Veel van deze opstanden zal dan ook gerooid moeten worden. Vooral in Wemoldinge-Kattendijke zal er veel fruitaanplant - en zeer vaak op eigendomsgrond - vrijkomen, zelfs meer dan de helft van het totale areaal, tegen in Kapelle 13%.

Het vrijkomen van de grond van structureel aflopende bedrijven betekent niet dat het voor iedereen te bemachtigen zal zijn. Voor een deel is de toekomstige gebruiker of beschikker reeds bepaald.

Tabel 15

BESTEMMING VAN DE GROND DIE KAN VRIJKOMEN

Bestemming van de grond	Oppervlakte in ha		
	eigendom	pacht	totaal
Bepaald:			
wordt toegevoegd aan bedrijven van familie	48	18	66
valt terug aan eigenaar	-	82	82
Totaal bepaald	48	100	148
Nog vaag:			
afstand aan S.B.L. 1)	19	37	56
komt te koop	132	64	196
nog onbekend	283	117	400
Alle mogelijke bestemmingen	482	318	800
Bereid (eerder) afstand te doen via S.B.L. 1):			
reeds aan gedacht	19	37	56
niet aan gedacht, wel bereid	50	135	185
Totaal	69	172	241

1) Al dan niet via O.- en S.-regeling.

Door vrijwillige pachtbeëindiging zal ongeveer 80 ha worden afgestoten, die dan ter beschikking komt van de eigenaren. Verder zal ± 70 ha worden toegevoegd aan bedrijven van familieleden van de bedrijfshoofden die ermee ophouden. Van de overige grond (± 650 ha) is de bestemming nog onzeker. Hoe groot de oppervlakte grond zal zijn die de Stichting Beheer Landbouwgronden zal kunnen verwerven valt niet te ramen. In eerste instantie heeft men voor ± 60 ha aan afstand doen aan deze stichting gedacht. Ongeveer 200 ha zal te koop komen, over de overige grond - de helft van de vrijkomende - had men nog geen idee hoe en aan wie hiervan afstand te doen. Er lijken zeker wel mogelijkheden aanwezig voor de Stichting Beheer Landbouwgronden een belangrijk deel van de vrijkomende grond te kunnen verwerven. In principe bleek men hiertoe wel bereid te zijn voor ongeveer 200 ha. Veel zal afhangen van de prijs die kan worden geboden. Hoewel bij de enquête een meerderheid niet concreet het jaar dat men dacht het bedrijf te zullen beëindigen heeft genoemd en slechts ruim een kwart erover dacht vóór 1970 dat te doen, is aan te nemen dat - gezien de tijd die er met de uitvoering van een ruilverkaveling gemoeid zal zijn - geen van deze bedrijfshoofden nog zal moeten worden toegedeeld. Wellicht wel een deel in eigendom, maar niet in effectief gebruik van de grond. Van de ± 800 ha die bij structureel aflopende bedrijven behoort is 60 ha in gebruik bij 14 bedrijfshoofden tussen 50 en 55 jaar oud, 350 ha bij 32 bedrijfshoofden tussen 55 en 60 jaar oud, 210 ha bij 22 bedrijfshoofden tussen 60 en 64 jaar oud en 180 ha bij 15 bedrijfshoofden die reeds 65 jaar en ouder zijn. De mogelijkheden om op korte termijn grond te verwerven zullen bij deze laatste groep het grootst zijn.

§ 2. B e r o e p s v e r a n d e r i n g (b i j l a g e 40)

Het toekomstige aantal agrarische bedrijven is mede afhankelijk van de mate waarin beroepsverandering zal optreden. Van deze mogelijkheid moet men voor de komende jaren geen grote verwachtingen hebben. Mede in verband wellicht met de nog beperkte alternatieve werkgelegenheid in de omgeving, zal de ontwikkeling van het aantal agrariërs en het aantal grondgebruikers in de komende jaren praktisch worden bepaald door de mate waarin bedrijven structureel aflopend blijken te zijn. Men komt tot deze conclusie mede op grond van de discrepantie die er bestaat tussen concrete plannen en overwegingen omtrent beroepsverandering.

In de laatste 5 jaar was de reden van opheffing van agrarische bedrijven sterk overwegend nog ouderdom, ziekte of overlijden van het laatste bedrijfshoofd en viel het bij uitzondering met beroepsverandering samen. Momenteel hebben ook maar enkelen (een 10-tal) concrete plannen van beroep te veranderen. Het zijn voornamelijk bedrijfshoofden met kleinfruitbedrijven van geringe omvang die er zo over denken. Op de ontwikkeling van het aantal bedrijven in de nabije toekomst heeft dit weinig invloed. Uit hoofdstuk II blijkt dat de werkgelegenheid in Kapelle zowel als in Wemeldinge aan het afnemen is en een groeiend aantal mannen elders gaat werken. Het openstaan van een ruim aantal arbeidsplaatsen in eigen omgeving zou waarschijnlijk de afvloeiing van kleine zelfstandigen uit de land- en tuinbouw bevorderen. Uit de enquête bleek dat er veel meer overwegen deze stap te doen dan er concreet gaan doen.

Het aantal bedrijven zou toenemen wanneer een groter aantal uit de beroepsbevolking in de streek een bedrijf zou stichten of van het nevenbedrijf het hoofdbestaan zou maken. Het eerste kwam in de afgelopen 5 jaar in 10 gevallen in het blok voor. Het is dan ook niet te verwachten - mede gezien de ontwikkeling naar grotere eenheden en grotere kapitaalsbehoefte daarbij om een lonend bedrijf in de land- en tuinbouw te vinden - dat door nieuwe vestigingen het aantal bedrijven in de toekomst aanwijsbaar zal stijgen. De laatstgenoemde overwegingen gelden niet minder ten opzichte van de groep die momenteel een agrarisch nevenbedrijf heeft. Het aantal van hen dat concreet plannen heeft om dit bedrijf aan te passen en er een hoofdbestaan in te vinden is dan ook zeer gering, in ieder geval kleiner dan het aantal agrariërs dat het ervan ziet komen dat zij binnenkort hun zelfstandigheid in de land- en tuinbouw opgeven.

Tabel 16

RAMING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN IN DE TOEKOMST 1)

	Aantal grondgebruikers				
	in de beroepsgroep				totaal 2)
	A	B	C	D	
Huidige situatie	275	65	163	68	575
Structureel niet-aflopende bedrijven	211	54	101	4	374
Zoals het gaat worden	211	51	97	4	367
Zoals overwogen wordt	243	28	65	4	344
Zoals het bij r.v.k. kan zijn	251	25	61	-	341

1) Op grond van de opvolgingssituatie en te verwachten beroepsveranderingen.
2) Waaronder enkele z.g. speciale bedrijven.

Concreet gaat er, afgezien van opheffing van bedrijven waarop geen opvolger is, dan ook nog weinig verandering komen. Gezien het verleden is het niet verwonderlijk dat er ook nu nog een aantal - en een veelvoud van het aantal dat kans ziet dit binnenkort te gaan doen - C-grondgebruikers de mogelijkheid overweegt agrariër te worden. Bij de agrariërs die momenteel een nevenberoep hebben is het trouwens hetzelfde: maar enkelen zien kans (en gaan dit binnenkort ook doen) het nevenberoep af te stoten tegen een veelvoud dat dit zou willen doen.

Aan deze tegenstelling moet grote betekenis worden toegekend. Het inzicht dat het waarschijnlijk steeds minder gemakkelijk zal worden een redelijk inkomen uit de land- en tuinbouw en met name uit de kleinfruitteelt te halen, zal maar ten dele bij de betrokkenen aanwezig zijn. Op grond van deze overweging is het zelfs ongewenst - behoudens in enkele gevallen waarin de omstandigheden zeer gunstig zijn - dat de door een aantal C-grondgebruikers voorgestane plannen om agrariër te worden gerealiseerd worden. Hun financiële weerstand zal te klein zijn en blijven om tegenslagen in de toekomst op te kunnen vangen. Het is waarschijnlijk dat deze categorie en trouwens ook vele agrariërs juist op dit punt te veel van een ruilverkaveling verwachten en er in het algemeen nog te weinig be-

sef aanwezig is dat slechts de financieel krachtigen de nodige aanpassingen zullen kunnen aanbrengen die er in de toekomst zullen moeten worden gedaan. De tijd waarin met weinig eigen vermogen een bedrijf kon worden begonnen of voortgezet is wel voorgoed voorbij.

Het aantal grondgebruikers bij ruilverkaveling laat zich ramen op ongeveer 340 of + 60% van het aantal momenteel; het aantal agrariërs op 270 à 280 of ± 80% van het huidige aantal. Het is waarschijnlijk dat het eerste percentage meer grond van juistheid zal blijken te hebben dan het laatste.

Tabel 17

RAMING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN IN DE DEELGEBIEDEN IN DE TOEKOMST

Aantal grondgebruikers in		Huidige situatie	Struct. niet-af-lopende bedrijven	Zoals het gaat worden	Zoals over-wogen wordt	Zoals het bij ruil-verkaveling kan zijn
Kloetinge	agrar.	47	37	40	37	37
	tot.	67	48	48	42	42
Wemeldinge-Katten-dijke	agrar.	77	55	52	54	57
	tot.	134	81	77	77	76
Kapelle	agrar.	117	88	91	99	101
	tot.	206	129	129	118	117
Biezelinge	agrar.	67	56	50	52	52
	tot.	112	77	74	68	67
Schore	agrar.	32	29	29	29	29
	tot.	52	39	39	39	39
Het blok	agrar.	340	265	262	271	276
	tot.	575	374	367	344	341

Het zou erop neerkomen dat het aantal grondgebruikers het sterkst zou verminderen in Wemeldinge-Kattendijke (met 40 tot 45%) en het minst in Schore (met ± 25%). Slechts in Kapelle kan beroepsverandering door overgang van C-grondgebruiker naar agrariër enige invloed hebben op de ontwikkeling van het aantal agrarische bedrijven.

§ 3. Verplaatsing naar de nieuwe polders (bijlage 41)

Uit hoofdstuk V zal blijken dat bij ruilverkaveling het knelpunt de oppervlakte voor fruitteelt geschikte grond zal zijn; daaraan blijkt zeer grote behoefte te bestaan. Gezien de zeer grote vermogensbehoefte voor een fruitteeltbedrijf op domeingronden en de andere voorwaarden waaraan voldaan moet worden, zal het aantal gegadigden uit het blok uiterst gering zijn.

Er is een mogelijkheid - met name in ruilverkavelingsgebieden - van verplaatsing van enkele bedrijven naar domeinbedrijven in de nieuwe polders. Dit schept meer ruimte ten behoeve van de bedrijven die in het plan

van toedeling bij ruilverkaveling overblijven. Het bedrijf dat door de vertrekkende wordt achtergelaten dient namelijk ter beschikking te komen van de Stichting Beheer Landbouwgronden, die het voor sanering aanwendt.

Op het eerste gezicht blijkt er wel belangstelling te bestaan voor deze mogelijkheid. Enkele fruitkwekers uit het blok staan reeds op het punt van vertrek. Hoewel bedrijfshoofden met bedrijven die qua type in de nieuwe polders kunnen worden voortgezet als hardfruitbedrijven en akkerbouwbedrijven relatief meer belangstelling hiervoor hebben, zijn er toch ook agrariërs met overwegend kleinfruit en zelfs met glasteelten 1) die voor een fruitteeltbedrijf op domeingrond in aanmerking willen komen. Relatief meer jongeren dan ouderen hebben belangstelling. Te constateren is dat men meer animo heeft naarmate men meer actief veranderingen in het eigen bedrijf denkt te gaan aanbrengen. Degenen die de ondernemingsgeest hebben elders iets te willen gaan ondernemen, zullen hoogstwaarschijnlijk in eigen omgeving ook tot de "koplopers" behoren. Het zou een verlies voor de streek kunnen zijn deze "leiders" te zien vertrekken, daar het met name bij ruilverkaveling ter plaatse niet aan dergelijke personen zal mogen ontbreken.

Relatief de meeste animo is er onder de agrariërs met 5 tot 10 ha in gebruik. In het algemeen zal het toe te wijzen domeinbedrijf ten hoogste een derde groter kunnen zijn dan de in te leveren oppervlakte (eigendom en "veilige" pacht). In vele gevallen zal in het blok de oppervlakte die men in staat is in te leveren te klein zijn - ondanks de mogelijkheid om ginds wat meer grond te verkrijgen - om aan de minimumbedrijfsgrootte te voldoen. Deze is afhankelijk van het type van bedrijf waarnaar gedongen wordt. Bij confrontatie van het aantal belangstellenden met enkele eventuele voorwaarden voor overplaatsing blijkt twee derde reeds direct hieraan niet te voldoen. Volgens thans (nog) geldende voorwaarden zullen onder meer worden uitgegeven fruitteeltbedrijven die minstens 6,75 ha, akkerbouwbedrijven die minstens 20 ha en gemengde bedrijven die minstens 25 ha groot zijn.

Bovendien valt een deel af dat aan de financiële voorwaarden niet kan voldoen. Dit blijkt volgens gegevens van de Cultuurtechnische Dienst landelijk ongeveer de helft te bedragen. Met name voor fruitteeltbedrijven blijken vanwege de grote vermogensbehoefte weinig gegadigden te zijn. Mede gezien deze factor kan het aantal agrariërs dat tot potentiële kandidaten kan worden gerekend op maximaal 15 agrariërs (4 à 5% van het totale aantal) in het blok worden geraamd. Van dit 15-tal zou een 10-tal voor een fruitteeltbedrijf voelen en de anderen voor een akkerbouwbedrijf. Belangstelling voor een gemengd akkerbouw- veerhouderijbedrijf blijkt in het geheel niet aanwezig te zijn. Te zamen hebben zij 300 ha in gebruik, waarvan ± 50 ha fruitaanplant en eveneens ± 50 ha eigendomsgrond.

De kandidaten zijn sterk overwegend pachters, geen enkele onder hen heeft alleen eigendomsgrond in gebruik. Terwijl de agrariërs met structureel aflopende bedrijven 62% van hun grond in eigendom hebben en de agrariërs met structureel niet-aflopende bedrijven 40%, hebben de potentiële kandidaten voor een domeinbedrijf 15% van de grond die ze gebruiken in eigendom. Gebleken is in het nabijgelegen blok de Pool dat, naarmate men meer pachtgrond in gebruik heeft, men eerder voor verplaatsing naar een domeinbedrijf voelt.

141

Vooruitlopende op wat in hoofdstuk V naar voren komt, blijkt uit een confrontatie van mogelijk aanbod van en mogelijke behoefte aan grond dat het knelpunt de oppervlakte voor fruitteelt geschikte grond zal zijn. Verplaatsing van landbouwers uit het blok, voor zover zij niet over voor fruitteelt geschikte grond beschikken, naar domeinbedrijven zou minder opportuun zijn. Toespitsen van de mogelijkheid tot verplaatsing naar domeinbedrijven op de fruitteelt zou gezien de zeer grote vermogensbehoefte voor dergelijke bedrijven waarschijnlijk eveneens minder effect sorteren dan gewenst zou zijn.

HOOFDSTUK IV

DE BEDRIJVEN

In dit hoofdstuk worden het grondgebruik en de bedrijven in het blok nader gekarakteriseerd. Na een beschouwing van de historische ontwikkeling wordt een overzicht gegeven van de situatie momenteel, mede in verband met de verschillende bedrijfstypen (A § 1). Vervolgens wordt nader ingegaan op de voorkomende produktierichtingen kleinfruitteelt en glastuinbouw, hardfruitteelt, akkerbouw en veehouderij (A § 2 tot en met 4). In A § 5 komt de verkavelingssituatie ter sprake en in de volgende paragraaf de rechtsvorm van het grondgebruik. In A § 7 wordt stilgestaan bij de arbeidsbezetting op de bedrijven.

In verband met de te verwachten toekomstige ontwikkeling wordt in B § 1 weergegeven hoe men ter plaatse denkt over de toekomst in het gebied van het kleinfruit, de teelten onder glas en het hardfruit in het algemeen. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de te verwachten veranderingen die men individueel op het bedrijf en in de bedrijfsvoering denkt aan te brengen en als gevolg daarvan hoe het gebied er in de toekomst zou kunnen gaan uitzien (B § 2).

A. Heden en verleden

§ 1. Grondgebruik en bedrijfstypen (bijlagen 42 t/m 44)

Sedert kort na de laatste Wereldoorlog zijn er in het gebruik van de grond in het blok belangrijke veranderingen aangebracht. Het areaal aan kleinfruit nam af, dat aan hardfruit nam toe en waar mogelijk werd grasland verder in bouwland omgezet. Het nog steeds zeer kleine areaal aan glasteelten nam toe. Deze verschuivingen zijn het gevolg van een veelheid aan veranderingen op de individuele bedrijven aangebracht. Sterk overwegend zijn verscheidene van de genoemde produktierichtingen op een bedrijf aanwezig; gespecialiseerde bedrijven zijn uitzonderingen.

Het areaal aan kleinfruit heeft in de naoorlogse periode in Kapelle grote veranderingen ondergaan. De teelt van kruisbessen, in 1950 nog 66 ha beslaande, is geleidelijk aan praktisch geheel verdwenen. Bij de andere kleinfruitteelten is de ontwikkeling van het areaal min of meer cyclisch verlopen. De laatste jaren (sedert 1960-1961) werd het areaal van alle soorten kleinfruit ingekrompen, al ging dit voor de ene soort iets minder snel dan voor de andere. Het totale areaal (in 1950 nog 252 ha) verliep via een "dal" omstreeks 1955 naar een "top" in 1958, waarna het geleidelijk aan steeds verder is teruggelopen. In 1965 was er nog 133 ha kleinfruit in Kapelle, 6% uitmakend van alle cultuurgrond in deze gemeente.

Het areaal aan glasteelten is na 1962 boven 1 ha uitgekomen en neemt geleidelijk toe. In 1965 was er reeds 3 ha glastuinbouw in de gemeente en werden er op enkele bedrijven teelten verwarmd.

In de eerste 10 naoorlogse jaren is het areaal aan hardfruit ingekrompen, daarna volgde een herstel. Terwijl in elk van de laatste 10 jaren landelijk het areaal verder afnam, heeft het tegenovergestelde in Kapelle plaatsgehad. Van 660 ha in 1955 nam het tot 1965 toe met ca. 180 ha en beslaat thans ruim een derde van alle grond in deze gemeente.

Er wordt op een aantal bedrijven in Kapelle aan boomkwekerij gedaan. Het areaal aan deze arbeidsintensieve teelt blijft rondom 20 ha vrij stabiel. In het algemeen is de boomkwekerij geen neventeelt op de fruitteeltbedrijven. Ruim 80% van het totale areaal is aanwezig op bedrijven waarop het fruit bijzaak is (de z.g. bedrijven met enig fruit).

Tabel 18

VERANDERINGEN IN DE VERHOUDINGEN IN HET GRONDGEBRUIK

Gemeente/jaar		Oppervlakte grond in ha	Percentage in gebruik voor/als			
			kleinfruit	hardfruit	akkerbouw	grasland
Kapelle:	1950	2274	11	32	35	22
	1955	2383	8	28	43	21
	1960	2319	10	29	42	19
	1965	2402	6	35	43	16
Wemeldinge:	1950	936	12	34	31	23
	1955	960	7	30	41	22
	1960	905	9	35	34	22
	1965	789	4	35	39	22
Kloetinge:	1950	1283	5	19	47	29
	1955	1217	6	18	50	26
	1960	1253	4	20	52	24
	1965	1204	2	19	57	22

Ongeveer de helft van de cultuurgrond in het blok wordt voor akkerbouw gebruikt. Het areaal aan akkerbouwgewassen nam toe doordat grasland werd gescheurd en verminderde doordat hardfruit werd ingeplant. Men kan wel stellen dat wat er momenteel nog aan grasland is, ongeschikt is of ligt om te scheuren. De voorkeur gaat meer naar de akkerbouw uit. Het is zelfs zo dat ook gronden die zich minder goed lenen voor akkerbouw en voor fruitteelt hiervoor in gebruik zijn genomen.

Tabel 19

HET GEBRUIK VAN DE GROND IN HET BLOK IN 1965

Agrariërs	Oppervlakte in ha		Percentage in gebruik voor/als			
	totaal	aan glas-teelten	klein-fruit	hard-fruit	akker-bouw	gras-land
In Kloetinge	786	0,10	2	6	67	25
In Wemeld.-Kattend.	954	0,22	3	36	46	15
In Kapelle	936	1,09	6	39	37	18
In Biezelinge	575	1,04	6	32	50	12
In Schore	402	0,14	2	18	59	21
In het blok	3653	2,59	4	28	50	18

Gespecialiseerde bedrijven komen er in het gebied weinig voor. Maar 5% van het totale aantal agrariërs heeft een gespecialiseerd bedrijf in één van de produktierichtingen kleinfruit, glasteelten, hardfruit, akkerbouw of veehouderij. Op ongeveer een derde van de bedrijven wordt aan twee van de genoemde produktierichtingen gedaan, op ongeveer de helft aan drie en op een zesde aan vier.

De bedrijven met glasteelten zijn overwegend nog zeer gemengd. Gespecialiseerde kleinfruitbedrijven zijn er in het geheel niet; op twee derde zijn minstens drie produktierichtingen aanwezig, wat betekent dat op deze bedrijven aan hardfruitteelt zowel als aan akkerbouw wordt gedaan. De "aanvullende" akkerbouwteelten zijn niet overwegend intensief. Er komt enige bollenteelt (gladiolen) in voor. Het doet echter vreemd aan dat naast de teelt van suikerbieten de verbouw van granen relatief niet gering is op deze bedrijven. Men vraag zich af of andere teelten op deze in het algemeen zeer kleine bedrijven niet voor een betere aanvulling zouden kunnen zorgen.

Tabel 20

VERGELIJKING VAN HET BEDRIJFSTYPE IN 1960 EN 1965

Typering	Aantal agrarische bedrijven						
		in 1965 1)					
	in 1960 1)	bedr. met glas	fruit-be-drijven	hard-fruit-bedr.	klein-fruit-bedr.	bedr. met enig fruit	bedr. zonder fruit
Bedrijven met glas	11	8	2	1	-	-	-
Fruitbedrijven	79	3	29	35	4	8	-
Hardfruitbedrijven	30	-	6	22	2	-	-
Kleinfruitbedrijven	78	8	17	8	34	10	1
Bedr. met enig fruit	65	-	2	4	3	48	8
Bedr. zonder fruit	41	-	-	1	-	6	34
Alle typen	304	19	56	71	43	72	43

1) Dat er in beide jaren was.

Onder de hardfruitbedrijven zijn er een aantal gespecialiseerd. Hoewel dit aantal groeit, blijkt dat door de veranderingen die "bij stukjes en beetjes" op de bedrijven worden aangebracht, de laatste jaren het aantal niet-gespecialiseerde hardfruitbedrijven sterk toeneemt.

Ook onder de bedrijven zonder fruit zijn er enkele gespecialiseerde bedrijven, namelijk in akkerbouw. Gespecialiseerde veehouderijbedrijven komen in het blok niet voor.

§ 2. Kleinfruitteelt en teelten onder glas (bijlagen 45 t/m 50)

Zowel het areaal aan kleinfruitteelten als het aantal telers is de laatste jaren sterk teruggelopen. Sommige teelten die voorheen in deze streek zeer belangrijk waren zijn praktisch geheel verdwenen. Dit is het gevolg van een zeer onbevredigend verloop van de opbrengstprijzen - afgezien van het cyclische verloop ervan - en de steeds hoger wordende produktiekosten, hoofdzakelijk uit een beloning van arbeid bestaande. De kleinfruitteelt zal zich onder de huidige omstandigheden wellicht het langst handhaven als aanvullende teelten op de bedrijven. Wanneer echter op de gemengde bedrijven het kleinfruit kan worden gemist, wordt het vaak afgestoten.

Enkele kleinfruittelers hebben zich aan glasteelten gewaagd; het aantal met glasteelten en het areaal is daardoor de laatste jaren toegenomen. Nog maar ongeveer de helft heeft 1000 m2 of meer en driekwart van het areaal bestaat nog uit koude teelt.

Kapelle is lange tijd een centrum van kleinfruitteelt geweest, waaraan het een zekere welvaart te danken heeft. Vele arbeiders-van-huis-uit hebben kans gezien het via het kleinfruit tot kleine of gedeeltelijk-zelfstandige te brengen. Wanneer het nodig mocht zijn kon men in de winter enige tijd elders (vooral bij Van der Have) gaan werken. Ook na de oorlog is het lange tijd goed gegaan. Elk van de kleinfruitteelten heeft daaraan kortere of langere tijd meegewerkt.

Het areaal aan aardbeien nam geleidelijk toe tot een record in de jaren 1957 en 1958 van meer dan 110 ha. Daarna is het voortdurend afgenomen en in 1965 waren er in de gemeente Kapelle geen 30 ha aan deze teelt meer aanwezig. De frambozenteelt, in 1950 nog niet meer dan 6 ha omvattend, liep uit tot een omvang van 51 ha in 1960. Hoewel de laatste paar jaar de omvang van deze teelt vrij constant blijft, is deze aanzienlijk minder dan in 1960 (± 35 ha).

De zwarte-bessenteelt brokkelde qua areaal af tot een minimum in de jaren 1954-1955, werd daarna enigszins uitgebreid, en nam in 1961 geleidelijk aan weer af. De "golfbeweging" in het verloop van het areaal aan rode bessen vertoont ombuigingen omstreeks de jaren 1955 (dieptepunt) en 1961 (hoogtepunt) en is nu nog steeds aan het afnemen. Een uitzondering vormt de teelt van de kruisbes; de vermindering van het areaal heeft zich sedert 1950 geleidelijk aan voortgezet zonder dat er van een "opleving" sprake is geweest. Deze teelt is, evenals die van zwarte bessen, momenteel praktisch geheel verdwenen.

Voor de aardbeien, frambozen, rode bessen, zwarte bessen en het gezamenlijke kleinfruit zijn gegevens over het verloop van de produktiekosten, de gemiddelde veilingprijzen en het areaal van deze teelten over de jaren vanaf 1950 in grafiekon weergegeven (zie voor de afzonderlijke teelten bijlage 46).

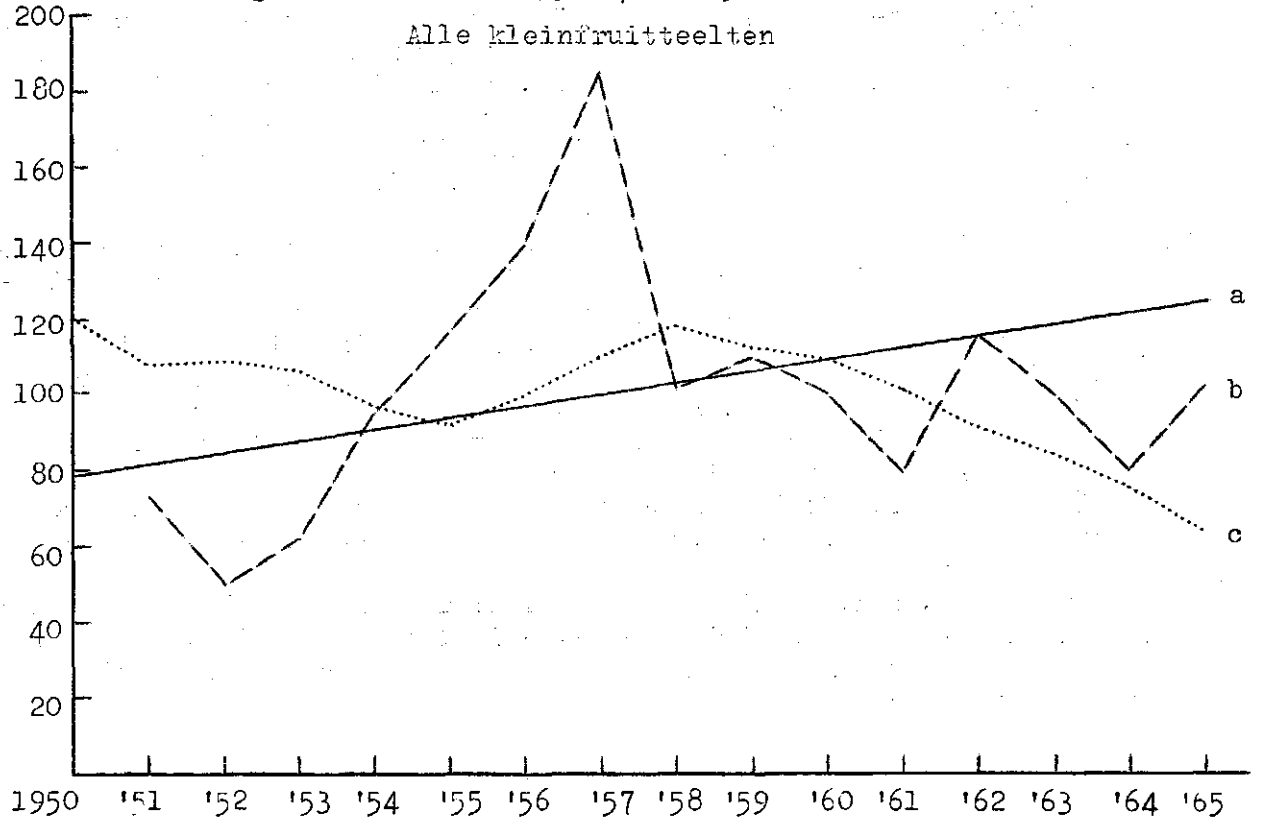
Grafiek 2

HET VERLOOP VAN DE PRODUKTIEKOSTEN, DE VEILINGPRIJZEN EN HET AREAAL AAN KLEINFRUITTEELTEN

Index:

voor a: globaal verloop op basis van gegevens over 1948, 1957 en 1966; gemiddelde = 100

voor b en c: gemiddelde over 1950 t/m 1965 = 100.

a: Peil van de produktiekosten in gld. per 100 kg.
b: Gemiddelde veilingprijzen in gld. per 100 kg.
c: Areaal in ha in de gemeente Kapelle.

Bronnen: Onderzoek naar de kostprijzen van kleinfruit in de jaren 1948, 1957 en 1966 (L.E.I.).
"Landbouwcijfers" van het L.E.I..
Landbouwtellingen van het C.B.S.

Duidelijk komt het cyclische verloop van de meeste kleinfruitteelten naar voren. Uiteraard reageert men bij de teelt van aardbeien sneller dan bij de meerjarige teelten. Bij de meerjarige teelten omvat de cyclus ongeveer 10 jaren. De jaren 1956 en 1957 zijn financieel zeer gunstige jaren geweest voor de kleinfruittelers, daarna is het minder geworden. Alleen 1962 was in het algemeen nog niet ongunstig, in de daaropvolgende jaren waren de produktiekosten steeds aanzienlijk hoger dan de opbrengstprijzen en het areaal liep steeds verder terug. De kleinfruittelers verkeren dan ook in zorgelijke omstandigheden. Oorzaken zijn:

a. het zeer onbevredigende verloop van de veilingprijzen. Terwijl er bij het publiek een toenemende waardering voor het kleinfruit valt waar te nemen, zijn de prijzen in Nederland sterk afhankelijk van de handelspolitiek die door en met het buitenland plaatsheeft. Zo is de laatste jaren van een stijgende import van aardbeien sprake. Bedroeg in 1959-1960 de import uit Polen van aardbeien als halffabrikaat 100 ton, in 1963-1964 was dit gestegen tot 3000 ton. In E.E.G.-landen als België, Frankrijk, West-Duitsland en Italië steeg de produktie van zwarte bessen zeer sterk. Ook Ierland en Schotland breidden het areaal aan resp. zwarte bessen en frambozen sterk uit. Belangrijke areaaluitbreidingen van zwarte bessen en frambozen werden gedaan in landen achter het IJzeren Gordijn; door overheidssteun is hierbij van vrije concurrentie geen sprake, terwijl de relatief lage lonen in deze landen hun concurrentiepositie eveneens begunstigen 1);
b. de produktiekosten worden steeds hoger, voornamelijk doordat de lonen steeds verder zijn gestegen en de teelt van kleinfruit zeer arbeidsintensief is. Gebaseerd op het prijspeil 1966 maken de loonkosten ± 60% van de totale produktiekosten bij de kleinfruitteelt uit 2). Verlaging van de post arbeid zou van grote betekenis zijn bij de noodzakelijke verlaging van de produktiekosten. Mechanisatie van de teelt beperkt zich hoofdzakelijk nog tot enkele grondbewerkingen. In het buitenland heeft men in het algemeen het voordeel dat rationalisatie van de kleinfruitteelten veel eenvoudiger kan worden doorgevoerd, omdat met de beschikbare oppervlakte minder behoeft te worden gewoekerd.

Het aantal grondgebruikers dat kleinfruitteelten in de open grond veilt bij de veilingsvereniging Kapelle-Biezelinge e.o. is dan ook sinds korte tijd sterk verminderd. Alleen het aantal frambozentelers bleef sedert 1963 praktisch gelijk.

---

1) Ir. B. Roelofsen:"Een beschouwing over de kleinfruitteelt in Nederland", 1965.
2) "Kostenbegrotingen van kleinfruit en aardbeien in de open grond op Zuid-Beveland", Verslag No. 162 van het L.E.I.

Tabel 21

RECENT VERLOOP VAN HET AANTAL AANVOERDERS VAN KLEINFRUIT AAN DE VEILING

Produkt	Aantal aanvoerders aan de veiling in		Index (1963=100)
	1963	1965	
Opengrondsaardbeien	680	561	83
Frambozen	586	601	103
Rode bessen	585	511	87
Zwarte bessen	376	271	72
Bramen	289	264	91
Glasprodukten	25	46	184

Bron: Jaarverslag over het boekjaar 1965-1966 van de veilingvereniging Kapelle-Biezelinge e.o.

Het sterkst daalde het aantal aanvoerders van de kleinfruitsoort die praktisch geheel voor de verwerkende industrie wordt geteeld, namelijk zwarte bessen. Het is duidelijk dat wat deze categorie teelten betreft men niet meer concurreren kan tegen Oosteuropese landen.

Tegenover de afneming van het aantal kleinfruittelers steekt scherp af de zeer recente sterke toeneming van het aantal veilenden van glasprodukten (aardbeien onder glas) in en om Kapelle. In 1960 waren er in het blok 98 agrariërs met een kleinfruitbedrijf tegen in 1965 nog 53. In deze periode werden er o.a. 13 bedrijven van dit type opgeheven, terwijl er geen enkel nieuw bedrijf van dit type werd gesticht. Een 8-tal kleinfruittelers begon met glasteelten, 25 kleinfruittelers zijn hardfruit gaan telen, 11 hebben praktisch alle kleinfruit gerooid en zoeken het nu in de intensieve akkerbouw. Daarentegen zijn 9 agrariërs sedert 1960 met kleinfruitteelt begonnen.

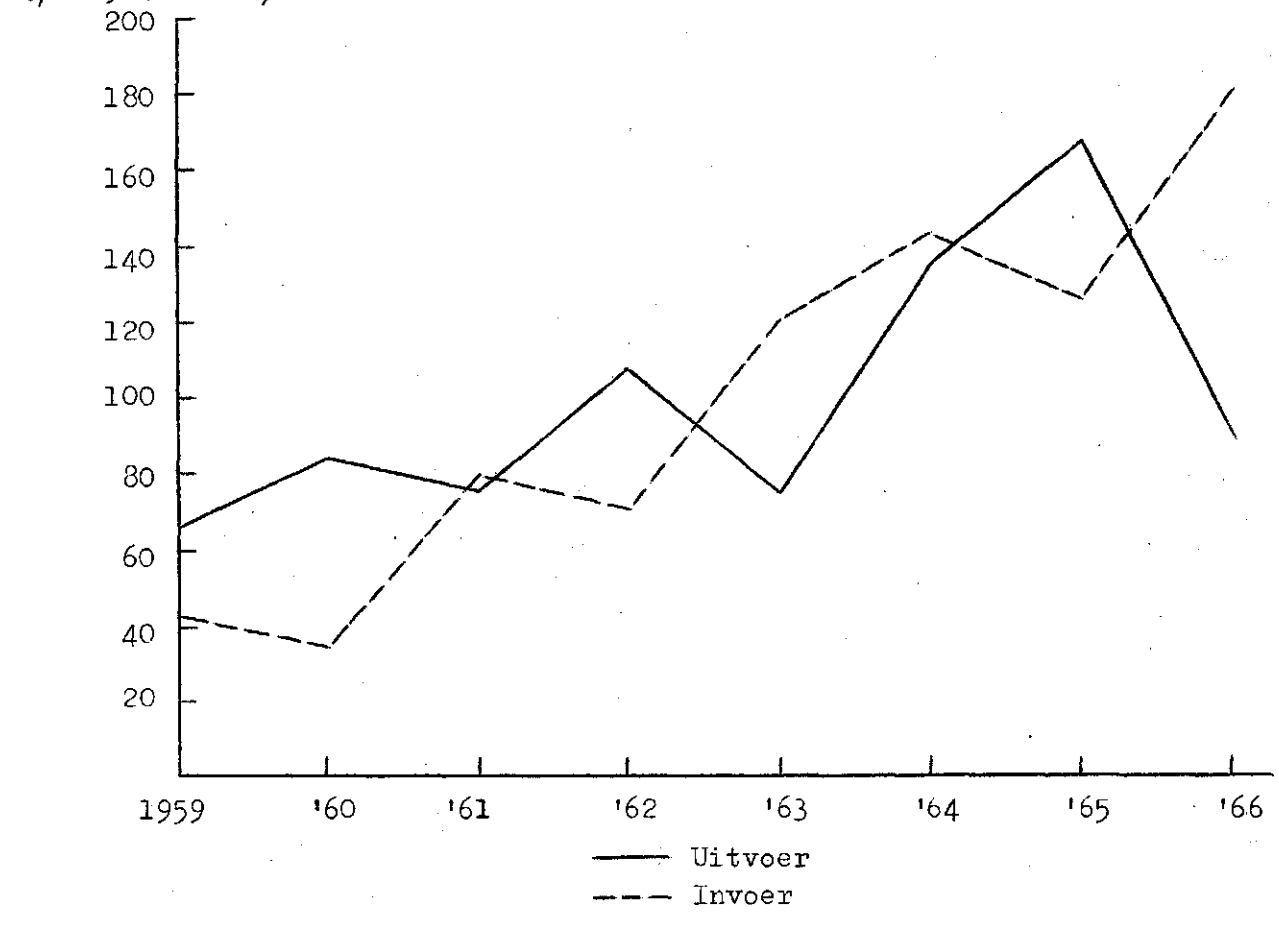
Het is in Kapelle onder de huidige omstandigheden zeer moeilijk tot schaalvergroting te komen. Het is nog niet mogelijk gebleken de periode waarin kleinfruitteelten in de open grond geoogst worden te verlengen. Wanneer dit mogelijk was, zou namelijk de arbeidsfilm op het kleinfruitbedrijf aanzienlijk kunnen verbeteren. Mede tegen deze achtergrond is in de streek de teelt van aardbeien onder glas op gang gekomen. In 1960 teelden er van de 370 agrariërs in het blok een 13-tal te zamen 56 are onder glas, met de andere grondgebruikers erbij was er ongeveer 1 ha aan glasopstanden.

Financieel is deze teelt tot voor kort goed geweest. In 1966 echter waren de opbrengstprijzen van aardbeien aanzienlijk lager dan in 1965. Dit scheelde ± f.1,40 per m2 bij praktisch dezelfde kg-opbrengsten 1). Overigens vertoont ook het verloop van de in- en uitvoerquota van verse aardbeien sterker stijgende invoer dan uitvoer. In 1959 b.v. bedroeg de uitvoer ± 3700 ton tegen een invoer van ± 550 ton en in 1966 stond tegenover een uitvoer van ± 5000 ton een invoer van ± 2300 ton 2).

1) Ir. R.K. Elema en ir. D. Meyaard: "Zijn koude-kasaardbeien als hoofdteelt nog winstgevend?" 1965
2) Produktschap voor Groenten en Fruit.

Grafiek 3

VERLOOP VAN UITVOER EN INVOER VAN VERSE AARDBEIEN
(in tonnen netto-gewicht)

Bronnen: Produktschap voor groenten en fruit.
"Landbouwcijfers" van het L.E.I.

In 1965 was het aantal agrariërs met glasteelten ten opzichte van 1960 verdubbeld. Het areaal aan glas was gestegen tot ± 3 ha, waarvan ± 2½ ha bij agrariërs in gebruik. Waren in 1960 praktisch alle glasteelten nog onverwarmd, in 1965 was een zeer bescheiden begin gemaakt met verwarmde teelten, al betrof het nog slechts 2000 m2 aan door middel van een vaste installatie verwarmde teelten. Een veel groter areaal (± 6000 m2) werd verwarmd door middel van heteluchtkachels. Deze voorziening leent zich goed voor het vervroegen van aardbeien en vraagt een relatief geringere investering. Dit laatste vooral maakt het voor de doorsnee-agrariër die het in glasteelten zoekt zeer aantrekkelijk.

Er is een bescheiden begin gemaakt met andere teelten onder glas als die van tomaten, komkommers en bloemen, hoofdzakelijk als nateelt na de aardbeien. In 1965 hadden van de 26 agrariërs met glasteelten er 14 minstens 1000 m2 glas, van wie een 3-tal 2000 m2 of meer.

§ 3. H a r d f r u i t (b i j l a g e n 51 t/m 56)

De laatste jaren is in Kapelle het areaal aan hardfruit aanzienlijk uitgebreid, met name het areaal aan peren. Op de kleinere bedrijven gaat men in vele gevallen van kleinfruit meer en meer over op hardfruit. Op deze bedrijven zal het door de beperkte omvang evenmin mogelijk zijn uit hardfruitteelt een redelijk inkomen te halen. Uit gegevens ontleend aan een landelijk onderzoek blijkt dat op een fruitaanplant van minder dan 4 ha reeds enkele jaren geleden bedrijfseconomisch gezien verlies werd geleden. Op het kleine hardfruitbedrijf zal het steeds moeilijker worden verdere kostenbesparingen door te voeren. In de loop der jaren is het aantal hectaren dat één man kan bewerken door mechanisatie en andere aanpassingen belangrijk toegenomen. Op vele kleine bedrijven is de bedrijfsomvang reeds onvoldoende voor één volwaardige arbeidskracht.

De grondgebruikers in het blok hadden in 1965 van de 4100 ha bij hen in gebruik 1236 ha of 30% beteeld met hardfruit. In 1960 besloeg de hardfruitaanplant 27% van de grond in het blok. In de deelgebieden Kloetinge en Wemeldinge-Kattendijke werd de fruitteelt in de laatste 5 jaar zeer weinig uitgebreid (met 6 à 7%), in Kapelle met 12%, in Biezelinge met 25% en in Schore met 62%. Deze uitbreiding had maar ten dele plaats op hardfruitbedrijven; in groten getale is men op z.g. fruitbedrijven en kleinfruitbedrijven het teeltplan gaan wijzigen ten gunste van het hardfruit. Op de kleinere bedrijven in het algemeen hoofdzakelijk door in te planten, op de grotere door zowel in te planten als het kleinfruitareaal te verminderen of geheel weg te doen.

Tabel 22

AREAAL HARDFRUIT PER BEDRIJF

	Aantal agrariërs in 1965						
	totaal	zonder hard-fruit	met ha hardfruit				
			< 1	1-3	3-5	5-10	≥ 10
< 3 ha	116	21	40	55	-	-	-
3-5 ha	68	4	11	30	23	-	-
5-10 ha	63	10	2	13	10	28	-
10-20 ha	39	16	2	5	5	5	6
≥ 20 ha	54	22	5	6	4	6	11
Alle bedrijven	340	73	60	109	42	39	17
Bedrijven met glas	26	8	8	8	1	1	-
Fruitbedrijven	59	-	1	42	10	6	-
Hardfruitbedrijven	79	-	-	19	20	25	15
Kleinfruitbedrijven	53	12	27	11	2	1	-
Bedrijven met enig fruit	79	9	24	29	9	6	2
Bedrijven zonder fruit	44	44	-	-	-	-	-

Van de 340 agrariërs in het blok teelt 22% in het geheel geen hardfruit, 18% minder dan 1 ha, 32% van 1 tot 3 ha en 16% minstens 5 ha. In Kloetinge teelt 40% van de agrariërs hardfruit, in Biezelinge 78%, in Wemeldinge-Kattendijke 82%, in Schore 84% en in Kapelle 91%. In het blok zijn er 17 agrariërs die minstens 10 ha hardfruit telen, van wie een 8-tal met minstens 20 ha hardfruit. Verreweg het grootste areaal (ruim 50 ha) wordt geëxploiteerd op een 3-tal bedrijven in Wemeldinge. 1)

In Kapelle, Biezelinge en Schore is in de laatste jaren het areaal belangrijk uitgebreid, vooral in het plantseizoen 1963-1964. In het huidige bestand heeft de peer een grotere plaats gekregen dan voorheen. In 1950 maakte de perenaanplant 21% van de hardfruitaanplant in de gemeente Kapelle uit, in 1955 23%, in 1960 28% en in 1965 36%. Voor Wemeldinge is de verschuiving ten gunste van de peer zelfs nog sterker. Enerzijds vergt een aanplant van peren een groter vermogen dan een appelaanplant, doordat de produktie later begint, anderzijds wil een peer doorgaans nog wel groeien op grond waarop een appel het niet of slecht doet. Het areaal aan pruimen dat na de oorlog sterk verminderde, is de laatste jaren ongeveer constant gebleven. De kersenteelt, die vroeger in Kapelle en omgeving van belang was, is praktisch verdwenen.

Bij een indeling van de aanplant in gangbare, moderne variëteiten en minder gangbare, blijkt dat men in het gebied - maar vooral in de gemeente Kapelle - met zijn assortiment tot voor enkele jaren niet was bijgebleven. Van het appel- en perenareaal bestonden namelijk resp. 56% en 54% uit minder gangbare variëteiten, in Wemeldinge 51% tegen een provinciaal gemiddelde van resp. 42% en 27%. De aanplant van de laatste jaren heeft ertoe bijgedragen dat de leeftijdsopbouw van het hardfruit - en aan te nemen is ook het assortiment - is verbeterd. Vooral op de kleinere bedrijven is een relatief groot deel jonge aanplant.

1) Opvallend is overigens dat meer dan de helft van de aanplant van te zamen ± 150 ha op deze 3 bedrijven uit perenaanplant bestaat.

Tabel 23

VEROUDERDE EN JONGE HARDFRUITAANPLANT

	Percentage bedrijven met hardfruit in 1965	
	zonder hardfruit ≥ 30 jaar	met ≥ 40% van het areaal hardfruit ≤ 7 jaar
< 5 ha	71	44
5-10 ha	68	32
≥ 10 ha	59	27
Alle bedrijven	68	37
Bedrijven met glas Fruitbedrijven Kleinfruitbedrijven	74	42
Hardfruitbedrijven	52	29
Bedrijven met enig fruit	76	40

Het wordt echter steeds duidelijker dat de verschuiving naar de hardfruitteelt, zoals die zich de laatste jaren in het blok voordoet, nieuwe problemen doet ontstaan. Op de helft van de hardfruitbedrijven en op 90% van de bedrijven waarop men in vele gevallen bezig is op hardfruit om te schakelen (de z.g. fruitbedrijven) is de hardfruitaanplant kleiner dan 5 ha. Voor hardfruit geschikte grond is er meestal niet beschikbaar. De invloed van de bedrijfsgrootte op de bedrijfsuitkomsten is echter zeer groot. Tot ongeveer 1960 kon de ontwikkeling in plantsystemen en in de mechanisatie de stijging van het kostenpeil in de kostprijs van hardfruit nog grotendeels opvangen. Daarna is dit echter niet meer het geval. Ook aan het opvoeren van de produktie per ha is een grens. Mogelijkheden die tot verlaging van de kostprijs kunnen leiden zijn er voor de naaste toekomst zeer beperkt. Door een verdere verschuiving van arbeid naar kapitaal zal het op de kleinere bedrijven moeilijker worden verdere kostenbesparingen door te voeren.

De bedrijfsresultaten van fruitteeltbedrijven laten zien dat men in het algemeen op een fruitaanplant van minder dan 4 ha gemiddeld over de jaren 1961 t/m 1963 een bedrijfseconomisch verlies van f.400,-- per ha heeft geleden. Deze gegevens zijn ontleend aan een landelijk onderzoek naar de rentabiliteit van het gespecialiseerde fruitteeltbedrijf.

Tabel 24

LANDELIJKE BEDRIJFSRESULTATEN VAN GESPECIALISEERDE FRUITTEELTBEDRIJVEN PER BEDRIJFSGROOTTEKLASSE
(GEMIDDELD OVER 1961 T/M 1963)

	Bedrijfsgrootteklasse in ha			
	< 4	4-6	6-9	≥ 9
Aantal bedrijven 1)	15,7	13,7	15,3	12,3
Beteelbare oppervlakte in are	303	489	735	1363
Arbeidsbezetting per ha	0,51	0,40	0,34	0,34
Gem. geïnvesteerd vermogen in ha	26870	22100	22330	19370
Opbrengsten per ha	6560	6050	5670	5580
Kosten per ha	6960	5790	5100	4740
Netto-overschot per ha	-400	260	570	840
Netto-overschot per f.100,- kosten	- 5	5	12	18
Netto-overschot per bedrijf	-1210	1250	4110	11400
Arbeidsinkomen per manjaar	4990	6530	7360	8230
Gezinsinkomen per ondernemer	8010	11300	13060	18340

1) De breuken in de aantallen zijn ontstaan door het afvallen van bedrijven.

De kosten blijken van gemiddeld f. 6960,-- per ha op de kleine bedrijven af te nemen tot f. 4740,-- per ha op de bedrijven groter dan 9 ha. De opbrengsten per ha zijn op de kleine bedrijven weliswaar ook hoger dan op de grote, maar deze verschillen zijn kleiner dan de kostenverschillen per ha. Op de kleine bedrijven (kleiner dan 4 ha) is gemiddeld over 1961 t/m 1963 de arbeidsbeloning van de ondernemer lager geweest dan wat hij volgens de C.A.O. in loondienst zou hebben verdiend. Deze cijfers tonen aan dat de positie van het kleine hardfruitbedrijf niet gunstig is en weinig perspectief biedt.

De combinatie op één bedrijf van hardfruit en kleinfruit komt veel voor; van de 340 agrariërs in het blok heeft twee derde deze combinatie in het bedrijfsplan. Op de bedrijven kleiner dan 3 ha maakt het kleinfruit - zo men al niet met glasteelten is begonnen - het grootste deel van het bedrijfsplan uit. Overigens omvat deze categorie ruim een derde van alle bedrijven en is dus qua aantal zowel als eigen problematiek zeer belangrijk. Op de wat minder kleine bedrijven (van 3 tot 5 ha) is in het algemeen relatief meer hardfruit aanwezig met anderzijds minder kleinfruit.

Tabel 25

BEDRIJFSGROOTTE, PRODUKTIEOMVANG VAN FRUIT EN RAMING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN DAT BEDRIJFSECONOMISCH VERLIES LIJDT

	Aantal agrarische bedrijven												
				met fruit, zonder glasteelten									dat naar schatting bedr.econ. verlies lijdt 2)
	totaal	met glasteelten	zonder glasteelten, zonder fruit	met alleen kleinfruit	met ... ha hardfruit en ... ha kleinfruit								
					< 4			4-6			≥ 6		
					0	< 1	≥ 1	0	< 1	≥ 1	1)		
< 3 ha	116	20	3	12	6	72	4	.	.	.	.		93
3-5 ha	68	3	-	3	4	46	5	1	6	-	.		53
5-10 ha	63	3	6	4	2	13	3	1	11	3	17		-
10-20 ha	39	-	14	2	2	6	-	1	2	1	11		-
≥ 20 ha	54	-	21	-	10	3	-	3	2	1	13		-
Totaal	340	26	44	21	24	140	12	6	21	5	41		146

1) Ongeacht al dan niet tevens kleinfruit.
2) Bij de onderverdeling onderstreept (= minimumraming).

Uit de feiten dat het kleinfruit de laatste jaren zeer slechte bedrijfsresultaten heeft opgeleverd en de teelt van hardfruit van zeer geringe omvang niet lonend is, volgt dat op een groot deel van de bedrijven in het blok amper een arbeidsinkomen uit het bedrijf wordt verdiend en van reserveren geen sprake kan zijn. Te stellen is dat naar een ruwe raming minstens 40% tot 45% van de agrariërs in het blok in dergelijke omstandigheden verkeert.

§ 4. Akkerbouw en veehouderij (bijlagen 57 t/m 59)

Op de kleinere landbouwbedrijven komt praktisch altijd tuinbouw voor en geen grasland. Naarmate de bedrijven groter zijn, zijn er verscheidene geheel zonder fruitteelt. Hoewel het areaal grasland in de laatste 5 jaar afnam, is men niet minder koeien gaan houden, op de middelgrote bedrijven zelfs meer. Er heeft zich sinds korte tijd een uitbreiding van het areaal aan akkerbouw voorgedaan, ook op de kleinere bedrijven. Veranderingen in het teeltplan wijzen op extensivering van de akkerbouw, het areaal aan grove tuinbouwteelten loopt terug. De klein-landbouwers hebben praktisch allen wat kleinfruit en hardfruit, hun overige grond gebruiken zij extensief. Vele van hen hebben dan ook een aanvullend inkomen uit een nevenberoep.

De akkerbouw beslaat ongeveer de helft van de cultuurgrond in het blok. Sedert 1960 is het areaal uitgebreid, wat - vooral op de grotere bedrijven - ten koste is gegaan van het areaal aan grasland en in mindere mate van de oppervlakte aan grove-groenteteelten. Momenteel is ongeveer 90% van het bouwland en grasland in gebruik op bedrijven die bij de indeling aan de hand van het bedrijfsplan als bedrijven met enig

fruit of zonder fruit zijn getypeerd. Van alle agrarische bedrijven in het blok behoren overigens ongeveer resp. 23% en 13% tot deze typen. In het teeltplan op deze bedrijven zijn - naar gelang de omvang - aanzienlijke verschillen te constateren.

Tabel 26

HET TEELTPLAN NAAR GROOTTE VAN DE BEDRIJVEN WAAROP DE FRUITTEELT GEEN OF GEEN GROTE ROL SPEELT

		Aantal bedrijven	Perc. van de grond in gebruik als/voor						Perc. melkvee van het totaal aan grootvee-eenheden
			grasland	akkerbouw		tuinbouwgewassen			
				totaal	granen	totaal	hardfruit	kleinfruit	
Bedrijven met enig fruit	< 3 ha	6	-	64	18	36	13	9	-
	3-5 ha	19	7	60	31	33	17	9	50
	5-10 ha	18	18	56	25	26	17	4	48
	10-20 ha	12	30	47	20	23	12	3	42
	≥ 20 ha	24	22	68	30	10	9	0	18
	totaal	79	22	64	28	14	11	1	27
Bedrijven zonder fruit	< 3 ha	3	-	36	12	64	.	.	-
	5-10 ha	6	39	59	27	2	.	.	51
	10-20 ha	14	39	60	28	1	.	.	49
	≥ 20 ha	21	25	74	37	1	.	.	16
	totaal	44	28	71	34	1	-	.	26
Alle bedrijven		340	18	50	23	33	28	4	26

Op de bedrijven die kleiner zijn dan 5 ha speelt de tuinbouw een rol ven betekenis. Zo men al geen kleinfruit en hardfruit heeft, heeft men wel grove-groenteteelten, boomkwekerij of gladiolenteelt. Op deze bedrijven komt praktisch geen grasland voor. Naarmate de bedrijven groter van omvang zijn is een relatief groter aantal geheel zonder fruitteelt. Grove-groenteteelten heeft men praktisch reeds niet meer op bedrijven van 5 tot 10 ha. In deze categorie bedrijven is het aandeel van de akkerbouwgewassen praktisch gelijk; men doet daarnaast òf nog wat aan fruitteelt, òf houdt melkvee. Op de grotere bedrijven is het aandeel van de akkerbouwgewassen veel groter en wordt op het grasland relatief vaker mestvee geweid dan melkvee gehouden. Het aantal melkkoeien houdt men in het algemeen beperkt.

Tabel 27

DE PLAATS VAN HET GRASLAND IN HET BEDRIJFSPLAN

		Aantal bedrijven in 1965						
		totaal	zonder grasland in 1960		waarop sedert 1960 het grasland			
			en nog zonder	en nu met	is uitgebreid	gelijk is gebleven	is ingekrompen	is afgestoten
Bedrijven met enig fruit	< 5 ha	25	21	2	-	-	-	1
	5-10 ha	18	6	1	-	3	6	1
	10-20 ha	12	2	-	2	3	3	1
	≥ 20 ha	24	-	1	5	7	9	1
	totaal	79	29	4	7	13	18	4
Bedrijven zonder fruit	< 5 ha	3	3	-	-	-	-	-
	5-10 ha	6	1	-	2	1	2	-
	10-20 ha	14	1	-	1	7	5	-
	≥ 20 ha	21	-	-	-	4	17	-
	totaal	44	5	-	3	12	24	-
Bedrijven met glas		26	22	-	-	-	1	1
Fruitbedrijven		59	50	-	2	1	2	3
Hardfruitbedrijven		79	66	-	2	2	1	4
Kleinfruitbedrijven		53	48	-	-	-	3	2
Alle bedrijven		340	220	4	14	28	49	14

Een aantal bedrijfshoofden met teelten onder glas, met fruitbedrijven en hardfruitbedrijven heeft niet alleen grasland in gebruik, maar houdt ook enig melkvee. Slechts onder de kleinfruitkwekers is er geen enkele die melkvee heeft. Van de 105 agrariërs die nu bedrijven in het blok exploiteren waarbij in 1960 grasland behoorde, heeft 13% nu geen grasland meer, heeft 47% het graslandareaal teruggebracht, heeft 27% daaraan niets veranderd en 13% het uitgebreid.

Hoewel het areaal grasland sedert 1960 met 15% afnam, houdt 39% van de boeren met enige fruitteelt nog melkvee tegen in 1960 41% en van de overige boeren 68% tegen in 1960 69%. De melkveehouderij is zeker geen aflopende zaak in dit gebied. Het aantal melkkoeien dat in het blok wordt gehouden is, bij een belangrijke vermindering van het graslandareaal, gelijk gebleven. Plaatselijk (in het deelgebied Wemeldinge-Kattendijke) nam het aantal boeren dat melkvee houdt de laatste jaren toe.

Tabel 28

DE PLAATS VAN MELKVEE IN HET BEDRIJFSPLAN

		Aantal bedrijven in 1965 met grasland in 1960						
		totaal	zonder melkvee		waarop melkvee werd gehouden			
					en nu niet meer	en het aantal koeien is		
			en nog zonder	en nu met		verminderd	gelijk gebleven	uitgebreid
Bedrijven met enig fruit	< 5 ha	1	1	-	-	-	-	-
	5-10 ha	10	2	-	3	2	1	2
	10-20 ha	9	2	1	-	3	-	3
	≥ 20 ha	22	6	-	2	5	2	7
	totaal	42	11	1	5	10	3	12
Bedrijven zonder fruit	< 5 ha	-	-	-	-	-	-	-
	5-10 ha	5	1	2	-	1	1	-
	10-20 ha	13	-	-	2	2	1	8
	≥ 20 ha	21	5	-	1	9	2	4
	totaal	39	6	2	3	12	4	12
Bedrijven met glas		2	1	-	-	-	1	-
Fruitbedrijven		8	5	-	-	-	3	-
Hardfruitbedrijven		9	5	-	2	1	-	1
Kleinfruitbedrijven		5	2	-	3	-	-	-
Alle bedrijven		105	30	3	13	23	11	25

Inkrimping van grasland had vooral plaats op de grote bedrijven; het ging hoofdzakelijk gepaard met een vermindering van het aantal weidemestrunderen dat men hield. Op de middelgrote bedrijven (10 tot 20 ha) is men zelfs belangrijk meer melkvee gaan houden.

Tabel 29

GEBRUIK VAN HET GRASLAND VOOR MELK- EN MESTVEE IN 1965

	Aantal bedrijven	Perc. grasland	Aantal koeien per 100 ha grasland	Stuks mestvee per 100 koeien	Aantal grootvee-eenheden 1) per 100 ha grasland
< 5 ha	28	5	134	57	268
5-10 ha	24	23	124	67	251
10-20 ha	26	35	108	71	235
≥ 20 ha	45	23	41	422	238
Bedr. met enig fruit	79	22	61	224	228
Bedr. zonder fruit	44	28	65	238	251

1) Normen ontleend aan "Uitkomsten van landbouwbedrijven", Verslag No. 75 van het L.E.I.

Boeren die ook aan fruitteelt doen, trekken duidelijk minder profijt van hun grasland; het aantal onder hen dat melkvee houdt is eveneens relatief lager dan onder de overige boeren. Bij een bedrijfsplan, waarin naast de akkerbouw ook fruitteelt en melkveehouderij is opgenomen, zal - behalve wanneer ieder van de bedrijfstakken een zodanige omvang heeft dat er één man geheel zijn werk aan heeft - het een of andere bedrijfsonderdeel niet ten volle worden benut.

De akkerbouwsector beslaat ongeveer de helft van de bij agrariërs in het blok in gebruik zijnde grond. In de periode 1960-1965 is het areaal nog uitgebreid. In 1965 bestond het voor bijna de helft uit granen, wat een belangrijke uitbreiding van de graanbouw ten opzichte van 1960 betekent. Opmerkelijk is dat deze uitbreiding niet alleen op de grotere bedrijven plaatshad, maar evengoed op de kleinere bedrijven en relatief sterker dan de uitbreiding van het totale areaal aan akkerbouwgewassen. Dit wijst op een extensivering van het bouwplan. Na de granen is de teelt van suikerbieten qua areaal de belangrijkste akkerbouwteelt.

Tabel 30

AKKERBOUWTEELTEN NAAR GROOTTE VAN DE BEDRIJVEN

		Aantal bedrijven	Percentage van de grond in 1965 beteeld met							
			akkerbouw- en groente-gewassen	granen	peulvr.	vlas	aardapp.	suikerbieten	overige akkerbouwgew.	groente-gewassen
edr.	< 5 ha	25	67	29	3	-	8	20	1	7
et	5-10 ha	18	58	25	5	1	6	14	5	2
nig	10-20 ha	12	48	20	5	-	6	12	4	1
ruit	≥ 20 ha	24	68	30	8	7	4	14	5	0
	totaal	79	65	28	7	5	5	14	5	1
edr.	< 5 ha	3	60	12	3	-	6	13	2	24
onder	5-10 ha	6	61	27	8	-	3	17	4	2
ruit	10-20 ha	14	61	28	5	5	5	11	6	1
	≥ 20 ha	21	75	37	6	9	5	15	2	1
	totaal	44	72	34	6	8	5	15	3	1
edrijven met glas		26	24	2	-	-	3	9	3	7
ruitbedrijven		59	19	6	0	-	3	6	2	2
ardfruitbedrijven		79	14	6	1	0	0	5	1	1
.einfruitbedrijven		53	28	9	1	-	3	10	1	4
.le bedrijven		340	51	23	5	4	4	11	3	1

Op de kleine landbouwbedrijfjes, die òf gemengd zijn met wat fruitteelt, òf met wat grove-groenteteelt, worden voor een groot deel akkerbouwgewassen verbouwd, die meer en meer mechanisch zijn te verplegen en te oogsten. Deze teelten worden daardoor meer arbeidsextensief, waardoor grotere oppervlakten door één man bewerkt kunnen worden. Ook bij de teelt van suikerbieten is men hier reeds ver mee gevorderd. Dank zij de toenemende mechanische mogelijkheden verschuiven bovendien steeds meer grove tuinbouwgewassen naar het akkerbouwbedrijf. Dit is reeds het geval met vroege aardappelen en zaaiuien. Zelfs de bollenteelt heeft hierdoor reeds een plaats gekregen op akkerbouwbedrijven. Er blijven slechts weinig teelten over die nog niet te mechaniseren zijn, als b.v. de teelt van spruiten, andijvie, (winter)bloemkool en volle veldsla.

In de gemeente Kapelle is het areaal aan grove-groenteteelten, waaraan reeds ten tijde van de meitelling is begonnen, de laatste jaren sterk teruggelopen. In 1965 werd ten tijde van deze telling door de 79 boeren in het blok met enig fruit te zamen niet meer dan 14 ha grove groenten geteeld, waarvan 5 ha zaaiuien en door de 44 boeren zonder fruitteelt te zamen 10 ha. Ook van de teelten die niet bij de meitelling worden "ondervangen" en die althans voorlopig arbeidsintensief zullen blijven, b.v. spruiten, zijn - volgens het Jaarverslag van de Veilingvereniging Kapelle-Biezelinge en Omstreken - de aangevoerde hoeveelheden de laatste jaren zeker niet gestegen.

Van de 28 kleinlandbouwers met minder dan 5 ha in gebruik en met een hoofdberoep in de landbouw hebben er 25 tevens wat fruitteelt in het bedrijfsplan. Van de 24 landbouwers die wat meer grond gebruiken (5 tot 10 ha) doen er 18 wat aan fruitteelt. Bij de grotere bedrijven (van 10 tot 20 ha) liggen de verhoudingen geheel anders, namelijk van de 26 hebben er 12 wat fruitteelt. Gezien het teeltplan is het duidelijk dat in het algemeen op de kleine landbouwbedrijven het inkomen uit het bedrijf laag zal zijn. Het ligt dan ook voor de hand dat een groot deel een aanvullend inkomen van buiten het bedrijf heeft.

Tabel 31

AANVULLEND INKOMEN EN OPVOLGINSSITUATIE OP DE LANDBOUWBEDRIJVEN NAAR GROOTTEKLASSE

		Aantal bedrijfshoofden in 1965				
		totaal	met een aanvullend inkomen	zonder aanvullend inkomen		
				50 jaar en ouder		jonger dan 50 jaar
				zonder opvolger	met opvolger	
Bedrijven met enig fruit	< 3 ha	6	5	1	-	-
	3-5 ha	19	8	2	3	6
	5-10 ha	18	5	5	2	6
	10-20 ha	12	3	2	4	3
	≥ 20 ha	24	2	3	8	11
	totaal	79	23	13	17	26
Bedrijven zonder fruit	< 3 ha	3	2	1	-	-
	5-10 ha	6	4	-	1	1
	10-20 ha	14	-	2	6	6
	≥ 20 ha	21	1	5	5	10
	totaal	44	7	8	12	17

Van de landbouwers met wat fruitteelt die minder dan 10 ha grond in gebruik hebben heeft twee vijfde een aanvullend inkomen uit een nevenberoep, van de landbouwers zonder fruitteelt met minder dan 10 ha grond zelfs twee derde.

§ 5. V e r k a v e l i n g (b i j l a g e n 60 t/m 63)

De verkavelingstoestand in het blok is slecht, zowel op de kleine als op de grotere bedrijven. Er zijn vele kleine tot zeer kleine gebruikskavels, die bovendien ten opzichte van de woonplaats van de gebruikers zeer verspreid liggen. Dit heeft tot gevolg dat ook de fruitaanplant versnipperd ligt. Op 85% van aangeplante gebruikskavels behorende bij hardfruitbedrijven heeft de aanplant een geringere omvang dan 3 hectare. Door de eisen die fruitteelt aan de grond stelt is men beperkt in de mogelijkheden ten aanzien van de kavels; de kavels met aanplant liggen dan ook gemiddeld verder van huis dan de overige kavels.

Een belangrijk punt bij de bepaling van de ruilverkavelingsbehoefte wordt gevormd door de verkavelingstoestand: deze is slecht. Gemiddeld bestaan de bedrijven in het blok, afgezien van grootte of type, uit 6 kavels. Naarmate de bedrijven groter zijn, bestaan ze in het algemeen uit een groter aantal kavels, de spreiding per grootteklasse blijft echter groot. Van de agrariërs met minstens 20 ha gebruikt praktisch niemand minder dan 7 kavels, van de agrariërs met 10 tot 20 ha praktisch niemand minder dan 5 kavels. De agrariërs met kleinere bedrijven (van 5 tot 10 ha) hebben kennelijk, wanneer zij de kans kregen, gewerkt aan vergroting van hun bedrijf; bijna de helft heeft minstens 7 gebruikskavels.

Op de bedrijven kleiner dan 5 ha zijn de kavels dooreengenomen nog geen hectare groot; de helft van de kavels bij agrariërs met minder dan 3 ha grondgebruik is zelfs kleiner dan een halve hectare en bij agrariers met 3 tot 5 ha in gebruik ruim een derde. Kleiner dan 1 ha is twee vijfde van het aantal kavels behorende bij bedrijven van 5 tot 10 ha, bij bedrijven van 10 tot 20 ha is dit gedeelte zeker niet minder.

Naarmate het bedrijf kleiner is, moet men in het algemeen meer genoegen nemen met grond die op grotere afstand van huis ligt. Vooral de pachtgrond, die deel uitmaakt van de kleine bedrijven en vaak van verscheidene eigenaren wordt gepacht, ligt dooreengenomen relatief ver van huis (± 2 km). Bedrijfshoofden met structureel aflopende bedrijven hebben hun grond in verhouding minder verspreid liggen. Ze hebben van lieverlede wat verderaf liggende gronden - en in de eerste plaats gepachte kavels - afgestoten.

Tabel 32

ENKELE GEGEVENS OVER DE VERKAVELING NAAR BEDRIJFSGROOTTE

	Aantal bedrijven	Gemiddeld(e) aantal kavels			Gemiddeld(e) grootte v.d. kavels (in ha)		
			met hardfruit 1)	met kleinfruit 1)		met hardfruit	met kleinfruit
< 3 ha	116	2,7	1,7	1,9	0,66	0,86	0,64
3-5 ha	68	4,1	2,6	1,5	0,93	1,05	0,83
5-10 ha	63	5,4	3,0	1,4	1,42	1,88	1,85
10-20 ha	39	8,8	4,0	1,6	1,56	1,45	0,56
≥ 20 ha	54	13,6	4,1	1,0	3,37	4,17	14,30
Alle bedrijven	340	6,0	2,8	1,6	1,97	1,82	1,02

1) Per bedrijf met deze teelt.

Bezien naar type blijkt dat de bedrijven met glas (gemiddeld 2,2 ha groot) doorsneegenomen uit 3 kavels bestaan en de kleinfruitbedrijven - die gemiddeld even groot zijn - zelfs uit 3 tot 4 kavels. Op de bedrijven waarop het kleinfruit bijzaak is, is deze teelt overwegend op één kavel geconcentreerd, op de kleinfruitbedrijven sterk overwegend op verscheidene kleine kavels.

Voor de opbouw van een glastuinbouwbedrijf is het hebben van grond bij huis een eerste vereiste. Overigens zijn er praktisch nog geen bedrijfshoofden in het blok die het bedrijf op glasteelten hebben geconcentreerd en de overige grond hebben afgestoten, al zijn enkele hiermee bezig. Op het ogenblik is het zo dat van de 26 tuinders met glasteelten er slechts vier minstens 1 ha eigendomsgrond bij huis hebben en de helft heeft in het geheel geen grond bij huis. Ten behoeve van de opbouw van een glasbedrijf moet men rekenen op een netto te betalen oppervlakte van minstens 1 ha (10.000 m2 aan glas).

Hardfruit is op 13% van de hardfruitbedrijven op één kavel geconcentreerd, op 16% op twee kavels, op 35% op drie of vier kavels en op 36% op minstens 5 kavels. Een derde van de kavels met hardfruit is op de hardfruitbedrijven kleiner dan 1 ha en de helft van 1 tot 3 ha groot. Op niet meer dan 15% van het aantal kavels met hardfruit komt een aanplant voor van minstens 3 ha, op 5% een aanplant van minstens 5 ha.

Tabel 33

GEMIDDELDE AFSTAND TOT DE GROND NAAR GEBRUIK EN RECHTSVORM VAN GEBRUIK

	Aantal bedrijven	Gemiddelde afstand in km per ha tot de grond						
		met hardfruit				zonder hardfruit		
				in eigendom	pacht		in eigendom	pacht
< 3 ha	116	1,60	1,36	1,29	1,45	1,78	0,51	2,08
3-5 ha	68	1,85	1,40	1,11	1,64	2,52	1,45	2,86
5-10 ha	63	1,42	1,44	1,37	1,53	1,39	1,79	1,22
10-20 ha	39	1,27	1,30	1,17	1,58	1,27	1,25	1,28
≥ 20 ha	54	1,39	1,87	2,03	0,53	1,30	0,85	1,53
Alle bedrijven	340	1,42	1,56	1,62	1,44	1,37	0,99	1,57

De hardfruitkwekers hebben in het algemeen hun aanplant verder van hun woonplaats af liggen dan hun open grond. Velerlei factoren hebben daarop invloed. In de eerste plaats is van belang de mate van geschiktheid van de grond voor fruitteelt, voorts de rechtsvorm van het grondgebruik, de ligging van de kavels in verband met waterpeil en ontwatering, de grootte en de vorm van de kavels. De afstand tot de kavels speelt een ondergeschikte rol ten opzichte van de andere factoren.

Slechts ongeveer 6% van de in hoofdzaak hardfruitkwekers heeft de aanplant bij huis liggen, een kwart heeft zijn met fruit beplante kavels gemiddeld minder dan 1 km van huis af liggen, 29% van 1 tot 2 km van huis en 40% minstens 2 km van huis.

De gebruikskavels zijn in het algemeen het kleinst in Biezelinge en Kapelle, waar de meeste fruitkwekers wonen. Het hoogste aantal kavels waarop fruit wordt geteeld gebruiken gemiddeld de fruitkwekers in Kapelle, namelijk bijna 4 kavels. In de andere deelgebieden, waar relatief de bedrijven groter zijn en waaronder meer landbouwbedrijven voorkomen, is het aantal kavels waaruit het gemiddelde bedrijf bestaat groter.

§ 6. Eigendom en pacht (bijlagen 64 t/m 67)

Sterk overwegend wordt in de gemeente Kloetinge behuisd gepacht van niet-agrariërs (particulieren), terwijl in Wemeldinge een hoog percentage grondgebruikers van instellingen als de Nederlandse Hervormde Kerk pacht. In Kapelle heeft het gevolgde beleid bij uitgifte door de verpachtende instellingen medegewerkt aan de opkomst van het kleine fruitteeltbedrijf. Het is dan ook zo dat - in tegenstelling tot wat elders in het algemeen het geval is - de bedrijven naarmate ze kleiner zijn minder uit eigendomsgrond bestaan en meer uit pachtgrond. Het ziet ernaar uit dat door velen bij ruilverkaveling allereerst in grond zal moeten worden geïnvesteerd.

In het algemeen wordt er meer grond gepacht dan er eigendom is van de gebruikers. De in het deelgebied Kloetinge wonende agrariërs pachten 96% van de bij hen in gebruik zijnde grond, in Wemeldinge-Kattendijke pachten ze 55% en in de andere deelgebieden is dit veel minder (± 43%). Bijna twee derde van de agrariërs gebruikt eigendomsgrond en pacht tevens, ongeveer een tiende verpacht zelf ook wat grond. Velen hebben met verscheidene verpachters te maken, waaronder instellingen (als Kerk, Diaconie en Burgerlijk Armbestuur), familieleden en vreemden. Ruim twee derde pacht grond van instellingen, van wie de helft tevens nog van particulieren pacht. In Wemeldinge-Kattendijke pacht zelfs driekwart van de agrariërs van instellingen. Ongeveer een derde gebruikt grond van minstens twee eigenaren die in geen familierelatie tot hem staan, enkelen pachten zelfs van 4 of meer particulieren.

Tabel 34

INDELING VAN DE BEDRIJVEN NAAR RECHTSVORM VAN GRONDGEBRUIK

	Aantal bedrijven	Percentage bedrijven						
		zonder pachtgrond	met eigendoms- en pachtgrond	alleen pachtgrond	met pacht van: familie	instellingen	vreemden 1)	instelling(en) en vreemde(n) 1)
< 3 ha	116	16	41	43	5	49	11	19
3-5 ha	68	10	66	24	3	29	21	37
5-10 ha	63	8	71	21	8	32	20	32
10-20 ha	39	8	84	8	0	36	-	56
≥ 20 ha	54	10	55	35	20	20	15	35
Bedrijven met glas	26	17	33	50	17	41	8	17
Fruitbedrijven	59	11	61	28	5	39	6	39
Hardfruitbedr.	79	26	55	19	3	23	29	19
Kleinfruitbedr.	53	4	67	29	0	46	17	33
Bedr. met enig fruit	79	4	77	19	19	23	4	50
Bedr. zonder fruit	44	0	53	47	0	53	13	34
Alle bedrijven	340	11	60	29	7	35	14	33

1) Al dan niet pachtend van familie.

Ongeveer de helft van de agrariërs met zeer kleine bedrijven pacht slechts van instellingen en niet van particulieren. De laatste jaren is het uitgiftebeleid van de verpachtende instellingen er in het algemeen op gericht geen grond meer uit te geven aan ingezetenen die nog geen grond in gebruik hebben. De verkavelingstoestand was voorheen dan ook nog slechter dan hij thans is.

Naarmate de bedrijven kleiner zijn, bestaan ze in het algemeen meer uit pachtgrond en minder uit eigendomsgrond. Alleen al door hun aantal (54% van de bedrijven is kleiner dan 5 ha) speelt de groep kleine bedrijven een zeer belangrijke rol bij ruilverkaveling.

Daar de agrariërs met structureel aflopende bedrijven voor bijna twee derde hun grond in eigendom hebben, komt er veel grond vrij die te koop zal zijn. De jongere bedrijfshoofden hebben gemiddeld hun gebruiksgrond maar voor een kwart in eigendom en de oudere met een opvolger voor

de helft. De consequentie is dat door de jongeren bij ruilverkaveling het meest zal moeten worden geïnvesteerd, terwijl zij in het algemeen minder eigen vermogen zullen hebben.

Bij hardfruitaanplant en glasopstanden is het van groot belang dat deze op gronden staan waarvan het beschikkingsrecht verzekerd is. Voor kleinfruit is dit minder belangrijk, daar de investeringen hierin relatief gering zijn en de gebruiksduur van de aanplant betrekkelijk kort.

De grond die als weiland, voor akkerbouw en kleinfruitteelt wordt gebruikt is sterk overwegend (voor ongeveer twee derde) gepacht. Zelfs de glasopstanden staan overwegend op grond die geen eigendom van de gebruiker is. Een uitzondering vormt het hardfruit, dat voor ruim twee derde op eigendomsgrond wordt geteeld. Daar men hierbij veelal geen keuze had, is ook minder geschikte grond of minder geschikt liggende grond met hardfruit beplant. Gezien de hoge investeringen, die er in een aanplant worden gedaan is dit in vele gevallen niet verantwoord geweest. Wellicht staat het feit dat er relatief veel perenaanplant in het blok is, hiermee in verband. In het algemeen stelt een aanplant van peren minder hoge eisen aan de kwaliteit van de grond dan een appelaanplant.

§ 7. A r b e i d s b e z e t t i n g (b i j l a g e n 68 t/m 71)

De bedrijven in het blok zijn in hoofdzaak gezins- en familiebedrijven; op ongeveer driekwart van de bedrijven werkt geen vreemde arbeidskracht regelmatig mee. Op een derde van de bedrijven heeft het bedrijfshoofd ook niet regelmatig hulp van gezinsleden, terwijl een deel van hen daarentegen zelf nog een nevenberoep heeft.

Ongeveer 85% van de land- en tuinarbeiders in het blok werkt op bedrijven waarop het hardfruit van betekenis is. Het aantal arbeiders is, in tegenstelling tot het aantal meewerkende zoons, de laatste jaren nog sterk verminderd. Op de grotere landbouwbedrijven is het aantal hectaren dat één man bewerkt sterk gestegen. Slechts op enkele grote hardfruitbedrijven wordt nog een groot aantal arbeiders gehouden.

Op de bedrijven met glas zijn de omvang en de aard van de glasteelten en van de bedrijven als geheel nog zodanig dat men in de eerste plaats streeft naar een hoger arbeidsinkomen voor het gezin van de ondernemer. Het kleinfruitbedrijf leent zich, afgezien nog van de kleine eenheden die men overwegend heeft, vanwege de arbeidsfilm op deze bedrijven niet voor een vaste betaalde arbeidskracht. De spreiding in de arbeid is er namelijk zeer klein. Bij de kleinfruitteelten wordt, naar gelang van de soort, de helft tot driekwart van het totale aantal arbeidsuren dat voor de teelten nodig is, in twee zomermaanden gemaakt. Indertijd was de braam dan ook een goede aanvulling in de bedrijfsindeling, doordat bij deze teelt de arbeidstop later in het seizoen valt dan bij de andere teelten en een relatief betere spreiding geeft.

Tabel 35

ARBEIDSBEZETTINGSTYPEN

	Aantal bedrijven	Percentage bedrijven				
		eenmansbedrijven	ov. gezinsbedrijven		waarop meewerkende zoon(s) en arbeider(s)	waarop geen meew. zoon(s) en met arbeider(s)
			zonder meewerkende zoon(s)	met meewerkende zoon(s)		
< 3 ha	116	59	27	14	-	-
3-5 ha	68	30	33	20	-	17
5-10 ha	63	36	16	28	-	20
10-20 ha	39	14	36	22	21	7
20-40 ha	34	18	9	18	19	36
≥ 40 ha	20	-	-	11	22	67
Alle bedrijven	340	35	24	19	5	17
Bedrijven met glas	26	50	25	25	-	-
Fruitbedrijven	59	22	39	17	5	17
Hardfruitbedrijven	79	32	16	13	10	29
Kleinfruitbedrijven	53	42	33	25	-	-
Bedr. met enig fruit	79	35	11	23	8	23
Bedr. zonder fruit	44	33	26	14	7	20

De helft van de bedrijven met glas en 42% van de kleinfruitbedrijvens is dan ook eenmansbedrijf, waarbij alleen in de drukke tijden en met name bij de oogst losse hulp van anderen wordt gevraagd. De hulp van vrouwelijke gezinsleden is op de kleinfruitteeltbedrijven dan ook zeer belangrijk. Bovendien komt het onder de kleinfruitkwekers relatief het meest voor dat men geen volwaardig eenmansbedrijf exploiteert, maar een nevenberoep heeft.

Op de grote landbouwbedrijven heeft men door mechanisatie en rationalisatie de vaste arbeidsbezetting ver teruggebracht. Zodra er fruitteelt van enige betekenis in het bedrijfsplan voorkomt, heeft men bij een veel kleiner areaal reeds een vaste arbeider. In het blok zijn enkele grote hardfruitbedrijven waarop meer dan 10 vaste arbeiders werken.

De arbeidsbezetting nam sedert 1960 gemiddeld per bedrijf met een halve vaste arbeidskracht af. Het laagst is ze op de kleinfruitbedrijven (met 1,2 per bedrijf), op de bedrijven met glas (1,4) en de fruitbedrijven (1,5).

Tabel 36

VERANDERINGEN IN HET AREAAL DAT PER MAN BEWERKT WORDT

	Aantal bedrijven		Gemiddeld aantal ha per vaste mannelijke arbeidskracht	
	1960	1965	1960	1965
Bedrijven met glas	13	26	1,8	1,6
Fruitbedrijven	88	59	2,3	2,8
Hardfruitbedrijven	36	79	2,7	3,5
Kleinfruitbedrijven	98	53	1,9	1,8
Bedrijven met enig fruit	86	79	6,5	8,4
Bedrijven zonder fruit	49	44	8,6	12,9
Alle bedrijven	370	340	4,3	5,6

Het aantal hectaren dat per vaste arbeidskracht wordt bewerkt is in het algemeen sterk gestegen. Deze toeneming staat in nauw verband met de mogelijkheden tot mechaniseren. Op de landbouwbedrijven is de toeneming dan ook het grootst; op de bedrijven met glas en de kleinfruitbedrijven is de oppervlakte per vaste arbeidskracht zelfs iets afgenomen. Deze afneming is op bedrijven met glas veroorzaakt door uitbreiding van het areaal aan glasteelten, in enkele gevallen (reeds) gepaard gaande met afstoting van grond; op kleinfruitbedrijven hoofdzakelijk doordat vooral bedrijven met meer dan één vaste arbeidskracht (met meewerkende zoon) tot een ander type gingen behoren (merendeels door aanplant van hardfruit).

B. De toekomst

§ 1. De meningen over de toekomst van kleinfruit, hardfruit en teelten onder glas (bijlagen 72 t/m 74)

Ruim 80% van de kleinfruitkwekers ziet weinig perspectief in de kleinfruitteelt. Een meerderheid meent thans dat de beperking van de teelt en combinatie met andere tuinbouwteelten de voorkeur verdient.

Over de hardfruitteelt denkt men minder somber. Ongeveer driekwart van de hardfruitkwekers ziet wel perspectief, indien de daarvoor nodige aanpassingen gerealiseerd worden. Deze zullen echter overwegend niet zonder een ruilverkaveling te verwezenlijken zijn. Een vijfde is bepaald niet optimistisch wegens de hoge investeringen die moeten worden gedaan.

Degenen die reeds onder glas telen zien in het algemeen wel perspectief in glastuinbouw. De overige agrariërs met kleine tot zeer kleine bedrijven staan zeer sceptisch tegenover deze teeltwijze; ongeveer de helft staat er zeker niet positief tegenover. Men vreest dat de streek achter

zal blijven bij andere gebieden met glastuinbouw, terwijl de met de teelt verbonden investeringen hoog en riskant zijn. Anderzijds worden onder de minder pessimistische geluiden weinig zakelijke gronden voor deze mening aangevoerd.

In het algemeen zijn de mogelijkheden voor de bedrijfshoofden, naarmate hun bedrijven kleiner zijn, meer beperkt en zullen dat in de toekomst meer en meer worden. Zo nam b.v. het aantal hectaren dat per man op de hardfruitbedrijven bewerkt wordt, de laatste jaren belangrijk toe. Ook bij het kleinfruit zal het naar grotere eenheden toegaan. Slechts bij teelten onder glas speelt de oppervlakte in vergelijking tot buitenteelten praktisch nog geen rol.

De mening over de toekomst van glasteelten, van kleinfruitteelt en van hardfruitteelt is dan ook in het bijzonder van belang voor degenen die deze teelten reeds hebben en wat betreft glasteelten voor anderen met een beperkte bedrijfsomvang.

Tabel 37

MENINGEN OVER DE TOEKOMST VAN KLEINFRUIT, HARDFRUIT EN GLASTEELTEN

	Perc. bedrijven waarop men de toekomst van ... in het algemeen ... i									
	kleinfruit 1)			hardfruit 1)			glasteelten			
	gunstig	onder voorwaarden gunstig	ongunstig	gunstig	onder voorwaarden gunstig	ongunstig	gunstig	onder voorwaarden gunstig	ongunstig	ont ken
Bedr. met glas	-	42	58	-	92	8	75	17	8	-
Kleinfruitbedrijven	8	71	21	4	73	23	25	33	13	29
Fruitbedrijven	6	59	35	12	76	12	17	39	22	22
Hardfruitbedrijven	19	55	26	20	73	7	39	26	9	26
Overige bedrijven	19	59	22	17	69	14	34	10	19	37
Alle bedrijven	13	59	28	13	74	13	35	23	15	27
Bedrijven < 3 ha	11	58	31	6	80	14	43	22	19	16
Bedrijven 3-5 ha	3	70	27	7	79	14	30	30	13	27

1) Van degenen die zich hierover hebben uitgesproken.

Over de toekomst van kleinfruit denken het minst gunstig bedrijfshoofden met kleinfruitbedrijven, met fruitbedrijven en met glasteelten. Het zijn met name grondgebruikers die o.m. door de omvang van hun bedrijf in het algemeen in hun mogelijkheden beperkt zijn, die de toekomst van deze teelten niet gunstig zien. De kansen voor hardfruit worden vooral op de grotere bedrijven gunstig beoordeeld en hierover is men in het algemeen minder somber. Een hoog percentage bedrijfshoofden met een kleinfruitbedrijf - met in doorsnee zeer kleine bedrijven - denkt somber over de kansen van hardfruit, terwijl in deze groep ook een zeer groot aantal geen mening heeft over de perspectieven voor glasteelten in de streek. Bij de kleinfruitkwekers heerst kennelijk een gevoel van onbehagen over de gang van zaken. Uitgesproken gunstig denkt men relatief het meest over de toekomst

van glasteelten, met name op de kleine bedrijven.

a. Kleinfruit

Ongeveer 8% van de kleinfruittelers en 6% van de telers van zowel kleinfruit als hardfruit denken zonder meer gunstig over de toekomstmogelijkheden van kleinfruit in deze omgeving. In Biezelinge, waar relatief de meeste kleinfruitkwekers wonen, is geen enkel bedrijfshoofd in die mate optimistisch. Een gunstig oordeel heeft men gebaseerd op de klimatologische voordelen ten opzichte van andere streken in ons land, op de specialiteit van de plaatselijke veiling, het feit dat het geen teelten betreft die in het groot kunnen worden geteeld, waardoor de afzet dooreengenomen in de toekomst wel zal meevallen.

Een grote meerderheid - 71% van de kleinfruittelers en 59% van de telers van zowel kleinfruit als hardfruit - ziet nog wel perspectief, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Als voorwaarden worden genoemd:

"teelt beperken tot het gezinsbedrijf"	door 50% 1);
"mits gecombineerd met andere tuinbouwteelten"	door 12% 1);
"levering van kwaliteitsprodukten voor verse consumptie"	door 12% 1);
"mits 's winters elders wordt gewerkt"	door 2% 1).

De teneur van deze antwoorden is dat een meerderheid van de teelt zelf niet zoveel verwacht. De voorwaarden waaraan voldaan moet worden om nog iets van de teelt te maken staan praktisch alle in verband met de bedrijfsstructuur en niet met de externe produktieomstandigheden, waarin met name de ruilverkaveling verandering kan brengen.

Bepaald ongunstig ziet 21% van de kleinfruittelers de toekomst van het kleinfruit. Onder de overige agrariërs, vooral onder de bedrijfshoofden met glasteelten en met z.g. fruitbedrijven is dit percentage veel hoger. Onder hen die de toekomst van kleinfruit somber inzien, heeft een deel de consequenties daaruit reeds getrokken en heeft het oorspronkelijke kleinfruitbedrijf veranderd in een bedrijf met glasteelten of met hardfruit en kleinfruit te zamen. Vooral jongere bedrijfshoofden zien in de kleinfruitteelt weinig heil meer.

Ongeveer een kwart van de kleinfruittelers die niets meer in de teelt zien zijn van mening dat een rendabele teelt praktisch niet mogelijk is door de hoge kosten die met de oogst in verband staan. Het is de vraag of de oogst voor verse consumptie ooit mechanisch zal kunnen gebeuren. Bovendien zijn er nog de grote weerrisico's die aan de teelt vastzitten.

b. Hardfruit

Zonder meer gunstig denkt 17% van de bedrijfshoofden met hardfruitbedrijven en fruitbedrijven over de toekomst van hardfruit, gunstig indien aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan 74%. Bepaald ongunstig ziet 9% de toekomst voor hardfruit in dit gebied. De bedrijfshoofden die naast hardfruit ook kleinfruit telen zijn relatief aanmerkelijk minder

1) Van het totale aantal geënquêteerden.

optimistisch; het minste vertrouwen in een toekomst voor hardfruitteelt heeft men in verhouding onder de kleinfruittelers. Het feit dat zij zeer overwegend kleine tot zeer kleine bedrijven hebben speelt hierbij een grote rol.

Omstandigheden waardoor men gunstig denkt over de toekomst van hardfruit zijn vaak zijdelings een vergelijking met de omstandigheden waaronder kleinfruit wordt geteeld. Genoemd worden de mindere risico's die aan de teelt vastzitten (minder weergevoelig, spreiding in de afzet e.d.), betere werkverdeling als bij kleinfruit en meer vertrouwen in een goede afzet van de produkten. Overigens weet men zich ook ten behoeve van de hardfruitteelt eveneens gesteund door het bezit van een veiling ter plaatse en verbeterde verbindingen naar buiten het gebied.

Ongeveer driekwart van de hardfruitkwekers - al dan niet met tevens kleinfruit - ziet nog wel perspectief, mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Als voorwaarden worden genoemd:

"verjonging van de aanplant en verbetering van het assortiment"	door 48% 1);
"levering van kwaliteitsprodukten"	door 20% 1);
"mits de bedrijven niet te klein zijn"	door 14% 1);
"mits verbeteringen worden aangebracht door een ruilverkave-"ling"	door 14% 1);
"mits op gezinsbedrijf en gecombineerd met andere teelten"	door 8% 1);
"mits op geschikte, verse grond"	door 6% 1);
"mits verbeteringen worden aangebracht en specialisatie"	door 4% 1);

Anders dan bij de mening over de toekomst voor kleinfruit, denken velen aan verbeteringen die door een ruilverkaveling zouden worden aangebracht en de stimulans die daarvan kan uitgaan. Optrekken van de bedrijven tot een bepaalde grootte en insteken op geschikte verse grond is buiten het kader van een ruilverkaveling praktisch niet, althans niet in het groot, te verwezenlijken. Bovendien kunnen eerst dan voordelen als betere ontwatering, ontsluiting en verkaveling worden benut.

Het aantal hardfruittelers dat de nadruk legt op specialisatie in de teelt is kleiner dan het aantal dat in een combinatie met andere teelten als kleinfruitteelt, grove tuinbouwteelten en akkerbouwgewassen meer heil ziet. De jongere bedrijfshoofden denken in het algemeen gunstiger over de mogelijkheden voor hardfruitteelt, in tegenstelling tot wat ten opzichte van het kleinfruit valt waar te nemen. Wel stellen zij meer voorwaarden waaraan voldaan moet worden.

Bepaald ongunstig ziet bijna een vijfde van de hardfruittelers - met of zonder tevens kleinfruitteelten - de toekomst voor hardfruit. Deze visie is geheel gebaseerd op de hoge kosten die de teelt met zich meebrengt. Van degenen die hardfruit met kleinfruit gecombineerd telen - voor een groot deel voorheen kleinfruittelers - vindt zelfs een derde de investeringen die ten behoeve van een hardfruitaanplant moeten worden gedaan relatief te hoog. Dit is te meer van belang daar anderen pas perspectief in de teelt zien wanneer de bedrijven minstens een bepaalde om-

1) Van het totale aantal geënquêteerden.

vang hebben, wat in zeer veel gevallen allereerst een investering in grond en plantopstand met zich meebrengt.

c. Teelten onder glas

Voor glasteelten zien 75% van de bedrijfshoofden met reeds glasteelten en 28% van de overige bedrijfshoofden met minder dan 3 ha de toekomst gunstig in; gunstig mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan resp. 17% en 24%. Terwijl 8% van de bedrijfshoofden met reeds glasteelten geen perspectief in glasteelten ziet, denkt ongeveer de helft (48%) van de overige agrariërs met een zeer klein bedrijf er zo over of heeft geen oordeel hieromtrent.

De mening van de bedrijfshoofden met zeer kleine bedrijven is met name van belang, daar bij deze bedrijfsomvang praktisch geen andere mogelijkheden meer overblijven om aan een rendabele produktieomvang te komen dan in de glastuinbouw of in veredelingssectoren. Overwegingen in laatstgenoemde richting zijn overigens maar bij uitzondering aangetroffen. Het valt daarom des te meer op dat bedrijfshoofden met bedrijven van zeer geringe omvang die niet tot teelten onder glas overgingen, in het algemeen weinig gunstig denken over de vooruitzichten van zowel de kleinfruitteelt als de hardfruitteelt en glasteelten. Het is met name op deze bedrijven - overwegend kleinfruitbedrijven en fruitbedrijven - dat men het meest "in de knel" zit.

Ongeveer 43% van de bedrijfshoofden met zeer kleine bedrijven denkt optimistisch over glasteelten, onder wie relatief het meest degenen die er reeds mee begonnen zijn. Als gunstige omstandigheden worden genoemd:

"vertrouwen in een goede afzet van teelten onder glas"	door 16% 1);
"in de winter ook werk, betere werkverdeling"	door 11% 1);
"weinig grond voor nodig, kan klein opgezet worden"	door 8% 1);
"geen weerrisico's"	door 5% 1).

Bijna een vijfde geeft geen motivering van het gunstige oordeel. Ook hierbij komt het in hoofdzaak neer op een vergelijking met de omstandigheden waaronder kleinfruit en in mindere mate hardfruit worden geteeld.

Degenen die bedenkingen hebben en niet zonder meer de toekomst voor glasteelten gunstig bezien, denken hoofdzakelijk aan het gemis aan ervaring en vakbekwaamheid in de streek wat betreft glastuinbouw. Het gebrek aan een glastuinbouwcentrum van een behoorlijke omvang zal zich als nadeel in de streek doen gevoelen. Ook de meningen over al of niet specialiseren in glasteelten zijn verdeeld. Het aantal kleingrondbezitters dat juist specialisatie als voorwaarde ziet voor een goede toekomst is even groot als het aantal dat juist aan een spreiding per bedrijf van glasteelten en opengrondstuinbouw de voorkeur geeft.

Een vijfde tot een kwart denkt zonder meer ongunstig over de toekomst van glasteelten in de streek. Zij hebben uitsluitend daarbij voor ogen de relatief hoge investeringen die daarvoor moeten worden gemaakt, waardoor weer andere risico's worden gelopen dan die er nu ten opzichte van de kleinfruitteelt zijn.

---

1) Van het totale aantal geënquêteerden.

§ 2. Veranderingen in bedrijfstype en bedrijfsvoering (bijlagen 75 t/m 81)

Overwegend denkt men aan uitbreiding van de hardfruitteelt en in mindere mate aan glasteelten. Plannen tot uitbreiding die reeds vaste vorm hebben aangenomen zijn zeer bescheiden. Plannen op het moment van enquête overwogen - waarbij min of meer rekening is gehouden met ruilverkaveling - bestaan nog slechts aarzelend uit minder kleine uitbreidingen van hardfruit.

Een eerste conclusie is dat er grond voldoende zal zijn om de plannen die spontaan met of zonder ruilverkaveling zouden worden uitgevoerd, te realiseren. Wel zou er een zeer grote behoefte zijn aan geschikte grond voor hardfruit. In het algemeen achten de fruitkwekers de investeringen die nodig zijn voor de uitbreiding van hardfruit aanzienlijk lager dan de deskundigen buiten de praktijk. Men denkt aan realisering in etappes en overwegend aan financiering uit eigen middelen. De voornaamste problemen zijn het gebrek aan geschikte grond en de financiering. Bij uitbreiding van de glasteelten denkt men sterk overwegend aan aantrekken van vreemd vermogen.

Op grond van de enquêteresultaten is het mogelijk iets te zeggen over de te verwachten ontwikkeling in de toekomst, waarbij het onderzoek zich beperkt heeft tot de structureel niet-aflopende bedrijven. Met nadruk zij erop gewezen dat hierbij gevraagd is naar plannen voor de toekomst. Het is uiteraard geenszins zeker dat op het moment van de enquête bestaande plannen ook verwezenlijkt zullen worden of althans niet zullen worden gewijzigd. Naarmate de plannen verder in de toekomst moeten worden gerealiseerd, is de kans op wijzigingen ervan groter.

a. Veranderingen die binnenkort gaan plaatshebben

In eerste instantie is gevraagd naar concrete plannen voor de nabije toekomst, plannen die wanneer er niets bijzonders tussenkomt zonder twijfel zullen worden uitgevoerd. Het ziet er niet naar uit dat het aantal agrariërs anders dan door bedrijfsbeëindiging bij gebrek aan een opvolger in de nabije toekomst sterk zal verminderen. Naast enkele verschuivingen van hoofdberoep, van agrariërs naar C-grondgebruikers en omgekeerd, zal het aantal agrariërs zowel als het aantal C-grondgebruikers op grond van vaste plannen weinig afnemen.

De tendentie die uit de onlangs plaatsgehad hebbende veranderingen in het bedrijfsplan blijkt, gaat in de toekomst in het algemeen enigszins veranderen.

Tabel 38

RECENTELIJK PLAATSGEHAD HEBBENDE EN BINNENKORT TE VERWEZENLIJKEN WIJZIGING VAN HET AREAAL KLEINFRUIT EN HARDFRUIT OP DE BEDRIJVEN

Indeling op grond van het huidige teeltplan	Perc. bedrijven 1) waarop veranderingen zijn/worden aangebracht in het areaal								Perc. vergrotingen van het perc. veranderingen in het areaal			
	kleinfruit				hardfruit				kleinfruit		hardfruit	
	recent		binnenkort		recent		binnenkort		recent	binnenkort	recent	binnenkort
		>		>		>		>				
Bedrijven met glas	75	33	34	17	33	-	8	8	44	50	-	100
Fruitbedrijven	71	57	28	21	64	50	50	50	80	75	78	100
Hardfruitbedrijven	50	45	14	9	59	50	36	27	90	64	85	75
Kleinfruitbedrijven	56	44	25	19	69	50	19	19	79	76	72	100
Bedr. met enig fruit	41	32	19	9	46	23	27	27	78	47	50	100
Bedr. zonder fruit	10	-	-	-	20	-	-	-	-	-	-	-
Alle bedrijven	52	38	20	13	51	32	26	24	73	65	63	92

1) Structureel niet-aflopende.

Bij een sterke inkrimping van het kleinfruitareaal in het algemeen in de laatste 5 jaar, betrof verandering in het areaal op de structureel niet-aflopende in driekwart van het aantal gevallen uitbreiding. Uit de plannen blijkt dat dit in de nabije toekomst minder vaak het geval zal zijn, in het bijzonder op de bedrijven waarop reeds relatief veel hardfruit aanwezig is. Een relatief veel kleiner aantal bedrijfshoofden dan in het recente verleden gaat hun areaal kleinfruit wijzigen, van wie een relatief groter deel dit areaal gaat inkrimpen. Overwegend gaat het om betrekkelijk kleine veranderingen; drastische wijzigingen in het teeltplan komen bij uitzondering voor.

Wat betreft de hardfruitteelt is het anders gesteld. In de laatste 5 jaar heeft men minder vaak het areaal uitgebreid dan dit met het kleinfruit het geval was; momenteel bestaan er echter op meer bedrijven plannen tot uitbreiding van de teelt van hardfruit dan van kleinfruit. Vooral op de bedrijven waarop hardfruit en kleinfruit naast elkaar voorkomen, is men actief bezig met de uitbreiding van het hardfruitareaal. Ook hierbij gaat het vaak om zeer beperkte uitbreidingen, overwegend nog kleiner dan 1 ha. Deze in hoofdzaak kleine uitbreidingen op vele bedrijven zullen - mede gezien de slechte verkaveling - er in het algemeen aan meewerken dat de versnippering van de aanplant in het gebied eerder toe- dan afneemt.

Een aantal agrariërs overweegt wel de mogelijkheden om met glasteelten te beginnen, maar het aantal dat vaste plannen heeft in die richting is niet groot. Wel bestaan bij bijna de helft van het aantal bedrijfshoofden met reeds glasteelten concrete plannen het areaal uit te breiden of over te gaan op verwarming.

Binnenkort wordt op enkele bedrijven de oppervlakte grasland verder ingekrompen. In de afgelopen 5 jaar werd de bedrijfsgrootte van 55% van de structureel niet-aflopende bedrijven gewijzigd, voor ongeveer twee derde betrof het vergroting. Binnenkort gaat van ongeveer een vijfde van de bedrijven de grootte veranderen, voor driekwart betekent dit vergroting van de omvang. Bij fruitbedrijven, kleinfruitbedrijven en landbouwbedrijven zonder fruitteelt gaat het praktisch uitsluitend om uitbreiding van het grondgebruik, bij bedrijven met glas voor driekwart om afstoten van grond.

Als gevolg van de wijzigingen die men van plan is in het bedrijf aan te brengen gaat het aantal bedrijven waarop het hardfruit domineert toenemen en de betekenis van het kleinfruit op een aantal bedrijven afnemen. Tussen de ontwikkeling in de deelgebieden zijn geen grote verschillen te verwachten.

b. Veranderingen die niet vast staan, maar overwogen worden

Gezien de plannen die vaste vorm hebben aangenomen, gaan er in het blok voorlopig geen grote veranderingen plaatshebben. Wanneer men individueel wijzigingen in het teeltplan gaat aanbrengen, zijn het overwegend kleine verschuivingen. Over het gehele blok genomen zal op de structureel niet-aflopende bedrijven ongeveer 50 ha grasland worden gescheurd en 50 tot 70 ha hardfruit worden bijgeplant of overgenomen. Het areaal aan kleinfruit zal nagenoeg gelijk blijven.

Tabel 39

VERGROTING OP HET BEDRIJF VAN HET AREAAL KLEINFRUIT EN HARDFRUIT

	Percentage bedrijven waarop ____ vergroot werd/wordt/overwogen wordt								
	de bedrijfsgrootte			het areaal kleinfruit			het areaal hardfrui		
	recent	binnenkort	in overweging	recent	binnenkort	in overweging	recent	binnenkort	in overweging
Bedrijven met glas	33	8	8	33	17	8	-	8	17
Fruitbedrijven	64	14	43	57	21	-	50	50	71
Hardfruitbedrijven	32	14	55	45	9	5	50	27	59
Kleinfruitbedrijven	25	13	69	44	19	31	50	19	54
Bedr.met enig fruit	36	9	33	32	9	10	23	27	28
Bedr.zonder fruit	30	30	50	-	-	-	-	-	-
Alle bedrijven	36	14	43	38	13	9	32	24	41

Uit deze plannen komt naar voren dat men in het algemeen in de toekomst minder afhankelijk wil zijn van de kleinfruitteelt en dat er onder de huidige kleinfruittelers een kern is die het op kleinfruit houdt. Zij denken niet met glasteelten te beginnen en overwegen niet op hardfruitteelt over te gaan. Onder de bedrijfshoofden met zowel hardfruit als kleinfruit denkt praktisch niemand meer over uitbreiding van het kleinfruit-

areaal, meer dan twee derde tot driekwart daarentegen over uitbreiding van het areaal aan hardfruit. Van de bedrijfshoofden met thans een kleinfruitbedrijf overweegt een meerderheid met hardfruit te beginnen of het kleine areaal ervan uit te breiden.

Terwijl 9% van de bedrijfshoofden overweegt het kleinfruitareaal uit te breiden, leeft dit bij 41% ten aanzien van het hardfruit. Uitbreiding van of beginnen met glasteelten leeft bij 9% van de agrariërs. Naast bedrijfshoofden die reeds onder glas telen, zijn het hoofdzakelijk bedrijfshoofden die momenteel een kleinfruitbedrijf of een fruitbedrijf hebben.

Onder de bedrijfshoofden die kans zien binnenkort de bedrijfsoppervlakte te vergroten komt het hoogste percentage onder de landbouwers voor. Uit de aard der zaak streeft een zeer laag percentage bedrijfshoofden die reeds onder glas telen naar vergroting van de bedrijfsoppervlakte; ook onder de landbouwers met enige fruitteelt is het percentage dat overweegt de bedrijfsoppervlakte te vergroten relatief laag. Bezien naar grootteklasse streeft men het meest naar vergroting van de bedrijfsoppervlakte op de bedrijven die thans tussen 5 en 10 ha groot zijn.

Enige agrariërs overwegen van beroep te veranderen. Het aantal huidige C-grondgebruikers dat nog eens agrariër hoopt te worden is echter groter.

Realisering van de plannen waartoe men zelf niet direct kans ziet, zou betekenen dat het aantal agrariërs met glasteelten met de helft zou toenemen. De areaaluitbreidingen van hardfruit die recentelijk op de bedrijven plaatshadden, waren overwegend kleiner dan 1 ha, uit de plannen die binnenkort worden uitgevoerd blijkt eveneens dat het in meerderheid nog om kleine uitbreidingen gaat. Plannen die men overweegt wat betreft hardfruit houden in ongeveer twee derde van het aantal gevallen uitbreidingen in van 1 tot 3 ha. Realisering van deze plannen zou een uitbreiding op deze bedrijven betekenen van 300 tot 400 ha hard fruit, wellicht gedeeltelijk door overname van aanplant van bedrijven die beëindigd worden bij gebrek aan een opvolger of anderszins. Deze uitbreiding zou gepaard gaan met een inkrimping van het areaal aan kleinfruit en in sterkere mate van de oppervlakte grasland in het blok. De redenen waarom hetgeen men overweegt te gaan veranderen in het bedrijfsplan niet of nog niet gerealiseerd gaat worden, zijn sterk overwegend het gebrek aan grond of geschikte grond en de financiële kant van de zaak. Bij degenen die wel grond beschikbaar hebben om wat hun voor ogen staat door te voeren, is het in meerderheid om financiële redenen dat dit tot nu toe niet is gebeurd.

c. Veranderingen als gevolg van een ruilverkaveling, voor zover daar niet reeds eerder rekening mee is gehouden

Uitvoering van een ruilverkaveling zou in sommige gevallen de overwogen plannen ten aanzien van beroep en bedrijf nog veranderen. In welke mate uitvoering van een ruilverkaveling reeds van invloed is geweest op wat overwogen wordt, is niet exact aan te geven. Wel kan worden aangenomen dat het in vele gevallen reeds heeft meegespeeld, met name wat betreft plannen het bedrijf te vergroten. Hierbij echter werd reeds vaak het financiële aspect genoemd. Wanneer dan ook bij een ruilverkaveling de mogelijkheden tot vergroting en aanpassing van het bedrijfsplan zouden worden verruimd, zal dit aspect sterker gaan wegen.

Tabel 40

VERGROTING VAN HET BEDRIJF, HET AREAAL KLEINFRUIT EN HARDFRUIT

	Percentage bedrijven waarop uitbreiding van								
	de bedrijfsgrootte			het areaal kleinfruit			het areaal hardfruit		
	gaat gebeuren	overwogen wordt zonder meer	overwogen wordt i.v.m. r.v.k.	gaat gebeuren	overwogen wordt zonder meer	overwogen wordt i.v.m. r.v.k.	gaat gebeuren	overwogen wordt zonder meer	overwogen wordt i.v.m. r.v.k.
Bedrijven met glas	8	8	8	17	8	-	8	17	17
Fruitbedrijven	14	43	28	21	-	-	50	71	29
Hardfruitbedrijven	14	55	14	9	5	-	27	59	14
Kleinfruitbedrijven	13	69	8	19	31	8	19	54	15
Bedr. met enig fruit	9	33	33	9	10	-	27	28	14
Bedr. zonder fruit	30	50	10	-	-	-	-	-	10
Alle bedrijven	14	43	15	13	9	2	24	41	15

Ruilverkaveling zou voor enkele C-grondgebruikers aanleiding zijn te trachten een hoofdbestaan als zelfstandige in de fruitteelt te vinden. Door ruilverkaveling zou de tendentie die reeds uit het voorgaande blijkt worden versterkt. Een verdere specialisatie in hardfruit zou plaatshebben op bedrijven waarop het hardfruit reeds een plaats van betekenis heeft. Op enkele bedrijven met kleinfruit en hardfruit waarop tot nu toe geen glasteelten voorkomen, zou men hiermee beginnen. Anderzijds zou ruilverkaveling aanleiding zijn voor enkele bedrijfshoofden met thans teelten onder glas hiermee op te houden om een hardfruitbedrijf te gaan exploiteren.

In het kader van ruilverkaveling zouden nog veel agrariërs hun bedrijf willen vergroten, relatief het meest bedrijfshoofden met thans fruitbedrijven. Tegenover een klein aantal bedrijfshoofden met een kleinfruitbedrijf dat de kleinfruitteelt zou willen uitbreiden, staat een groot aantal bedrijven - waarop het kleinfruit thans van uiteenlopende betekenis is - waarop men het areaal wil inkrimpen. Ruilverkaveling zou daarentegen voor veel meer bedrijfshoofden aanleiding zijn de hardfruitaanplant uit te breiden dan om deze in te krimpen.

Maar bij uitzondering denken landbouwers erover met fruitteelt te beginnen. Het is zelfs zo dat het aantal landbouwbedrijven zal toenemen, daar verscheidene bedrijfshoofden die thans fruit telen (meestal in combinatie met akkerbouw) bij ruilverkaveling van het fruit - overwegend oudere aanplant - af willen. Het bedrijfsplan van de bedrijfshoofden die in de toekomst geen fruit willen telen zal overwegend ten gunste van de akkerbouw worden gewijzigd. Het graslandareaal zal verder worden ingekrompen. Momenteel heeft driekwart van de agrariërs, die in de toekomst geen fruit willen telen, grasland in gebruik, van wie ongeveer de helft melkvee houdt. Bij ruilverkaveling denkt minder dan de helft nog grasland te exploiteren.

d. Consequenties bij realisering van veranderingen

Realisering van de plannen die leven onder de grondgebruikers in het blok, zou in enkele gevallen een verkleining van de bedrijfsomvang inhouden. Het aantrekken van glasteelten heeft nog maar in enkele gevallen het stadium bereikt dat open grond wordt afgestoten. In het voorgaande bleek reeds dat slechts bij uitzondering landbouwers met grotere bedrijven wat fruit denken aan te planten. Overgang op fruitteelt op grotere landbouwbedrijven zou immers het afstoten van grond, die men niet denkt in te planten, tot gevolg kunnen hebben. Hiervan is in het gebied weinig te verwachten. Het overgrote deel van de bedrijfshoofden heeft méér grond nodig voor realisering van hun plannen en daar het daarbij in de meeste gevallen gaat om uitbreiding van de hardfruitteelt aan voor hardfruit geschikte gronden.

Tabel 41

BENODIGDE GROND VOOR REALISERING VAN DE PLANNEN IN VERBAND MET DE BEDRIJFSGROOTTE

		Deelgebieden					Het blok
		Kloe-tinge	Womeld./ Kattend.	Ka-pelle	Bieze-linge	Schore	
ppervl.grond momenteel in gebruik	ha	855	1076	1098	650	435	4100
tructureel niet-afl. grondgebruik	% 1)	82	65	89	94	91	81
xtra nodig voor realisering van:							
concrete plannen	% 1)	5	-15	2	-1	2	-3
en overwogen plannen	% 1)	10	-12	11	10	11	4
en plannen bij r.v.k.	% 1)	12	- 8	22	13	12	9
n gebruik en extra nodig 2)	% 1)	94	57	111	107	103	90

1) Van de oppervlakte momenteel in gebruik.
2) Op de structureel niet-aflopende bedrijven.

Eerste conclusie is dat er grond voldoende zal zijn om alle plannen te realiseren. Gezien de cijfers over de oppervlakte grond, die ermee gemoeid is, zijn de plannen in het algemeen zeer bescheiden. Op korte termijn komt er zelfs, ondanks uitbreidingen op 14% van het aantal bedrijven, nog grond vrij door vertrek van enkele agrariërs uit het gebied. Plaatselijk zou echter wel van een duidelijk tekort aan grond sprake kunnen zijn, zoals in de deelgebieden Kapelle en Biezelinge. In deze deelgebieden zou zelfs, indien alle grond die thans bij structureel aflopende bedrijven behoort benut zou kunnen worden voor realisering van de plannen op de "blijvende" bedrijven, nog grond te kort zijn. Met name in Womeldinge-Kattendijke zou er in sterke mate grond te over zijn.

Voor realisering van de plannen op de structureel niet-aflopende bedrijven zou 9% van alle grond in het blok extra nodig zijn, wat te zamen met de huidige omvang van deze bedrijven 90% van alle thans in gebruik zijnde cultuurgrond zou uitmaken.

Tabel 42

BENODIGDE GROND VOOR REALISERING VAN DE TEELTPLANNEN

		Oppervlakte in ha aan teelten in het b					
		totaal	grasland	akkerbouw	kleinfruit	hardfruit	glasteel
Structureel niet-afl. grondgebruik	ha	3308	572	1685	146	902	
Na realisering van:							
concrete plannen	index 1)	96	94	91	100	107	12
overwogen plannen	index 1)	104	75	97	87	144	16
plannen bij r.v.k.	index 1)	110	62	109	79	152	21
Opp. grond momenteel in gebruik	index 1)	124	125	117	128	137	10

1) Waarbij de oppervlakte structureel niet-aflopend grondgebruik op 100 is gesteld.

De veelvuldige uitbreidingen van de hardfruitaanplant op de bedrijven die spontaan zouden plaatshebben wanneer er verkaveld wordt, zouden nog meest van kleine omvang zijn. Voor de meeste betrokkenen zouden ze echter, gezien hun recente verleden en wat ze binnenkort gaan doen, een hele aanpak betekenen. Terwijl in de laatste 5 jaar in nog geen 10% van de gevallen van uitbreiding van het hardfruitareaal het om minstens 3 ha ging, denkt van degenen die dan van plan zijn uit te breiden 41% aan minstens 3 ha hardfruit méér.

Indien de plannen die leven gerealiseerd zouden worden, zou het gebied een ander beeld vertonen. Het graslandareaal zou tot ongeveer de helft worden ingekrompen, het areaal aan kleinfruit nog ongeveer twee derde uitmaken van wat er thans is en het hardfruitareaal met ongeveer een tiende toenemen. Het glasareaal zou verdubbeld worden, de oppervlakte aan verwarmde teelten zelfs vervierdubbeld.

e. Financiering bij realisering van veranderingen

Op de kleinfruitbedrijven werkt men in het algemeen met weinig vermogen, dat grotendeels eigen vermogen is. Dit heeft tot gevolg, dat men, wanneer de financiële uitkomsten jaren aaneen slecht zijn, het bedrijf lang kan blijven voortzetten.

Hardfruitaanplant en glasopstanden vergen in verhouding veel vermogen. De opbouw van de hardfruitaanplant is - met uitzondering van enkele grote bedrijven - steeds "bij stukjes en beetjes" gegaan. In de afgelopen 5 jaar betrof het bij uitbreiding van het areaal op de bedrijven voor 54% vergrotingen met minder dan 1 ha. De slechte verkaveling zou trouwens in vele gevallen aanplant van grotere blokken onmogelijk maken. Door deze in het algemeen geleidelijke opbouw met kleine uitbreidingen hebben de betrokkenen tot nu toe grote investeringen ineens voorkomen. Ook in gevallen dat men met glasteelten begon, ging het bijna uitsluitend om een zeer klein areaal zonder vaste verwarmingsinstallatie.

In het voorgaande bleek dat er overwegend plannen zijn in de richting van hardfruitteelt en in mindere mate van glasteelten en dat men - hoewel nog zeer bescheiden - in het algemeen denkt aan grotere uitbreidingen dan tot nu toe plaatshadden. Bovendien ziet het ernaar uit - zoals in A § 6 van dit hoofdstuk reeds is vermeld - dat door velen en met name door bedrijfshoofden met kleine bedrijfjes bij ruilverkaveling allereerst in grond zal moeten worden geïnvesteerd. Naarmate ze kleiner zijn bestaan de bedrijven namelijk minder uit eigendomsgrond.

Het is belangrijk dat men in het algemeen huiverig is voor het aantrekken van veel vreemd vermogen, omdat bij een te geringe weerstandskracht de continuïteit van de onderneming in gevaar komt. Bij slechte bedrijfsuitkomsten immers raken de bedrijven met veel vreemd vermogen eerder in moeilijkheden. Het bedrijfstype met glasteelten laat zich - althans in zijn eerste fase - gemakkelijk realiseren. Men bouwt dan meestal een onverwarmde kas en breidt pas uit wanneer weer voldoende eigen middelen beschikbaar zijn, om op verantwoorde wijze aanvullend vreemd vermogen aan te trekken.

De behoefte aan geldmiddelen in de stichtingsjaren van een hardfruitaanplant is groot. Uit de begrotingen die in deel II van deze studie aan de hand van bedrijfsplannen zijn uitgewerkt blijkt dat de stichtingskosten voor een bedrijf van 4½ ha appels en 1 ha peren op basis van het prijspeil in 1966 op ongeveer f. 20.000,-- per ha zijn te stellen en wanneer de grond reeds eigendom is op ongeveer f. 15.000,-- per ha.

Praktisch niemand van de agrariërs in het blok heeft plannen binnenkort 5½ ha of meer aan te planten en ook het aantal dat dit overweegt is zeer gering. Zelfs het aantal agrariërs dat gaat uitbreiden met 3 tot 5 ha, of hierover denkt, is niet groot. Redenen, waarom men in het algemeen niet tot uitbreiding van dergelijke omvang overgaat, zijn naast het niet beschikbaar hebben van grond of geschikte grond het gebrek aan vermogen. Dit laatste wordt in ongeveer de helft van de gevallen vooropgesteld.

Degenen die binnenkort wel overgaan tot aanplant en die een relatief forse uitbreiding gaan aanbrengen (van minstens 3 ha) komen tot ramingen van investeringskosten variërend van f. 6.000,-- tot f. 9.000,-- per ha. Gezien het begrote bedrag van f. 15.000,-- per ha opmerkelijk laag. Overwegend denkt men zelf hierin te kunnen voorzien, waarbij het van groot belang is dat men zonder uitzondering de uitbreiding in etappes wil realiseren. Twee derde noemt overigens de financiering als voornaamste moeilijkheid.

Plannen om binnenkort het areaal aan glas uit te breiden of te gaan verwarmen zijn alle gebaseerd op exacte ramingen, variërend naar gelang van de mate van uitbreiding. In enkele gevallen betreft het overgang op verplaatsbare verwarming en blijven de kosten onder de f. 10.000,--. In het algemeen echter gaat het om veel grotere bedragen dan anderen voor uitbreiding van het hardfruitareaal nodig denken te hebben. Een meerderheid denkt namelijk f. 30.000,-- tot f. 50.000,-- nodig te hebben, van wie allen bij de Boerenleenbank of anderszins het grootste deel zullen moeten lenen.

In het algemeen denkt men echter geen hoge investeringen te gaan doen of men "smeert het uit" over een aantal jaren. Zodra geraamd is meer dan f. 10.000,-- te gaan investeren, blijkt een meerderheid reeds deze investering niet zelf te kunnen financieren.

HOOFDSTUK V

RAMING VAN HET MOGELIJKE AANBOD VAN EN DE BEHOEFTE AAN GROND BIJ RUILVERKAVELING

De functie van dit hoofdstuk bestaat hierin om aan de hand van enkele eenvoudige rekenvoorbeelden de problematiek zoals deze in de vorige hoofdstukken is geschetst enigszins nader te kwalificeren voorzover het de factor grond betreft. Het gaat er dus niet om een prognose te geven van de toekomstige ontwikkeling.

In deze rekenvoorbeelden worden niet alleen behandeld het verwachte aanbod van grond op langere termijn en de normatieve vraag naar grond op basis van de nagestreefde bedrijfstypen, maar wordt tevens ingegaan op het tekort aan voor de hardfruitteelt geschikte grond. Dit tekort vormt een van de belangrijkste knelpunten in de toekomstige ontwikkeling.

§ 1. Het mogelijke feitelijke aanbod van grond (bijlage 82)

Aanbod van grond zal voor het grootste deel moeten komen van vrijkomen van bedrijven zonder opvolger, dat te ramen is op 800 ha. Ter plaatse zou voorts maximaal ± 300 ha kunnen vrijkomen door gunning van enkele domeinbedrijven aan gegadigden uit het gebied. Van afstaan van grond bij overgang op glasteelten en hardfruit is vooralsnog niet meer dan ± 30 ha te verwachten. Naarmate men meer besef krijgt van wat er op een bedrijf na ruilverkaveling komt kijken, zal het aantal agrariërs dat van beroep gaat veranderen waarschijnlijk toenemen. Met de 15 ha die vooralsnog hiervoor is geraamd, zou maximaal ongeveer 1150 ha van de 4100 ha in het blok op langere termijn kunnen vrijkomen.

Aanbod van grond ter plaatse zal hoofdzakelijk moeten komen van:
a. structureel aflopend grondgebruik;
b. toewijzen van domeinbedrijven aan gegadigden in het gebied;
c. afstaan van grond bij overgaan op intensievere teelten;
d. beroepsverandering met inkrimping of afstand doen van het grondgebruik.

Aanbod van grond is in de eerste plaats te verwachten van bedrijfshoofden met structureel aflopende bedrijven. Uit § 1 van hoofdstuk III B blijkt dat ± 800 ha (ongeveer een vijfde van alle grond) in het blok kan vrijkomen doordat bedrijfshoofden zonder opvolger in eigen kring zullen abdiceren. Hoewel slechts voor ± 60 ha in eerste instantie aan afstand doen aan de Stichting Beheer Landbouwgronden is gedacht, kan de oppervlakte waartoe men hiertoe in principe bereid is op ongeveer 250 ha worden gesteld. Voor de helft (400 ha) weet men nog niet hoe hiervan afstand te doen. Er lijken zeker wel mogelijkheden voor de Stichting Beheer Landbouwgronden aanwezig om een belangrijk deel van de op deze wijze vrijkomende grond te verwerven. Gezien de leeftijd van de oudere bedrijfshoofden zonder opvolger (± 180 ha is in handen van bedrijfshoofden die de 65-jarige leeftijd reeds zijn gepasseerd), mag worden verwacht, dat

een aanzienlijk deel van de grond van bedrijven zonder opvolgers op vrij korte termijn aan de markt zal komen. In hoeverre de Stichting Beheer Landbouwgronden hierin zal slagen deze grond te verwerven is echter mede afhankelijk van factoren die hier buiten beschouwing moeten blijven.

Een andere mogelijkheid tot verwerven van grond is het toewijzen van enkele domeinbedrijven in de nieuwe polder aan daarvoor gegadigden in het blok. In de afgelopen 5 jaar vertrokken reeds enkele agrariërs (overwegend fruitkwekers) uit het gebied naar bedrijven elders. Enkele fruitkwekers staan op het punt naar de Flevopolder te verhuizen. In § 3 van hoofdstuk III A wordt dit aantal op een 15-tal agrariërs gesteld, hetgeen, gezien het benodigde vermogen voor wat de fruittelers aangaat, waarschijnlijk als een maximum moet worden beschouwd. Ter plaatse zou bij hun vertrek maximaal ± 300 ha kunnen vrijkomen.

Van de mogelijkheid dat er grond vrijkomt doordat men het bedrijfsplan intensiveert (in hardfruit en in glasteelten), is vooralsnog niet veel te verwachten. Een meerderheid van de agrariërs heeft extra grond nodig om de plannen die hun voor ogen staan uit te voeren. Op de grotere landbouwbedrijven denkt men praktisch niet over aanplant van hardfruit, het aantal bedrijven zonder fruitteelt zal waarschijnlijk zelfs nog toenemen. Onder degenen die reeds onder glas telen of daarmee gaan beginnen, zullen méér bedrijfshoofden wat grond gaan afstoten dan er grond willen aantrekken. Per saldo gaat het hier echter om een klein aantal hectaren. Een andere groep waaruit enig aanbod van grond te verwachten is is de huidige groep bedrijven met enig fruit. Op een aantal van deze bedrijven gaat het hardfruit een relatief grotere plaats innemen en denkt men in verband daarmee een deel van het bedrijf af te stoten. Aan totaalaanbod uit hoofde van deze mogelijkheid is vooralsnog niet meer dan ± 30 ha te verwachten tegen in de laatste 5 jaar ongeveer 10 tot 15 ha.

De mate van vrijkomen van grond als gevolg van beroepsverandering en de omvang daarvan is moeilijk te ramen. Het is met behulp van een enquête moeilijk te schatten hoeveel personen er op wat langere termijn van beroep zullen veranderen, omdat de betrokkenen dit veelal zelf nog niet weten of de plannen in deze richting voorlopig nog liever voor zichzelf willen houden. Bovendien is het aannemelijk dat, zoals in § 2 van hoofdstuk III A is betoogd, men in het algemeen pas in een later stadium zal gaan inzien waar men voor komt te staan bij de opzet van een bedrijf na ruilverkaveling. In de afgelopen 5 jaar kwam ten gevolge van beroepsverandering ongeveer 15 ha in het blok vrij. Op grond van de enquêtegegevens, waarin dus vrij zeker een te optimistische visie ten opzichte van de toekomst tot uiting komt, zou er eveneens ± 15 ha als gevolg van beroepsverandering kunnen vrijkomen.

Tabel 43

MOGELIJK AANBOD VAN GROND

	Omgerekend over het blok
Mogelijk aanbod van grond in ha	
van structureel aflopend grondgebruik	800
bij toeneming van domeinbedrijven	300
bij intensivering van het teeltplan	30
bij beroepsverandering	15
totaal	1145
Momenteel in gebruik in ha	4100

Volgens deze raming zou een aanbod van 36% van de grond in het blok verwacht kunnen worden. De genoemde cijfers dienen vanzelfsprekend met grootvoorbehoud gehanteerd te worden. Het is niet mogelijk een maximum- en een minimumraming te maken. Waarschijnlijk zal in werkelijkheid het aanbod geringer zijn dan hier is aangegeven. Zo zal waarschijnlijk het aanbod door toekenning van domeinbedrijven uiteindelijk kleiner zijn dan hier voor mogelijk is gehouden. Het tegendeel zal hoogstwaarschijnlijk het geval zijn wat betreft de laatstgenoemde twee mogelijkheden. Uit de opstelling blijkt duidelijk dat het grootste aanbod van structureel aflopende bedrijven zal moeten komen.

§ 2. De mogelijke normatieve behoefte aan grond (bijlagen 83 t/m 88)

Vele bedrijven zijn momenteel zeer klein van omvang. Bij toedeling bij ruilverkaveling zal ernaar gestreefd moeten worden dat de bedrijven in de toekomst naar gelang van het type een zoveel mogelijk economisch verantwoorde omvang hebben. Er zijn dan ook, uitgegaan van de huidige bedrijfsoppervlakte, een tweetal berekeningen gemaakt, namelijk bij verschillende streefgrootten. Optrekken van de bedrijven met minstens reeds de helft van de streefgrootte tot eenmansbedrijven zou op 30% tot 36% van de bedrijven betrekking hebben en 220 tot 250 ha behoeven. Voor vergroting van daarvoor in aanmerking komende bedrijven tot tweemansbedrijven zou ± 270 ha nodig zijn.

Uit § 2 van hoofdstuk IV B blijkt dat er in het algemeen een streven is tot uitbreiding van het hardfruit, het kleine areaal aan glasteelten en daartegenover een inkrimping van het areaal grasland en kleinfruit. In een aantal gevallen gaat men het produktieplan vereenvoudigen door het afstoten van grasland (en het wegdoen van het rundvee) en door het afstoten van fruitteelt op bedrijven waarop deze produktietak van weinig betekenis is. Op bedrijven met zowel hardfruit als kleinfruit en op praktisch uitsluitend kleinfruitbedrijven bestaan plannen zich meer op de hardfruitteelt toe te leggen. Op een aantal bedrijven zal daarentegen het aantal produktietakken, althans voorlopig, toenemen doordat men met glasteelten gaat beginnen.

Van groot belang is echter dat gelet op de bedrijfsgroottestructuur een groot deel van de agrariërs - mede door de ontwikkelingen die op gang zijn - een bedrijf heeft dat momenteel te klein van omvang is om in de toekomst een redelijk inkomen op te leveren. In de bedrijfsplannen voor nieuw te stichten fruitteeltbedrijven in het gebied, zoals die in deel II van deze studie zijn uitgewerkt, is b.v. uitgegaan van een eenmansbedrijf van minimaal 6 ha voor de teelt van hardfruit.

Afhankelijk van het bedrijfstype dat men voor ogen heeft en uitgegaan van daarmede in verband staande streefgrootten 1) kan in verband hiermee begroot worden hoeveel bedrijven vergroot moeten worden en hoeveel hectaren daarmee gemoeid zijn. Er is een tweetal berekeningen

1) De streefgrootten die genoemd worden beogen niet zozeer een norm te zijn voor een economisch verantwoorde grootte, dan wel het aantal hectaren aan te geven dat nodig zou zijn om bedrijven tot deze omvang te vergroten.

gemaakt over de mogelijke behoefte aan grond, namelijk bij verschillende streefgrootten. Gedacht is aan een eenmansbedrijf, dat in de toekomst voldoende werkgelegenheid voor het bedrijfshoofd biedt. Bovendien zijn berekeningen gemaakt hoeveel hectaren ermee gemoeid zouden zijn om een aantal bedrijven tot tweemansbedrijven te vergroten. Doordat bij het tweemansbedrijf minder arbeid behoeft te worden afgestoten, kan in het algemeen met een geringere oppervlakte worden volstaan dan tweemaal de oppervlakte van het eenmansbedrijf. Daar komt nog bij dat op de eenmansbedrijven de arbeidsbezetting veelal iets hoger is dan één volwaardige arbeidskracht. De streefgrootten zijn gesteld op

eenmansbedrijven:	
bedrijven met glas	op 2 ha
fruitbedrijven, hardfruitbedrijven, kleinfruitbedrijven	op 6 en 8 ha
bedrijven met enig fruit, bedrijven zonder fruit	op 25 en 30 ha
tweemansbedrijven:	
fruitbedrijven, hardfruitbedrijven	op 12 en 14 ha
bedrijven met enig fruit, bedrijven zonder fruit	op 40 en 45 ha

Voor de bedrijven met glas is slechts één streefgrootte gesteld, groot genoeg om een glasbedrijf op te bouwen met een grotere vaste arbeidsbezetting. Het kleinfruitbedrijf leent zich niet voor een tweemansbedrijf. Hoewel verreweg de meeste fruitkwekers na ruilverkaveling een hardfruitbedrijf willen exploiteren, zijn er een aantal die aan een kleinfruitbedrijf of een gemengd fruitbedrijf denken. Bij het vaststellen van de streefgrootten is hiermee geen rekening gehouden. Het is uiteraard mogelijk dat ook velen die nu reeds voorkeur voor een hardfruitbedrijf hebben, de eerste jaren na ruilverkaveling maar een gedeelte van het bedrijf inplanten. Alleen al financieel zal dit voor velen niet anders mogelijk zijn.

Dezelfde streefgrootten zijn eveneens gesteld voor bedrijven met enig fruit en bedrijven zonder fruit in de toekomst.

De houding van betrokkenen ten opzichte van bedrijfsvergroting zal, vooropgesteld dat men dit ambieert, sterk afhangen van de financiële positie, waarin men verkeert en van de grootte van de investeringen die moeten worden gedaan. Of grond bijgepacht kan worden of gekocht moet worden speelt al direct een belangrijke rol bij de hoogte van de investeringen. Het geraamde kapitaal dat men nodig denkt te hebben om veranderingen in het bedrijf aan te brengen, wijst er mede op dat men in het algemeen nog aan lage investeringen denkt.

Het zou dan ook in dit rekenvoorbeeld weinig reëel zijn de mogelijkheden te onderzoeken voor vergroting van bedrijven die thans reeds kleiner zijn dan de helft van het aantal hectaren dat als streefgrootte is gesteld.

Tabel 44

MOGELIJKE BEHOEFTE AAN GROND

	Omgerekend over het blok in ha
Mogelijke behoefte aan grond bij vergroting tot:	
lagere streefgrootten	
een aantal bedrijven 1) tot eenmansbedrijven (2, 6, 25 ha)	± 220
een aantal bedrijven 2) tot tweemansbedrijven (12 en 40 ha)	± 270
hogere streefgrootten	
een aantal bedrijven 1) tot eenmansbedrijven (2, 8, 30 ha)	± 250
een aantal bedrijven 2) tot tweemansbedrijven (14 en 45 ha)	± 270
Grootte van het blok	4100

1) Met reeds minstens de helft van de streefgrootte voor een eenmansbedrijf.
2) Met reeds minstens de streefgrootte voor een eenmansbedrijf.

Optrekken van de bedrijven met minstens reeds de helft van de grond tot de streefgrootte voor het eenmansbedrijf zou nodig zijn bij 36% van het te verwachten aantal bedrijven bij ruilverkaveling, wanneer men zich tevreden stelt met optrekken tot een lagere streefgrootte. Bij het optrekken tot een hogere streefgrootte om 30%, terwijl de grond daarvoor nodig maar ± 30 ha uiteenloopt en resp. 220 en 250 ha bedraagt. Relatief veel grond zou nodig zijn voor vergroting van zuivere akkerbouwbedrijven in de toekomst. Voor vergroting van daarvoor in aanmerking komende bedrijven (reeds minstens zo groot als de streefgrootte voor een eenmansbedrijf) tot tweemansbedrijven zou meer grond nodig zijn. Wat hiervoor nodig zou zijn is praktisch gelijk, ongeacht of men de lagere dan wel de hogere streefgrootte aanhoudt, namelijk ± 270 ha.

Tabel 45

CONSEQUENTIES VAN HANTERING VAN DE STREEFGROOTTEN

	Aantal bedrijven bij r.v.k.		Benodigde oppervlakte in ha
	totaal	zonder glasteelten	
Bedrijven qua omvang t.o.v.			
de lagere streefgrootten:			
< ½ van het eenmansbedrijf	75	75	.
½ - 1 van het eenmansbedrijf	100	76	220 1)
≥ 1 - < 1 van het een- en tweemansbedrijf	59	59	270 2)
≥ 1 van het tweemansbedrijf	43	24	.
de hogere streefgrootten:			
< ½ van het eenmansbedrijf	111	111	.
½ - 1 van het eenmansbedrijf	83	59	250 1)
≥ 1 - < 1 van het een- en tweemansbedrijf	46	46	270 2)
≥ 1 van het tweemansbedrijf	37	18	.

1) Om deze bedrijven te vergroten tot de streefgrootte voor het eenmansbedrij
2) Om deze bedrijven te vergroten tot de streefgrootte voor het tweemansbedri

Bij het bezien van de mogelijkheden tot schaalvergroting in het kader van een ruilverkaveling zijn in het rekenvoorbeeld een 4-tal categorieën bedrijven onderscheiden:
a. de groep bedrijven die reeds groter zijn dan de streefgrootte voor een tweemansbedrijf. Voor deze groep is aangenomen dat vergroting aan eigen initiatief kan worden overgelaten. Splitsing doordat verscheidene zoons opvolgen zal weinig meer voorkomen. Deze bedrijven hebben een belangrijke functie doordat zij ook werkgelegenheid bieden aan zoons, in tegenstelling tot bedrijven waarop in een fase van de gezinscyclus het bedrijfshoofd nog volwaardig werkt en het bedrijf onvoldoende werkgelegenheid biedt aan een tweede man;
b. de groep bedrijven die reeds groter zijn dan de streefgrootte voor een eenmansbedrijf, maar kleiner dan die voor een tweemansbedrijf. In het rekenvoorbeeld is uitgegaan van de gedachte dat het is aan te bevelen een zo groot mogelijk aantal van deze bedrijven te vergroten tot tweemansbedrijven. Het tweemansbedrijf zal waarschijnlijk minder snel economisch achteropraken;
c. de groep bedrijven die momenteel kleiner zijn dan de streefgrootte voor een eenmansbedrijf, maar minstens zo groot als de helft daarvan. Deze groep zou in het rekenvoorbeeld vergroot worden tot de streefgrootte voor het eenmansbedrijf. Overigens is deze groep veel groter dan de onder b genoemde, terwijl de oppervlakte grond hiervoor nodig minder groot is;
d. de groep bedrijven die momenteel reeds kleiner zijn dan de helft van de streefgrootte. Dergelijke bedrijven komen voor onder alle bedrijfstypen, uitgezonderd de bedrijven met glas. Ten aanzien van de hogere streefgrootten behoort bijna de helft van de bedrijven tot deze groep en ten aanzien van de lagere streefgrootte bijna een derde. Op een meerderheid van de bedrijfjes in deze categorie leven het bedrijfshoofd en zijn gezin niet volledig uit het bedrijf; bijna twee derde van de bedrijfshoofden heeft een ander beroep erbij en inkomen buiten het bedrijf om.

§ 3. Confrontatie van het mogelijke feitelijke aanbod van en de mogelijke normatieve behoefte aan grond (bijlagen 89 t/m 92)

In het onderhavige rekenvoorbeeld wordt het belangrijkste knelpunt gevormd door het zeer beperkte areaal van 400 ha in het blok dat voor fruitteelt geschikt is. Ten behoeve van fruitteeltbedrijven zou in de toekomst 1200 tot 1400 ha nodig zijn. Het grootste deel van de bestaande hardfruitaanplant staat op voor fruitteelt minder geschikte gronden, terwijl de voor fruitteelt geschikte gronden overwegend als bouwland in gebruik zijn. Vergroting van daarvoor in aanmerking komende landbouwbedrijven is in het rekenvoorbeeld te realiseren.

Bij een confrontatie van mogelijk feitelijk aanbod van en mogelijke normatieve behoefte aan grond blijkt in de eerste plaats, dat er niet zozeer een tekort aan grond, maar wel een groot tekort aan voor de teelt van hardfruit geschikte grond zal zijn en in de tweede plaats, dat er een groot aantal kleine bedrijven is, die zo klein zijn dat zij waarschijnlijk niet voor vergroting in aanmerking komen.

Tabel 46

MOGELIJK AANBOD VAN EN MOGELIJKE BEHOEFTE AAN GROND

	In ha in het blok
Momenteel in gebruik	4100
Mogelijk aanbod van grond:	
van structureel aflopende bedrijven	800
bij toekenning van domeinbedrijven	300
bij intensivering van het teeltplan	30
bij beroepsverandering	15
totaal	1145
Mogelijke behoefte aan grond bij vergroting van een aantal bedrijven tot:	
eenmansbedrijven bij lagere streefgrootte	220
eenmansbedrijven bij hogere streefgrootte	250
tweemansbedrijven bij lagere streefgrootte	270
tweemansbedrijven bij hogere streefgrootte	270

Wanneer het derhalve een landbouwgebied betrof, zouden er nog niet zulke grote problemen te verwachten zijn. Daar echter slechts ongeveer 15% van het te verwachten aantal agrariërs bij ruilverkaveling landbouwbedrijven gaat exploiteren en 12% overwegend landbouwbedrijven met tevens nog enige fruitteelt, is het duidelijk dat het voor bijna driekwart van de agrariërs van primair belang is geschikte grond te krijgen toegewezen voor fruitteelt en voor glasteelten. (Zie deel II en III.) Momenteel is er ongeveer 1250 ha van de 4100 ha in het blok voor fruit-

teelt in gebruik. Bij realisering van vergroting van daarvoor in aanmerking komende bedrijven tot eenmans- en tweemansbedrijven en met inbegrip van wat er waarschijnlijk op de bedrijven gaat gebeuren die reeds de grootte van het tweemansbedrijf hebben, zou er - afhankelijk van de streefgrootte - 1200 tot 1400 ha grond voor fruitteelt nodig zijn.

Spontaan zou het huidige areaal nog toenemen met + 150 ha. Dit zou betekenen dat de situatie nog ongunstiger zou worden doordat zou worden aangeplant op minder geschikte of ongeschikte gronden en in zeer kleine eenheden.

Uit een globaal bodemkundig overzicht blijkt echter dat er in het gehele blok niet meer dan + 400 ha als geschikt voor fruitteelt kan worden beschouwd. Gronden die zeer geschikt zijn voor fruitteelt komen in het gehele gebied praktisch niet voor. De + 400 ha die voor fruitteelt geschikt is, is slechts voor een klein deel als zodanig in gebruik; het is het gebied romdom de Monnikendijk en de Deesche Watergang.

Matig geschikt voor fruitteelt is + 1900 ha in het blok. Het is in hoofdzaak op deze gronden dat momenteel is aangeplant en waarop zich het oude centrum Kapelle bevindt. Een deel van dit oude fruitteeltgebied vertoont dan ook bodemmoeiheidsverschijnselen. Hieraan is overigens volgens recente onderzoekingen wel iets te doen, hoewel het een vrij kostbare zaak is. 1). Belangrijker is dat het economisch niet meer verantwoord is om een fruitteelbedrijf te stichten op voor dit doel matig geschikte gronden. In verband met de hoge investeringen is geen rendabele exploitatie te verwachten. Uit de begrotingen in deel II van deze studie blijkt dan ook dat de produktieomstandigheden optimaal moeten zijn.

Tenslotte is er een oppervlakte van ongeveer 1800 ha ongeschikt voor fruitteelt. Blijkens bijlage c wordt op een deel van deze gronden toch hardfruit geteeld. Bij aanplanten moest indertijd niet alleen met de geschiktheid van de kavels voor fruitteelt, maar ook met vele andere factoren rekening worden gehouden als rechtsvorm van gebruik, ligging en grootte van kavels. Men paste zich dan zoveel mogelijk aan bij de geschiktheid van de kavels voor fruitteelt (planten van peren, planten op sterkere onderstam e.d.).

Uit deze confrontatie van aanbod van en behoefte aan grond blijkt, dat er zich op de geschikte gronden in het blok slechts een beperkt aantal hardfruitbedrijven kan ontwikkelen en dat voor vele fruitkwekers dr geen mogelijkheden binnen het gebied aanwezig zijn.

Hoewel in het voorgaande slechts sprake is van enkele rekenvoorbeelden kan toch aan de hand van de resultaten ervan worden vastgesteld dat:

1. een groot aantal bedrijfshoofden een bedrijf heeft van een zo geringe omvang dat zij zich op de lange duur niet als volledig fruitteler of landbouwer zullen kunnen handhaven;
2. juist velen van deze bedrijfshoofden met kleine bedrijven streven naar bedrijfsvergroting;
3. de plannen die men heeft voor bedrijfsvergroting in mindere mate worden aangetroffen bij de bedrijfshoofden met grotere bedrijven, de omvang van de plannen veelal geringer is dan overeenstemt met de normatieve doelstellingen in de rekenvoorbeelden;
4. de uitbreiding van de fruitteelt met name plaatsheeft op de voor fruitteelt slechts matig geschikte grond;

1) B.M. Savory: "Specific replant deseases, causing root necrosis and growth depression in perennial fruit", 1966.

5. de behoefte aan voor hardfruitteelt geschikte grond veel groter is dan de aanwezige geschikte grond, waardoor het tekort aan deze grond een van de belangrijkste knelpunten vormt en reconstructie van het gebied met behoud van fruitteelt in de huidige of uitbreiding tot de gewenste omvang slechts voor een beperkt aantal bedrijven mogelijk is.

SAMENVATTING

Bevolking

In het ruilverkavelingsgebied onderscheiden zich de gemeenten Kapelle en Kloetinge door een sterke bevolkingstoeneming, in de gemeente Wemeldinge daarentegen is deze veel geringer. De dorpen Kattendijke en Wemeldinge zullen waarschijnlijk met een afnemend inwonertal rekening moeten houden.

Beroepsbevolking

In Kapelle-Biezelinge is een omvangrijke land- en tuinbouwverwante bedrijvigheid, die te zamen met agrarische en niet-agrarische bedrijvigheid in 1960 nog net voldoende werkgelegenheid aan de eigen beroepsbevolking zou hebben geboden, indien niet een groot deel door van elders komenden zou zijn bezet. Na 1960 is de toeneming van de beroepsbevolking pas op gang gekomen, terwijl de agrarische werkgelegenheid nog steeds aan het afnemen is.

Toekomstige werkgelegenheid

Vergroting van de niet-agrarische werkgelegenheid ter plaatse is niet te verwachten, daarentegen wel een verder afnemende agrarische werkgelegenheid. De balans van inkomende en uitgaande pendel zal dan ook steeds meer gaan doorslaan ten gunste van de uitgaande. De streek zal, vooral de eerste tijd, economisch sterk gebonden blijven met Goes. Wellicht dat in een later stadium door de grote industriële projecten in Zeeland als het Sloe-plan en het Reimerswad-plan deze binding zal afzwakken.

Typering van de agrarische bedrijven

Het agrarische karakter van de streek blijkt onder meer uit het feit dat ruim een derde van de mannelijke beroepsbevolking in het blok grondgebruiker is, van wie de helft zijn hoofdbestaan in de land- en tuinbouw vindt met te zamen 90% van de cultuurgrond in gebruik. Van de 340 agrarische bedrijven zijn er 26 met glasopstanden, 191 waarop de fruitteelt domineert (op 79 het hardfruit, op 53 het kleinfruit en op 59 zijn beide van relatief grote betekenis) en 123 praktisch zonder fruitteelt. Tot de laatstgenoemde categorie behoren 79 bedrijven met enig fruit van relatief geringe betekenis.

Bedrijfsgroottestructuur

Vóór en tijdens de laatste Wereldoorlog nam het aantal kleine tot zeer kleine bedrijven sterk toe. In de naoorlogse periode kwam er na enkele jaren een stilstand en trad eerst kort geleden een vermindering op in het aantal bedrijven, met name van het aantal kleine bedrijven. Dit laatste houdt ongetwijfeld verband met de ongunstige gang van zaken in de kleinfruitteelt.

Momenteel is de bedrijfsgroottestructuur in relatie tot het bedrijfstype nog zeer ongunstig. Vaak wordt men, afgezien van het financiële aspect van de zaak, bij de uitbouw van het bedrijf naar een bepaald type belemmerd door de te kleine omvang van het bedrijf.

Ontwikkeling van het aantal agrarische bedrijven

De groep C-grondgebruikers, en in mindere mate de B-groep, vervult nog steeds een belangrijke rol. In de afgelopen 5 jaar - vooral in de eerste helft van deze periode - werden er nog steeds C-grondgebruikers zelfstandig agrariër via het nevenberoep. Zonder deze beroepswisselingen zou de geringe vermindering van het aantal agrariërs sterker zijn geweest. De overgang van agrariër naar een ander hoofdberoep - nog maar aarzelend op gang komend - gaat ook in vele gevallen via de C-groep. Voor de groep agrariërs die reeds een nevenberoep heeft, is deze stap gemakkelijker.

Bedrijfsopvolging

Van de jongere zoons op de bedrijven gaat een veel hoger percentage na de lagere school doorleren voor een niet-agrarisch beroep dan dit voorheen het geval was. Er is een kentering aan de gang in de beroepskeuze. Anderzijds is de "vergrijzing" van de agrariër aan het afnemen. Sinds korte tijd zijn veel bedrijven door bedrijfshoofden op hoge leeftijd verlaten. De animo onder de jongeren was echter nog zo groot dat het aantal bedrijven maar weinig afnam. Op grond van de opvolgingssituatie op de bedrijven is te verwachten dat in de komende 10 tot 15 jaar deze vermindering sterker zal optreden. Vooral veel kleinere bedrijven zullen vrijkomen. Een vijfde van de grond in het blok is momenteel in gebruik bij oudere bedrijfshoofden zonder opvolger. Er blijken wel mogelijkheden voor de Stichting Beheer Landbouwgronden te zijn een belangrijk deel ervan te kunnen verwerven.

Beroepsverandering

Het toekomstige aantal bedrijven is mede afhankelijk van de mate waarin beroepsverandering zal optreden. Van deze mogelijkheid moet men voor de komende jaren geen grote verwachtingen hebben, mede in verband met de nog beperkte alternatieve werkgelegenheid in de omgeving.

Verplaatsing naar de nieuwe polders

Uit het volgende zal blijken dat het knelpunt bij ruilverkaveling de oppervlakte voor fruitteelt geschikte grond zal zijn. Verplaatsing van landbouwers uit het blok, voor zover zij niet over deze kwaliteit grond beschikken, is dan ook minder opportuun. Toespitsen van de mogelijkheid tot verplaatsing naar domoinbedrijven op de fruitteelt zou gezien de zeer grote vermogensbehoefte voor dergelijke bedrijven waarschijnlijk eveneens weinig effect sorteren. Ter verkrijging van voor fruitteelt geschikte grond valt de mogelijkheid te overwegen verplaatsing naar domeinbedrijven in groter verband te bezien dan de huidige blokbegrenzing.

Grondgebruik

Sedert kort na de laatste Wereldoorlog zijn er in het gebruik van de grond in het blok vrij belangrijke veranderingen aangebracht. Het areaal aan kleinfruit nam af, dat aan hardfruit nam toe en waar mogelijk werd grasland verder in bouwland omgezet. Het nog steeds zeer kleine areaal aan glasteelten nam toe. Deze verschuivingen zijn het gevolg van een veelheid aan veranderingen op de individuele bedrijven aangebracht. Sterk overwegend zijn verscheidene van de genoemde produktierichtingen op een bedrijf aanwezig; gespecialiseerde bedrijven zijn uitzonderingen.

Kleinfruitteelten en teelten onder glas

Zowel het areaal aan kleinfruitteelten als het aantal telers is de laatste jaren sterk teruggelopen. Sommige teelten die voorheen in deze streek zeer belangrijk waren zijn praktisch geheel verdwenen. Dit is het gevolg van een zeer onbevredigend verloop van de opbrengstprijzen - afgezien van het cyclische verloop ervan - en de steeds hoger wordende produktiekosten, hoofdzakelijk uit een beloning van arbeid bestaande. De kleinfruitteelt zal zich onder de huidige omstandigheden wellicht het langste handhaven als aanvullende teelten op de bedrijven. Wanneer echter op de gemengde bedrijven het kleinfruit kan worden gemist, wordt het vaak afgestoten.

Enkele kleinfruittelers hebben zich aan glasteelten gewaagd; het aantal met glasteelten en het areaal neemt de laatste jaren sterk toe. Nog maar ongeveer de helft heeft 1000 m2 of meer en driekwart van het areaal bestaat nog uit koude teelt.

Hardfruit

De laatste jaren is in Kapelle het areaal aan hardfruit aanzienlijk uitgebreid, met name het areaal aan peren. Op de kleinere bedrijven gaat men in vele gevallen van kleinfruit meer en meer over op hardfruit. Op deze bedrijven zal het door de beperkte omvang evenmin mogelijk zijn uit hardfruitteelt een redelijk inkomen te halen. Uit gegevens ontleend aan een landelijk onderzoek blijkt dat op een fruitaanplant van minder dan 4 ha reeds enkele jaren geleden bedrijfseconomisch gezien verlies werd geleden. Op het kleine hardfruitbedrijf zal het steeds moeilijker worden verdere kostenbesparingen door te voeren.

Akkerbouw en veehouderij

Op de kleinere landbouwbedrijven komt praktisch altijd tuinbouw voor en geen grasland. Naarmate de bedrijven groter zijn, zijn er verscheidene geheel zonder fruitteelt. Hoewel het areaal grasland in de laatste 5 jaar afnam, is men niet minder koeien gaan houden, op de middelgrote bedrijven zelfs meer. Er heeft zich sinds korte tijd een uitbreiding van het areaal aan akkerbouw voorgedaan, ook op de kleinere bedrijven. Veranderingen in het teeltplan wijzen op extensivering van de akkerbouw, het areaal aan grove tuinbouwteelten loopt terug. Velen onder de klein-landbouwers hebben een aanvullend inkomen uit een nevenberoep.

Verkaveling

De verkavelingstoestand in het blok is slecht. Er zijn vele kleine tot zeer kleine gebruikskavels, die bovendien ten opzichte van de woonplaats van de gebruikers zeer verspreid liggen. Dit heeft tot gevolg dat ook de fruitaanplant versnipperd ligt. Op 85% van aangeplante gebruikskavels behorende bij hardfruitbedrijven heeft de aanplant een geringere omvang dan 3 ha. Door de eisen die de fruitteelt aan de grond stelt is men beperkt in de mogelijkheden ten aanzien van de kavels.

Eigendom en pacht

Sterk overwegend wordt in de gemeente Kloetinge behuisd gepacht van niet-agrariërs (particulieren), terwijl in Wemeldinge een hoog percentage grondgebruikers van instellingen als de Nederlandse Hervormde Kerk pacht. In Kapelle heeft het gevolgde beleid bij uitgifte door de verpachtende instellingen medegewerkt aan de opkomst van het kleine fruitteeltbedrijf. Juist "de kleine man" werd aan wat grond geholpen. Het is dan ook zo dat - in tegenstelling tot wat elders in het algemeen het geval is - de bedrijven naarmate ze kleiner zijn minder uit eigendomsgrond bestaan en meer uit pachtgrond. Het ziet ernaar uit dat door velen bij ruilverkaveling allereerst in grond zal moeten worden geïnvesteerd: de vrijkomende grond is voor een groot deel eigendom van de huidige gebruikers. De hoge eisen die fruitteelt aan de grond stelt heeft tot gevolg gehad dat men de geschiktheid van de grond soms heeft laten prevaleren boven andere belangrijke omstandigeheden.

Arbeidsbezetting

De bedrijven in het blok zijn in hoofdzaak gezins- en familiebedrijven; op ongeveer driekwart van de bedrijven werkt geen vreemde arbeidskracht regelmatig mee. Op een derde van de bedrijven heeft het bedrijfshoofd ook niet regelmatig hulp van gezinsleden, terwijl een deel van hen daarentegen zelfs nog een nevenberoep heeft.

Ongeveer 85% van de land- en tuinarbeiders in het blok werkt op bedrijven waarop het hardfruit van betekenis is. Het aantal arbeiders is, in tegenstelling tot het aantal meewerkende zoons, de laatste jaren nog sterk verminderd. Op de grotere landbouwbedrijven is het aantal hectaren dat één man bewerkt sterk gestegen. Slechts op enkele grote hardfruitbedrijven wordt nog een groot aantal arbeiders gehouden.

Meningen over de toekomst van kleinfruit, hardfruit en teelten onder glas

Ruim 80% van de kleinfruitkwekers ziet weinig perspectief in de kleinfruitteelt. Een meerderheid meent thans dat beperking van de teelt en combinatie met andere tuinbouwteelten de voorkeur verdient.

Over de hardfruitteelt denkt men minder somber. Ongeveer driekwart van de hardfruitkwekers ziet wel perspectief, indien de daarvoor nodige aanpassingen gerealiseerd worden. Deze zullen echter overwegend niet zonder een ruilverkaveling te verwezenlijken zijn. Een vijfde is bepaald niet optimistisch wegens de hoge investeringen die moeten worden gedaan.

Degenen die reeds onder glas telen zien in het algemeen wel perspectief in glastuinbouw. De overige agrariërs met kleine tot zeer kleine bedrijven staan meer sceptisch tegenover deze teeltwijze, ongeveer de helft staat er zeker niet positief tegenover. Men vreest dat de streek achter zal blijven bij andere gebieden met glastuinbouw, terwijl de met de teelt verbonden investeringen hoog en riskant zijn.

Veranderingen in bedrijfstype en bedrijfsvoering

Overwegend denkt men aan uitbreiding van de hardfruitteelt en in mindere mate van glasteelten. Plannen tot uitbreiding die reeds vaste vorm hebben aangenomen zijn zeer bescheiden, mede in verband met de ongunstige produktieomstandigheden waarin men in het algemeen verkeert. Het in het algemeen geringe vermogen speelt hierbij ook een belangrijke rol. Plannen op het moment van enquête overwogen - waarbij min of meer rekening is gehouden met ruilverkaveling - bestaan nog slechts aarzelend uit minder kleine uitbreidingen van hardfruit.

In het algemeen achten de fruitkwekers de investeringen die nodig zijn voor de uitbreiding van hardfruit aanzienlijk lager dan de deskundigen buiten de praktijk. Men denkt aan realisering in etappes en overwegend aan financiering uit eigen middelen. De voornaamste problemen zijn het gebrek aan geschikte grond en de financiering. Bij uitbreiding van de glasteelten denkt men sterk overwegend aan aantrekken van vreemd vermogen.

Mogelijk aanbod van grond

Aanbod van grond zal voor het grootste deel moeten komen van vrijkomen van bedrijven zonder opvolger (± 800 ha). Gezien de leeftijdsopbouw van de groep oudere bedrijfshoofden zonder opvolger zijn er voor de Stichting Beheer Landbouwgronden mogelijkheden een deel van deze grond reeds op korte termijn te verwerven; ongeveer 200 ha is in gebruik bij bedrijfshoofden zonder opvolger die hun 65ste jaar reeds gepasseerd zijn. Wat vrij kan komen door gunning van enkele domeinbedrijven aan gegadigden uit het blok (geraamd op maximaal 300 ha) is gezien de grote vermogensbehoefte voor uit te geven fruitteeltbedrijven op domeingronden en de onbekendheid met de vermogenspositie van betrokkenen, vrij onzeker. Van afstaan van grond bij overgang op glasteelten en hardfruit is vooralsnog niet meer dan ± 30 ha te verwachten. Naarmate men meer besef krijgt van wat er op een bedrijf na ruilverkaveling komt kijken, zal het aantal agrariërs dat van beroep gaat veranderen waarschijnlijk toenemen.

Mogelijke behoefte aan grond

Vele bedrijven zijn momenteel zeer klein van omvang. Bij toedeling bij ruilverkaveling zal ernaar gestreefd moeten worden dat de bedrijven in de toekomst naar gelang van het type een zoveel mogelijk economisch verantwoorde omvang hebben. Er zijn dan ook - uitgegaan van de huidige bedrijfsoppervlakte - een tweetal rekenvoorbeelden gemaakt, namelijk bij verschillende streefgrootten. Optrekken van de bedrijven met minstens reeds de helft van de streefgrootte tot eenmansbedrijven zou op 30% tot 36% van de bedrijven betrekking hebben en 220 tot 250 ha behoeven. Voor vergroting van daarvoor in aanmerking komende bedrijven tot tweemansbedrijven zou ± 270 ha nodig zijn. In deze voorbeelden zouden vele bedrijven niet voor vergroting in aanmerking komen.

Confrontatie van mogelijk aanbod van en behoefte aan grond

Het knelpunt vormt duidelijk het zeer beperkte areaal van 400 ha in het blok dat voor fruitteelt geschikt is. Ten behoeve van de fruitteelt in de toekomst zou 1200 tot 1400 ha nodig zijn. Het grootste deel van de bestaande hardfruitaanplant staat op voor fruitteelt minder geschikte gronden, terwijl de voor fruitteelt geschikte gronden overwegend als bouwland in gebruik zijn. Mogelijk dat door aanpassingen als relatief meer peren aanplanten dan elders en pruimenteelt de gesignaliseerde discrepantie enigszins te verkleinen is. Vergroting van landbouwbedrijven zal zich gezien het te verwachten aanbod van grond veel gemakkelijker laten verwezenlijken.

RESUMÉ

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat de agrariërs in Kapelle-Wemeldinge met talrijke moeilijkheden te kampen hebben en dat hun toekomst er niet rooskleurig uitziet. Wanneer wij de belangrijkste problemen zoals die in dit rapport zijn beschreven samenvatten, dan kunnen we dit doen met behulp van de stafwoorden bedrijfsomvang, bedrijfstype en grondbehoefte. Vele bedrijven hebben een zodanig geringe bedrijfsomvang, dat reeds nu weinig hoop mag worden gekoesterd dat deze bedrijven hun achterstand zullen weten te overbruggen en weer in de pas komen met de voortgaande ontwikkeling. Dit verschijnsel doet zich voor bij alle onderscheiden bedrijfstypen.

Voor vele bedrijven met een wat grotere omvang rijst de vraag of het huidige bedrijfstype nog wel voldoende perspectief biedt en of de richting waarin men het bedrijf wil ontwikkelen wel de meest juiste is. Ligt er voldoende toekomst in de kleinfruitteelt? Is er voldoende reden om glasteelten in het bedrijfsplan op te nemen? Gezien tegen de achtergrond van de huidige ontwikkelingen in het gebied zijn dit belangrijke vragen. Het zijn echter tevens vragen waarop niet zonder meer een positief antwoord kan worden gegeven. Zowel voor de teelt van kleinfruit als voor de glasteelten vormt de toekomstige rentabiliteit waarschijnlijk het belangrijkste knelpunt. Deel III van deze studie laat in dit verband zowel voor het bedrijfstype met glas als voor dat met kleinfruit weinig rooskleurige perspectieven zien.

Er zijn voorts een aantal bedrijfshoofden die hun bedrijfsplan meer willen richten op de teelt van hardfruit en de teelt van kleinfruit geleidelijk willen afstoten. Klemmende vragen zijn hierbij of voor een dergelijke bedrijfsomschakeling voldoende financiële middelen ter beschikking staan en of men over voldoende grond kan beschikken: Belangrijker echter is nog een ander probleem en dat geldt voor alle bedrijven die hun toekomst zoeken in de teelt van hardfruit, namelijk het gebrek aan voor fruitteelt geschikte grond. De behoefte aan grond die geschikt is voor de teelt van hardfruit is enkele malen groter dan de aanwezige oppervlakte geschikte grond.

Dit alles gevoegd bij de vele cultuurtechnische gebreken geeft weinig aanknopingspunten voor het schetsen van een hoopvol perspectief.

 Bijlage a

VRAGENLIJST RUILVERKAVELING KAPELLE-W.
(enigszins verkort)

Naam..... Geboortejaar..... Reg.nr.....

Adres..... Hoofdberoep.....

Woonplaats..... Nevenberoep.....

A. Grondgebruik Bedrijf overgenomen of gesticht in 19....

Nr. kavel	Afstand tot de woning in km	E/PF/PI/PV	Opp.landb.gr. in ha	Opp. in gebruik in ha						Veranderingen na 1 jan. 1960
				als gras-land	voor akker-bouw	voor klein-fruit (K)	voor hard-fruit (H)	voor glas-teelten (G)	ouderdom K, H, G	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	.	.							.	Totaal gebruik
		1)								

1) VP/VK/VPB/GPB (verpacht, verkocht, vrijwillige en gedwongen pachtbeëindiging).

B. 1. Bedrijfshoofd is ongehuwd/gehuwd en heeft....kind(eren), waaronder ./....

Zoons van 12 jaar en ouder

Leeftijd	Beroep of bezigheid	./leeftijd sec. afvl.	Onderwijs	./ Reden secundaire afvlociing

2. Wie werken regelmatig (mee) op het bedrijf?

Bedrijfshoofd 4/4 3/4 2/4 1/4 Arbeider lft.....4/4 3/4 2/4 1/4
Zoon 4/4 3/4 2/4 1/4 .....lft.....4/4 3/4 2/4 1/4

3. Beroep vader.....

4. Onderwijs bedrijfshoofd na l.s.....

5. Beroepsgeschiedenis.....

C. Alleen voor bedrijfshoofden geboren vóór 1916:

1. Wie zal (zullen) op Uw bedrijf opvolgen?

2. Indien meer dan 1 opvolger, hoe?

3a. Indien er geen opvolger is (kan worden) aangewezen, wat gaat er dan met het bedrijf gebeuren als U zich eruit terugtrekt?

b. Wanneer denkt U dat dit zal gebeuren?

c. Zoudt U eerder het bedrijf willen beëindigen via S.B.L. of O. en S.?

D. 1. Hoe denkt U (of Uw opvolger) in het algemeen over de toekomst van kleinfruit, zoals dat hier in Kapelle-Biezelinge wordt geteeld?

2. Hoe denkt U (of Uw opvolger) in dit verband over hardfruit?

3. Hoe denkt U (of Uw opvolger) in dit verband over glasteelten?

E. Alleen voor bedrijfshoofden met structureel niet-aflopend grondgebruik:

1. Heeft U concrete plannen voor de naaste toekomst?

a. v.w.b. hoofd- en nevenberoep

waarom?

b. v.w.b. grootte van het bedrijf

waarom?

c. v.w.b. gebruik van de grond

waarom?

d. wat zijn voor U de voornaamste moeilijkheden bij de verwezenlijking?

2. Bedrijfssituatie

	Opp. landb.-grond in ha	Oppervlakte in ha in gebruik als/voor							
				kleinfruit		hard-fruit	glasteelten in m2		
		gras-land	akker-bouw	aard-beien	overig		plat	staand koud	staand warm
Momenteel (zie A)									
Afneming -									
Toeneming +									
Zoals het gaat worden									
Afneming -									
Toeneming +									
Zoals overwogen wordt									
Afneming -									
Toeneming +									
Zoals het kan worden bij r.v.k.									

3. Wat overweegt U in de toekomst (verder nog) te gaan doen (afgezien dus van de reeds door U genoemde concrete plannen)?
   a. v.w.b. hoofd- en nevenberoep
      waarom?
   b. v.w.b. grootte van het bedrijf
      waarom?
   c. v.w.b. gebruik van de grond
      waarom?
   d. wat zijn voor U de voornaamste moeilijkheden bij de verwezenlijking?

F. Alleen voor bedrijfshoofden met structureel niet-aflopend grondgebruik:

1. Indien de streek verkaveld wordt, heeft dit dan invloed op Uw plannen met het bedrijf, zoals U die reeds heeft uiteengezet, of heeft U er daarbij re rekening mee gehouden?
   a. v.w.b. hoofd- en nevenberoep
   b. v.w.b. grootte van het bedrijf?
   c. v.w.b. gebruik van de grond

2. Indien er concrete plannen zijn het anders te gaan doen dan nu:
   a. Heeft U weleens een schatting gemaakt hoeveel kapitaal daarvoor nodig is?
      Neen/ja; zo ja, welk bedrag denkt U daarvoor nodig te hebben?
   b. Kunt U zelf in deze kapitaalsbehoefte van ca. _____ gld. voorzien?

3. Indien U een kans werd gegeven op een bedrijf in de nieuwe polders:
   a. Hoe staat U daar tegenover?
   b. Indien positief, wat voor bedrijf?

Bijlage b

TOELICHTING OP ENKELE VEELVULDIG GEBRUIKTE TERMEN

1. Normen voor telplicht bij de landbouwtellingen

Bij de landbouwtellingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, jaarlijks in mei gehouden, zijn telplichtig degenen die in de land- en tuinbouw geheel of gedeeltelijk hun bestaan vinden en tevens:
- ten minste 1 hectare (gemeten maat) cultuurgrond in gebruik hebben;
- dan wel een tuinbouwbedrijf (ongeacht de grootte) exploiteren;
- dan wel ten minste 1 rund, 1 fokvarken, 3 mestvarkens, 3 schapen of 51 kippen of eenden houden.

2. Beroepsgroepen

De bij het Landbouw-Economisch Instituut gebruikelijke indeling van de grondgebruikers in beroepsgroepen onderscheidt

A-grondgebruikers: het bedrijfshoofd besteedt zijn arbeidstijd geheel aan het eigen bedrijf;

B-grondgebruikers: meer dan de helft van de arbeidstijd wordt aan het eigen bedrijf besteedt, tevens heeft het bedrijfshoofd nog een nevenberoep;

C-grondgebruikers: minder dan de helft van de arbeidstijd wordt door de grondgebruiker aan het eigen bedrijf(je) besteed;

D-grondgebruikers: rustende agrariërs en gepensioneerde niet-agrariërs met nog enig grondgebruik;

S-groep: speciale dan wel afwijkende bedrijven, een restgroep met een uitzonderlijke exploitatievorm.

Grondgebruikers behorende tot de A- en B-groepen zijn in het vervolg "agrariërs" genoemd.

3. Bedrijfstypen

De indeling naar type onderscheidt de bedrijven in

bedrijven met glas: alle bedrijven met glas, ongeacht wat er verder op de bedrijven aanwezig is;

fruitbedrijven: de arbeidsbehoefte voor fruit maakt ten minste 2/3 van de totale arbeidsbehoefte uit, terwijl de arbeidsbehoefte voor hardfruit zowel als voor kleinfruit inclusief aardbeien minder is dan 2/3 van de arbeidsbehoefte voor al het fruit, inclusief aardbeien;

hardfruitbedrijven: de arbeidsbehoefte voor fruit maakt ten minste 2/3 van de totale arbeidsbehoefte uit, terwijl de arbeidsbehoefte voor hardfruit minstens 2/3 van de arbeidsbehoefte voor al het fruit uitmaakt;

kleinfruitbedrijven: de arbeidsbehoefte voor fruit maakt ten minste 2/3 van de totale arbeidsbehoefte uit, terwijl de arbeidsbehoefte voor kleinfruit inclusief aardbeien minstens 2/3 van de arbeidsbehoefte voor al het fruit uitmaakt;

bedrijven met enig fruit: de arbeidsbehoefte voor fruit maakt minder dan 2/3 van de totale arbeidsbehoefte uit, maar er zijn/is minstens 40 are hardfruit en/of 10 are kleinfruit inclusief aardbeien aanwezig;

bedrijven zonder fruit: er is geen fruit aanwezig of er is minder dan 40 are hardfruit en/of 10 are kleinfruit aanwezig;

overige bedrijven (alleen voorkomend in de C- en D-groepen): zeer kleine bedrijven die niet in te delen zijn, omdat ze niet aan de normen voldoen.

TOELICHTING BIJ DE GLOBALE FRUITTEELTGESCHIKTHEIDSKAART

Bodemkundig is het gebied zeer heterogeen. Het behoort overwegend tot de oudlandgronden. In de omgeving van Kattendijke komen door inbraken vanuit de Oosterschelde middellandafzettingen voor.

De land- en tuinbouwkundige waarde van de grond wordt voornamelijk bepaald door samenstelling, structuur en hoogteligging. De samenstelling is - in verband met het producerende vermogen van de grond - belangrijk voor de vochtvoorziening. Structuur en grondwaterstand zijn belangrijk voor de bewerking.

Bij een globale indeling van het gebied door het Rijkstuinbouwconsulentschap in Goes naar de gebruikswaarde voor fruitteelt kan men 4 klassen onderscheiden, nl.

A. Zeer geschikt voor fruitteelt.
Zogenaamde topgronden komen in het gebied praktisch niet voor. Topgronden, zeer geschikt voor fruitteelt, zijn zeer homogene jonge schorgronden, die in nieuwlandpolders voorkomen.

B. Geschikt voor fruitteelt.
De indeling in klasse B van de jongere kreekruggronden betekent dat er kleine gebreken aan profielopbouw e.d. zijn aan te wijzen. Meestal zijn extra voorzieningen nodig om de teelt te doen slagen, waardoor de investeringen in een aanplant op deze gronden iets hoger uitkomen. Het kan gewenst zijn - gezien de kans op een wat achterblijvende groei - meer bomen per oppervlakteeënheid te planten.

C. Matig geschikt voor fruitteelt.
De gronden in klasse C zijn van een dermate kwaliteit dat vrijwel altijd beperkingen gelden voor het gebruik. Zo zijn deze gronden ongeschikt voor de teelt van appels op zwakke onderstam. Ook voor de teelt van kleinfruit, met name frambozen, gelden bepaalde beperkingen. Het voorkomen van een ongunstige kleilaag is vaak zo grillig, dat op één perceel groeiverschillen optreden.

D. en E. Ongeschikt voor fruitteelt.
Hoewel in ruilverkavelingsverband ongetwijfeld verbeteringen aan deze gronden zullen worden aangebracht, zal het produktievermogen van dergelijke gronden toch zo laag blijven dat aanplant op deze gronden niet verantwoord is.

Tenslotte is een globaal overzicht gegeven van de oppervlakte in de onderscheiden geschiktheidsklassen.

Oppervlakte in klasse B.	± 400 ha
Oppervlakte in klasse C.	± 1900 ha
Oppervlakte in klasse D. en E.	± 1800 ha
Totale oppervlakte van het blok	± 4100 ha

(vervolg bijlage c)

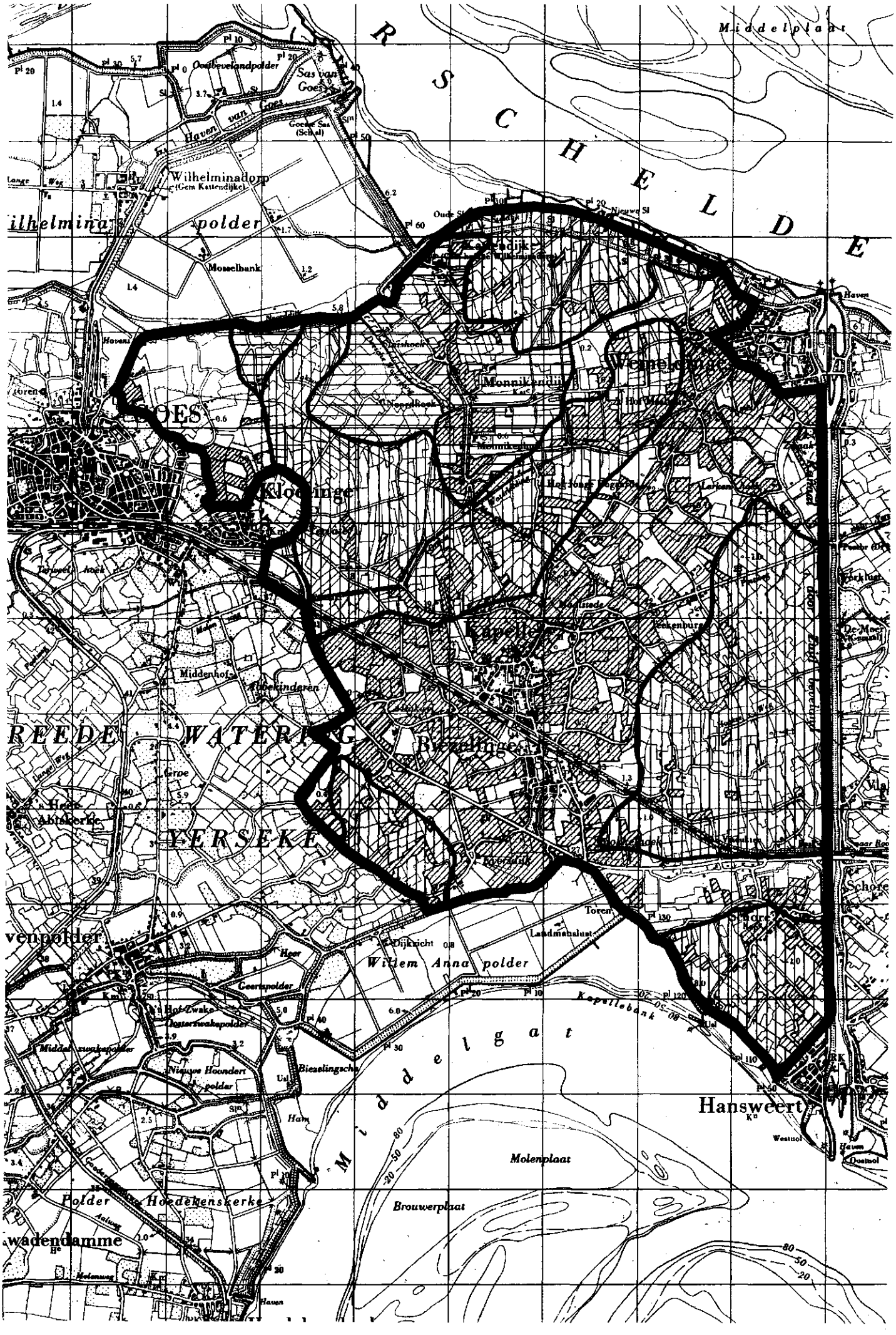
B Geschikt

C Matig geschikt } voor fruitteelt

D + E Ongeschikt

 Met fruit beteelde oppervlakte in 1960

A Zeer geschikt voor fruitteelt (komt in dit gebied niet voor)

Middelplaat
SCHELDE
Wilhelminadorp
(Gem Kattendijke)
Wilhelminapolder
Moselbank
Oostbevelandpolder
Sas van Goes
Goes
Haven van Goes
Goesche Sas (Schaal)
Oude Sl
Nieuwe Sl
Monnikendijk
Wemeldinge
Kloetinge
GOES
Middenhof
Abbekinderen
REEDE WATERING
Biezelinge
Gerpe
Abtskerke
YERSEKE
Kapelle
Zeekenburg
Toren
Landmeshalust
Dijkzicht
Willem Anna polder
Geersspolder
Hoofdzwake
Zuiderzwakepolder
Middelzwakepolder
Nieuwe Houdert polder
Biezelingsche
Kapellebank
Middelgat
Hansweert
Molenplaat
Brouwerplaat
Hoedekenskerke
wadendamme
Haven
Toren